

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

**HİLE RİSKİ İLE SÜREKLİLİK RİSKİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL'A KOTE OLMUŞ SANAYİ
İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Burak PUL

Danışman
Doç. Dr. İdris VARICI

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

26 /07/ 2019

Burak PUL

TEZ KABUL VE ONAYI

Burak PUL tarafından hazırlanan Hile Riski ile Süreklilik Riski Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul'a Kote Olmuş Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir İnceleme başlıklı bu çalışma, 26/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Doç. Dr. İdris VARICI

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehpere KARAHAN GÖKMEN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEMİZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Enstitü Müdürü (*İmza ve Mühür*)

ÖZET

HİLE RİSKİ İLE SÜREKLİLİK RİSKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL'A KOTE OLMUŞ SANAYİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Burak Pul

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Ana bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz/2019
Doç. Dr. İdris VARICI

İşletmelerin ekonomik sistemdeki fonksiyonlarının önemi yadsınamaz. İşletmelerin bu fonksiyonlarını yerine getirebilmesi öncelikle faaliyetlerini devam ettirmelerine yani sürekliliklerine devam bağlıdır. Günümüzde işletmeler faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Özellikle çok uluslu işletmeler faaliyetlerine dünya çapında devam etmektedirler. Çok uluslu olmasa dahi ülke çapında faaliyetlerine devam eden bir işletmenin etki alanı oldukça geniştir. Bu etki alanında işletmenin ortakları, çalışanları, yöneticileri, müşterileri, tedarikçileri, devlet, kredi veren kurumlar gibi kişi ve kurumlar vardır. İşletme bir yandan faaliyetlerine devam ederken bir yandan da bu kişi ve kurumlara karşı bazı sorumluluklara sahiptir. İşletmelerin sürekliliklerinin tehlikeye düşmesi durumunda yerine getirilmesi gereken bu sorumluluklar yerine getirilemeyecektir. Bu durumdan ise işletmeyle ilgili tüm kişi ve kurumlar az ya da çok etkileneceklerdir. Bu etkiler çok yıkıcı olabilmektedir. İşlerin kurallarına uygun şekilde yapıldığı işletmeler bakımından süreklilik riskinin daha düşük olması oldukça akla yatkın gelmektedir. Bu bakımdan sürekliliği tehlikeye düşmüş işletmelerde işlerin kural dışı yöntemlerle idare ediliyor olması oldukça makuldür. Kuralların uygulanmadığı bir işletmede hile ve hatadan bahsetmek mümkündür.

Hile ile hatayı birbirinden ayıran en önemli unsur ise kasıt unsurudur. Hilenin ortaya çıkması olasılığı ise hile riski olarak tanımlanabilir. Hile riski daha geniş anlamda yöneticiler, çalışanlar, ya da üçüncü kişiler tarafından toplu olarak veya bireysel olarak haksız bir kazanç sağlamak adına kasıt unsurunu barındıran genellikle yasaya aykırı eylemlerin yapılması olasılığıdır. Hilelerin maliyetleri işletme içinde ancak bir noktaya kadar telafi edilebilmektedir. Bu noktanın ötesine geçildiğinde hile işletmeyi iflasa kadar sürükleyen bir boyuta ulaşabilmektedir. Bu bakımdan hile riski ile süreklilik riski arasında kuvvetli bir ilişkinin olabileceği düşünülmüştür.

Bu ilişkiyi sınamak adına literatürle uyumlu 6 kategorik ve 10 kategorik olmayan bağımsız değişken belirlenmiştir. Borsa İstanbul'a kote olan sanayi şirketleri üzerinde lojistik regresyon yöntemiyle yapılan analiz sonucunda 2 model kurulmuş ve toplam 3 bağımsız değişken anlamlı çıkmıştır. Kurulan her iki modelde de hile riski değişkeninin istatistikî olarak anlamlı çıkması hile riski ile süreklilik riski arasında ilişkinin kuvvetli olduğunu göstermiştir

Anahtar Sözcükler: Süreklilik varsayımı, Hile üçgeni, Hilenin maliyeti

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN FRAUD RISK AND CONTINUITY RISK: A STUDY ON INDUSTRIAL BUSINESSES ON BIST

Burak PUL

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences
Department of Business Administration, M. A, July/2019
Supervisor: Associate Professor İdris VARICI

The importance of the functions of enterprises in the economic system cannot be denied. The ability of the enterprises to perform these functions depends on the continuation of their activities, i.e. their continuity. Today, businesses have expanded their fields of activity. Especially multinational enterprises continue their activities worldwide. Even if it is not a multinational company, it has a wide area of influence. In this domain, there are individuals and institutions such as business partners, employees, managers, customers, suppliers, government and credit institutions. While the business continues its activities, it also has some responsibilities towards these individuals and institutions. These responsibilities, which should be fulfilled if the continuity of the enterprises are in danger, will not be fulfilled. All persons and institutions related to the enterprise will be more or less affected by this situation. These effects can be very destructive. It is quite plausible that the risk of continuity is lower for the enterprises in which the works are carried out in accordance with the rules and properly. In this respect, it is quite reasonable that the business is managed by illegal methods in businesses whose continuity is compromised. It is possible to mention fraud and error in an enterprise where the rules are not applied.

The most important element that separates fraud from error is intentional. The possibility of fraud can be defined as the risk of fraud. The risk of fraud is, in a broader sense, the possibility of generally unlawful actions involving the element of intent to gain an unfair profit collectively or individually by managers, employees or third parties. The cost of fraud can only be compensated to a certain extent within the enterprise. Going beyond this point, fraud can reach a dimension that drives the business to bankruptcy. In this respect, it is thought that there may be a strong relationship between fraud risk and continuity risk.

In order to test this relationship, 6 categorical and 10 non-categorical independent variables consistent with the literature were determined. As a result of the analysis performed by logistic regression method on industrial companies listed on Stock Exchange Market in Istanbul, 2 models were established and a total of 3 independent variables were significant. In both models, the risk of fraud was found to be statistically significant and the relationship between fraud risk and continuity risk was strong.

Key Words: Going-concern assumption, Fraud triangle, Fraud cost

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın yürütülmesini her aşamasında bilgisine başvurduğum, tez danışmanlığı dışında akademisyenlik mesleği ile ilgili deneyimlerini benimle paylaşan, iyi niyetinden hiç şüphe etmediğim ve ilerideki akademik yaşantımda da desteklerine eksik etmeyeceğine yürekten inandığım sayın hocam Doç. Dr. İdris Varıcı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Tezin analiz kısmında tıkanılan noktalarda tüm bilgisi ve tecrübesiyle yardım etmekten geri durmayan ve tezin uygulama kısmının devam ettirilmesini sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Elif BULUT'a şükranlarımı sunarım. Özellikle uygulama bölümünün yazımında ve yapılan analizlerin yorumlanmasında desteklerini eksik etmeyen Ar. Gör. Seda ABACIOĞLU'na teşekkür ederim. Araştırma süreci dâhilinde en basit sorularıma bile sıkılmadan cevap veren Ar. Gör. Fevziye KALIPÇI ÇAĞIRAN'a ile yazım ve analiz kısımlarında kullanılacak her türlü bilgisayar programının kullanımı ve diğer işlemlerdeki yardımlarından dolayı Ar. Gör. Alp Eren KAYASANDIK'a ve her hususta yardımına koşan yakın arkadaşım Ar. Gör. Resul GÜLEÇ'e teşekkür ederim. Özellikle yabancı dildeki kaynakların teminine imkân sağlayan Ar. Gör. Taha Buğra ÇELİK'e teşekkür ederim. Son olarak bu zorlu süreci yürütebilmemde emeği olan sevgili eşim Büşra ÇUHADAROĞLU PUL'a ve zaman zaman ihmal etmek zorunda kaldığım minik kızım Zehra PUL'a teşekkür ederim.

Burak PUL

11/06/2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLE VE HİLE İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1.1 Hilenin Tanımı	3
1.2. Hile Kavramının ve Hile Yapanların Özellikleri	4
1.3 Hile Üçgeni ve Hile Unsurları.....	8
1.3.1. Baskı Unsuru	9
1.3.2. Fırsat Unsuru	10
1.3.3.Meşrulaştırma Unsuru	11
1.4 Hile Türlerinin Sınıflandırılması.....	14
1.5. Hileli Finansal Raporlama.....	15
1.5.1. Zamanlama Farklılıkları.....	19
1.5.2. Fiktif Gelir Kayıtları.....	27
1.5.3. Borçların ve Giderlerin Gizlenmesi	29
1.5.4. Uygun Olmayan Varlık Değerlemeleri	31
1.5.5. Yanlış ve Yanıltıcı Açıklamalar	33
1.6. Varlıkların Kötüye Kullanılması.....	34
1.7. Yolsuzluk	39
1.8. Genel olarak Hilenin ve Hileli Finansal Raporlamanın Sonuçları.....	41
1.8.1. Finansal sonuçlar.....	43

1.8.2. Finansal Olmayan Sonuçlar	45
1.9 Hile Riski ve Hile Risk Faktörleri	47
1.9.1 Hile Riski.....	47
1.9.2 Hile Risk Faktörleri.....	47
1.9.2.1 Baskı Risk Faktörleri.....	47
1.9.2.2 Fırsat Risk Faktörleri.....	50
1.9.2.3 Meşrulaştırma Risk Faktörleri.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

İŞLETMELERDE SÜREKLİLİK VE SÜREKLİLİKLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

2.1 İşletmelerde Süreklilik Kavramı	54
2.2. Süreklilik ve Süreklilikle İlişkili Kavramlar	56
2.2.1. Süreklilik ve Dönemsellik Arasındaki İlişki	56
2.2.2. Süreklilik ve Maliyet Esası Kavramı Arasındaki İlişki.....	57
2.3. İşletmede Süreklilik Değerlendirmesinin Yapılması	57
2.3.1. Yönetimin Değerlendirdiği Dönemin Sonrasında Denetçinin Sorumluluğu ..	63
2.3.2. Denetçinin Yönetimden Yazılı Açıklamalar İstemesi.....	64
2.4. Denetçinin Süreklilik Değerlendirmesi Neticesinde Denetim Görüşüne İlişkin Vardığı Sonuçlar	65
2.5. İşletme Yönetimine Süreklilik Değerlendirmesinde Yardımcı Olan Prosedürler..	66
2.5.1. Tahminler ve Bütçeler	67
2.5.2. Borç Alma Şartları	69
2.5.3. Borçların Yönetimi.....	70
2.5.4. Şarta Bağlı Borçlar	71
2.5.5. Ürünler ve Piyasalar	72
2.5.6. Finansal Risk Yönetimi	73
2.5.7. Finansal Adaptasyon	74
2.5.8. Diğer Unsurlar	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HİLE RİSKİ İLE SÜREKLİLİK RİSKİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Önemi	77
3.2. Araştırmanın Amacı	78
3.2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	78
3.2.2. Araştırmanın Yöntemi	80
3.3. Araştırma Kapsamında Kullanılan Değişkenlerin Açıklanması ve Ölçümü	81
3.4. Araştırma Bulguları	92
3.4.1 Tanımlayıcı İstatistikler Korelasyon Sonuçları ve Çoklu Bağlantı Problemi ..	93
3.4.2. Model 1 İçin Lojistik Regresyon Sonuçları	100
3.4.3. Model 2 İçin Lojistik Regresyon Sonuçları	104
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA	112
ÖZGEÇMİŞ.....	116

KISALTMALAR

AAER	: Accounting and Auditing Enforcement Releases
ACFE	: The Association of Certified Fraud Examiners
AICPA	: The American Institute of Certified Public Accountants
BDKB	: Bağımsız Denetim Kuruluşu Büyüklüğü
BDS	: Bağımsız Denetim Standartları
CGMA	: Chartered Global Management Accountant
COSO	: Committee of Sponsoring Organizations
DRYG	: Denetim Raporlarının Yayınlanmasında Gecikme
FRC	: Financial Reporting Council
FİNBAS	: Finansal Başarı
IIA	: The Institute of Internal Auditors
İFNA	: İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları
KAP	: Kamu Aydınlatma Platformu
KGK	: Kamu Gözetimi Kurumu
LOGTV	: Toplam Varlıkların Logaritması
MSUGT	: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği
NÇS	: Net Çalışma Sermayesi
NSA	: Nakit Sermaye Artırımı
ÖDGT	: Önceki Denetim Görüşü Türü
SAS	: Statements on Auditing Standards
SEC	: Securities and Exchange Commission
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TB	: Toplam Borçlar
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TV	: Toplam Varlıklar

GİRİŞ

İşletmeler faaliyetlerini belli bir çevre içerisinde yürütmektedirler. Bu çevrede bir takım çevre unsurları bulunmaktadır. İşletmelerin faaliyet alanlarındaki çevre unsurları, yakın çevre unsurları ve uzak çevre unsurları olarak ikiye ayrılır. Yakın çevre unsurları çalışanlar, yöneticiler ve hissedarlardır. Uzak çevre unsurları ise rakipler, tedarikçiler, müşteriler, devlet ve sendikalarlardır. İşletme faaliyetlerini devam ettirdiği çevrede bazı haklara sahipken bazı yükümlülükler altına da girmiştir. Bir işletmenin bu yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda işletme ile ilgili olan tüm kesimlerin bundan az ya da çok etkileneceği aşikârdır. Günümüzde işletme büyüklüklerinin artması ve işletmelerin faaliyet alanlarının genişlemesi, işletmeler ile ilgili kişi ve kurum sayısını arttırmakta ve bunun doğal sonucu olarak işletmelerin yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmesi sonucu bundan etkilenen kişi ve kurumların sayısı da doğru orantılı olarak artmaktadır. Bir işletmenin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunun olumsuz etkileri sadece işletmeyle organik bağı olan kişi ve kurumlar üzerinde olmayıp içinde bulunduğu endüstri dalında domino etkisi yaratarak beklentileri bozabilmekte ve bu olumsuz etkiler ekonominin geneline dahi sirayet edebilmektedir. İşletmelerin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için öncelikle sürekliliğini devam ettirebilmesi gerekmektedir. Bir işletme ile faaliyet yürüten ya da yürütmeyi planlayanlar işletmenin sürekliliğinden emin olmak isterler. Bu noktada işletmenin sürekliliğinin önemi açıktır. İşletmelerin sürekliliğini etkileyen en önemli unsurlardan bir tanesi de hiledir.

Hile en basit anlamda genellikle kendisine güvenilen kişinin bu güveni kötüye kullanarak karşı tarafı aldattığı ve hile fiilini de gizlemeye çalıştığı bir eylemdir (Thorton, 2012: 2). Hile riski; yasalara aykırı bir avantaj elde etmek ya da haksız kazanç sağlamak üzere idareciler, çalışanlar yahut üçüncü kişilerle birlikte yönetici pozisyonundaki bir ya da birden fazla kişinin kasıtlı bir şekilde aldatma eyleminde bulunması olasılığına denir (Selimoğlu vd., 2009: 92). Küçük ya da büyük olsun hilede bir menfaat sağlamak ya da bir külfetten kurtulmak vardır. Çoğu zaman sağlanan bu menfaat hileden haberdar olmayanların menfaatlerinde bir eksilmeye sebep olmaktadır. Bu durum sadece hile sebebiyle mağdur olan tarafa zarar vermekle

kalmayıp makro açıdan bakıldığında kaynakların tahsisinde etkinliği düşürerek tüm ülke ekonomisine zarar vermektedir.

Bu çalışmada işletmenin sürekliliği ile hile riski arasında bir ilişki olup olmadığı BIST sınaî, BIST KOBİ sanayi ve yakın izleme pazarında işlem gören firmalarından seçilen örnekler üzerinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle işletmelerin yakın ve uzak çevre unsurlarında yer alan kişi ve kurumların özellikle de hisse senedi yatırımcılarının, işletmenin sürekliliğine ilişkin fikir sahibi olabilmeleri için bir model oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın birinci bölümünde hile, hilenin unsurları, hile risk faktörleri, yolsuzluk, varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama incelenmiştir. Hileli finansal raporlama yapmakta kullanılacak yöntemler açıklanmaya çalışılmış ve son olarak hilenin finansal ve finansal olmayan sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde işletmelerde süreklilik kavramı tanıtmaya çalışılmış, muhasebede süreklilik kavramının yakın ilişkide olduğu kavramlardan bahsedilmiş ve işletmede süreklilik değerlendirmesi yaparken işletme yöneticilerinin ve bağımsız denetçilerin bakabilecekleri bazı konulara değinilmiştir. Ayrıca denetçilerin işletmenin sürekliliğini değerlendirmedeki sorumlulukları ve süreklilik değerlendirmesinin denetim görüşünü nasıl etkilediği hususları da işlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde hile riski ile süreklilik riski arasındaki ilişki BIST'e kote olmuş işletmelerin verileri kullanılarak lojistik regresyon yöntemiyle incelenmiş ve analiz çıktıları yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLE VE HİLE İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1.1 Hilenin Tanımı

SAS (Statements on Auditing Standarts-Denetim Standartları Açıklamaları) yürürlüğe girmeden önce bugünkü hile kavramı düzensizlikler olarak tanımlanmaktaydı. Düzensizlikler hile tanımına paralel olarak kasıtlı sapmalar anlamında kullanılmaktaydı. Kasıtlı sapmalar, yani düzensizlikler söz konusu olduğunda bunun şirket yönetimi tarafından yapılabildiği gibi şirket çalışanları tarafından da yapılabileceğinden bahsedilmekteydi. 1997 yılında yürürlüğe giren SAS'ta düzensizlik ya da kasıtlı sapmalar kavramları, yerlerini hile kavramına bırakmış ve olası hileli işlemlerden birkaçı sayılmıştır (Çalgan vd., 2008: 105).

Hile farklı unsurları üzerinden çok farklı şekillerde tanımlanabilecek bir kavramdır. Örneğin hile yapanın hile yaparken kullandığı kişisel özellikleri bakımından hile kurnazlık barındıran, açgözlülük güdüsüyle dürüst davranmayarak başka birini ya da birilerini aldatma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Başka bir bakış açısıyla hile, hileli eylemlerin doğrudan adlarını vermek suretiyle dolaylı olarak da anlatılabilir. Örneğin rüşvet, kalpazanlık, haraç kesme, kumpas kurma, yozlaşma birer hile eylemi olarak düşünülebilir. Başkaca bir tanımda şöyle yapılabilir: Hile; kasıt barındırarak eyleme dökülen, adalet, dürüstlük, gerçek, eşitlik gibi kavramlara rağmen yapılan, yalan ve dolandırma gibi eylemleri içeren bir faaliyettir. Ya da hile; başka bir kişi, grup, kurum, organizasyon hatta kamunun genelinin aleyhine olacak şekilde yapanın kasıt taşıyarak kendine çıkar sağlamaya çalıştığı bir eylem ya da eylemsizlik halidir. Daha dar anlamda bir hile tanımı yapıldığında hile çalışan tarafından mensup olduğu işletmenin varlık ya da kaynaklarını dürüst olmayan bir biçimde mülkiyetine geçirmesi ya da özel ihtiyaçlarını tatmin etmek için kullanması faaliyetidir (Bozkurt, 2009: 60).

Tüm hileler bir şekilde aldatma unsurunu barındırır, fakat tüm aldatma unsuru taşıyan eylemlerin de hile sayılamayacağı açıktır. Genellikle yasalara göre bir hilenin varlığından bahsedebilmek için aşağıdaki dört koşul birlikte bulunmalıdır (Wells, 2014: 8);

- Önemli nitelikteki yanıltıcı bir beyan
- Dile getirilme anında bu beyanın yanlış olduğunun bilinmesi

- Hileye maruz kalanın bu yanıltıcı beyana itimat etmesi
- Yanıltıcı beyan sebebiyle hileye maruz kalanın zarar görmesi

Görüldüğü gibi hile içerik bakımından çok geniş bir anlam barındırması sebebiyle birbiriyle benzeşen çok farklı tanımlamalara sahip olabilmektedir. Bazı tanımlamalar hile yapanın özellikleri üzerine vurgu yapmakta, bazıları hile eyleminin yapılaş şekillerinden bahsetme yoluna gitmekte, bazıları hile sonucunda zarar görenlerden bahsetmekte, yine bazıları hangi saiklerle yapıldığından bahsetmekte, diğer bazıları ise nelerin hile olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada konuyu netleştirmek adına hilenin sahip olduğu ortak özellikleri kapsayan bir tanım hile için tatmin edici bir tanım olacaktır. Bu tanım IIA (The Institute of Internal Auditors-İç Denetçiler Enstitüsü), AICPA (The American Institute of Certified Public Accountants-Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasıpleri Enstitüsü) ve ACFE (The Association of Certified Fraud Examiners-Sertifikalı Hile Denetçileri Derneği) gibi hile konusunda dünyanın en önde gelen kurumlarının yayımlatmış olduğu aşağıda verilen tanım olabilir. Bu tanıma göre hile; kurbanın bir kayıp sebebiyle zarara uğraması ve/veya failin bir kazanç sağlamasıyla sonuçlanan, başkalarını aldatmak için kurgulanmış “kasıtlı” herhangi bir eylem ya da ihmaldir (Richards et al., 2008: 5).

Hile kavramı muhteviyatı itibariyle bazı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden yola çıkılarak yapılacak tanımlamalar çok çeşitli olabileceğinden hile kavramının tanımından çok bir hilede hangi unsurların ortak olarak yer aldığı hususu daha önemli hale gelmektedir.

1.2. Hile Kavramının ve Hile Yapanların Özellikleri

Bir vakanın hile olarak tanımlanabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Her hilede az ya da çok yer alan bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2011: 8);

-Hile aleni bir faaliyet değildir. Fail tarafından mağdurun bilgisi ve izni dışında yapılan gizli bir faaliyettir.

-Hile yapan bu durumdan ya aktif olarak bir yarar sağlar ya da kayıptan kaçınma suretiyle bir zarardan korunur.

-Hile kavramından bahsedebilmek için bilinçli bir fiilin olması gerekir. Kasıt unsuru hilenin ayrılmaz bir parçasıdır.

-Hileden zarar gören bu süreçte bilmesi gereken bir durumun kendisine bildirilmemesi yoluyla ya da bu durumu başkaca raporlamak suretiyle aldatılmaktadır.

-Hileye maruz kalan kişi, kurum, işletme ya da kamu bir kazancın kendinden alınması suretiyle bu eylemden zarar görür.

Görüldüğü gibi hilede gizlilik, menfaat, kasıt, aldatma, zarar özellikleri bulunur. Böyle bir süreci yönetmek için hile yapanın belirli özelliklere sahip olması gerekir. Bir hile sürecinin başarılı olabilmesi için temelde hile yapanın aldatılana güven vermesi gerekir. Bunu başarabilen hilekâr tüm süreci kolaylaştırmış ve hilenin ortaya çıkarılma ihtimalini de oldukça azaltmış olacaktır. Aldatılanın hilekâra güvenmesini sağlayan hilekârın sahip olduğu her türlü özellik hileyi kolaylaştırır ve mümkün kılar (Bozkurt, 2009: 61).

Bir hileli eylemi gerçekleştirebilmek için bu eylemi yönetecek zekâ seviyesine sahip olmak gerekir. Bu kişilerin genellikle eğitim seviyeleri de yüksek olup, eğitim seviyeleri yüksek olmasa bile en azından yaptıkları iş hususunda yetkin derecede bilgi sahibi olmalıdırlar ki; hile yapabilmek için fırsatları tespit edebilmeli ve hilenin ortaya çıkmaması ve hileyi gizlemek için gereken faaliyetleri yürütebilmelidirler. Hile başkalarının menfaatlerini haksız yere ele geçirmeyi de içeren bir faaliyet olduğundan hile yapan bencil olmak durumundadır. Hile yapanların beklenti düzeyleriyle elde etmiş oldukları faydalar arasında muhakkak bir negatif açık olmalıdır ki bu açığı hile yaparak elde edecekleri yararlar sayesinde kapatmak istesinler. İş yerinde, yaşamında maddi ve manevi olarak beklentilerini tatmin edebilmiş bir bireyin hile yapma ihtimalinin azalması oldukça akla uygun gelmektedir. Hile kural dışı bir eylemdir. Bunun doğal sonucu olarak hile yapanın kurallara aykırı davranabilen bir insan olması beklenir. Hile yapan, hilenin ortaya çıkması sonucu yasal ve kültürel bazı müeyyidelere maruz kalacağından ortada büyük bir risk söz konusudur. Hile yapan birey yaptığı bu hileyi gizleyebilmek için hileyi ortaya çıkarabilecek diğer işleri de kendi sorumluluk alanında toplamak ister. Bu nedenle hile yapan işten kaçmaz ve hileyi güzelce örtbas edebilmelidir. Bunun yanında çalışkan bir yönetici veya iş gören olmak güven kazanmayı kolaylaştırmakta ve bu güven sayesinde de kontrol faaliyetlerini etkisiz kılmak kolaylaşmaktadır. Hile yapan kişiler kendilerini beğenen, kibirli, kendilerini diğerlerinden daha üstün gören

yapıya sahip olabilirler. Hile yapanın hayat tarzlarındaki aşırı olumsuz değişimler yaşam stres seviyelerini yükselterek hile için teşvik edici bir faktör olabilmektedir.

ACFE'nin 2018 yılında çalışmasına dâhil ettiği hile vakalarının %44'ü çalışanlar, %34'ü müdürler, %19'u işletme sahip ya da yöneticileri, %3'ü de buradaki sınıflara dâhil olmayan diğer kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir (ACFE, 2018: 33). Bu rakamlara bakıldığında işletmedeki yetki durumuna göre en fazla suçu işleyen grubun %44 ile çalışanlar olmasından ötürü, hile vakalarında en şüpheli grubun işletme çalışanları olduğu düşünülebilir. Ancak durum öyle değildir. En azından bir işletmedeki çalışan sayısı ile yönetici ya da işletme sahiplerinin sayısı birbirine eşit değildir. Basitçe ifade etmek gerekirse; sayıca çalışanlara nazaran çok daha az olmalarına rağmen yöneticiler ve müdürler tüm hile vakalarının %53'ünden sorumlu olarak işletmedeki yetki durumuna göre en şüpheli grup olmaktadır.

Yine bu raporda failin yetki düzeyi ile hilenin büyüklüğü arasında kuvvetli bir korelasyon bulunmaktadır. İşletme sahibi ya da yöneticiler tarafından gerçekleştirilen hileli vakalarda kayıp tutarının medyanı 850 bin dolar civarındayken; bu rakam müdürler tarafından gerçekleştirilen vakalarda 150 bin dolar, çalışanlar tarafından gerçekleştirilen vakalarda ise 50 bin dolar seviyesindedir. Yönetici ya da işletme sahibi tarafından gerçekleştirilen vakaların medyanı ile müdürlerin gerçekleştirdiği vakaların medyanı arasında neredeyse 6 katlık yine yöneticilerinkiyle çalışanlarınkı arasında 17 katlık bir fark söz konusudur. Yetki düzeyi ile hilenin maliyeti arasındaki bu pozitif yönlü korelasyonun sebeplerinden biri; üst düzey çalışanların, alt düzey çalışanlara göre işletme varlıkları üzerinde daha fazla hakimiyete sahip olması olabilir. Bir diğer olasılık ise üst düzey çalışanların hile yapmak ve bunu gizlemek hususunda daha iyi teknik bilgi ve yetenek sahibi olması olabilir. Bir diğer sebep ise üst düzey çalışanların hilelerini gizlemek için yetkilerini kullanması olabilir (ACFE, 2018: 33).

ACFE'nin 2018 yılında çalışmasına dâhil ettiği hile vakalarının %9'u bir yıldan daha kısa çalışma süresine sahip çalışanlarca gerçekleştirilmiş bu vakalardaki kayıp tutarının medyanı 40 bin dolar seviyesinde olmuştur. Vakaların %44'ü çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan faillerce gerçekleştirilmiş ve kayıpların medyanı 100 bin dolar düzeyine çıkmıştır. Vakaların %23'ü 6-10 yıl arasında çalışma süresi olan çalışanlarca gerçekleştirilip vakalardaki kayıpların medyanı 173 bin dolardır. Son olarak vakaların %24'ü 10 yıl ve üzerinde çalışma süresine sahip failer tarafından

gerçekleştirilmiş ve vakalardaki kayıpların medyanı 243 bin dolar düzeyine kadar çıkmıştır. Bir işletmede daha uzun süre çalışmış olmak, açıkları ve zayıflıkları dâhil olmak üzere kontrol sistemini daha iyi anlamayı sağlayabileceğinden hilenin gerçekleştirilmesi ve saklanması hususunda daha yetkin olabilme imkânını sağlayabilir. Bir anlamda işletmede istihdam edilme süresi arttıkça failer, işverenlerinin aleyhine nasıl hile yapabileceklerini öğrenmektedirler (ACFE, 2018: 35-36).

ACFE'nin 2018 yılında çalışmasına dâhil ettiği hile vakalarının %14'ü muhasebe bölümünde çalışanlar tarafından gerçekleştirilmiş ve kayıpların medyanı 212 bin dolar olmuştur. Bu rakamlar idarede ve üst yönetimde çalışanlarda %11 ve 729 bin dolardır. Vakaların sadece %1'i insan kaynaklarınca gerçekleştirilmiştir. Müşteri hizmetleri bölümünce gerçekleştirilen vakalardaki kayıpların medyanı ise 26 bin dolar olmuştur (ACFE, 2018: 37).

ACFE'nin yukarıda ifade edilen çalışmasında hile yapanların %69'u erkek ve %31'i de kadındır. Erkeklerin sebep olduğu vakalardaki kayıpların medyanı 156 bin dolar iken kadınlarınki 89 bin dolardır (ACFE, 2018: 39).

2018 yılında yayımlanan bu raporda hilelerin toplamda %38'inden 36-45 yaş arasındaki çalışanlar sorumludur. Ancak hilelerin %19'undan sorumlu olan 36-40 yaş arasındaki çalışanların sebep olduğu kayıpların medyanı 100 bin dolar civarında iken yaş aralığı 41-45 olduğunda bu rakam 200 dolar düzeyine çıkmaktadır. Vakaların sadece %6'sından sorumlu olan 56-60 yaş arasındaki çalışanların sebep olduğu kayıpların medyanı 480 bin dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (ACFE, 2018: 41).

Yine bu çalışmada hilelerin %24'ü lise ya da daha alt düzeydeki okullardan mezun olan çalışanlarca gerçekleştirilmiş olup bu vakalardaki kayıpların medyanı 75 bin dolar düzeyindedir. Üniversite mezunları ise hilelerin neredeyse yarısından (%47'sinden) sorumlu olmakla birlikte kayıpların medyanı 160 bin dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Üniversiteden daha yüksek düzeyli mezuniyete sahip çalışanlar ise hile vakalarının %14'ünden sorumlu olup bu vakalardaki zararların medyanı 230 bin dolar düzeyindedir (ACFE, 2018: 41).

Aynı çalışmadaki hile vakalarının %52'si tek kişi tarafından, %19'u iki kişi tarafından ortaklaşa %30'u da 3 veya daha fazla kişi tarafından işlenmektedir. Tek

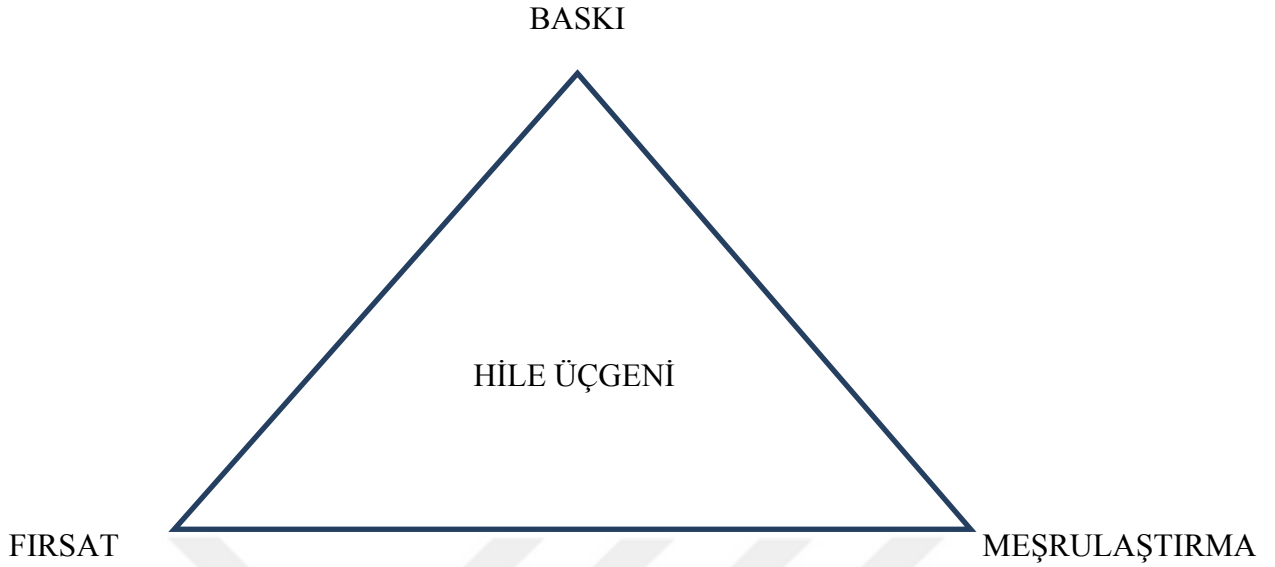
kişi tarafından gerçekleştirilen hile vakalarındaki kayıpların medyanı 74 bin dolar seviyesinde gerçekleşirken, bu rakam iki kişinin ortaklaşa gerçekleştirdiği vakalarda 150 bin dolar, üç veya daha çok kişinin beraberce yürüttüğu vakalarda ise 339 bin dolar seviyesindedir (ACFE, 2018: 42). Bu üç kategori dikkate alınırđa hileye karışan sayısı arttığı vakadaki kayıpların medyanı da artmaktadır. Bu vakalardaki faillerin %89'u daha önce ne herhangi bir şekilde yargılanmış ne de suçlu bulunmuşlardır. Faillerin %6'sı yargılanmış ama suçlu bulunmamış, sadece %4'ü daha önce bir suçtan dolayı suçlu bulunmuş kişilerdir (ACFE, 2018: 41).

1.3 Hile Üçgeni ve Hile Unsurları

Her ne kadar çağımızın araştırmacıları, akademisyen ve müfettişleri hile üçgeni kavramını kendi düşüncelerini ekleyerek tekâmül ettirmeye çalışmış olsalar da hile üçgeni; söz konusu hile olduğunda en fazla kullanılan, en fazla dikkate alınan ve en fazla kabul gören kavramlardan biridir. 1950'ler de doktora tezini yazmakta olan Donald R. Cressey yaptığı araştırmalar sonucu, hile hakkında aşağdaki hipotezi geliştirmiştir (Coenen, 2008: 9-10): “Güvenilir kişiler, kendilerini paylaşılamayan bir finansal sorun içinde gördüklerinde güven ihlal edenlere dönüşürler ve bu problemin finansal güven pozisyonunun istismarı vasıtasıyla özölebileceğinin farkına varırlar ve de emanet edilen mal ve paraların dürüst kullanıcıları olarak kendilerini kabul etmeleri algısına sığınmalarını hile davranışlarını mazur göstermekte kullanırlar.”

Bu nedenle Cressey hile hipotezinde bir hilede şekil 1'de gösterilen unsurların yer aldığını ifade etmiştir:

Şekil 1: Hile Üçgeni

Kaynak: Wells, 2014: 13

Bu hayli karışık ifade temelde; utandıkları için ya da başka nedenlerden ötürü başkaları ile paylaşamadıkları ciddi finansal sıkıntılar yaşayan insanların; yanlış bir şey yapmadıklarına kendilerini inandırırken, yakalanmayacaklarını da düşünerek hile yapmak için bazı yollar bulacağını belirtmektedir. Bu teori bu üç unsurun bir çalışanın hayatında yer bulduğu zaman o kişinin ya çoktan hile suçunu işlediğini ya da büyük ihtimalle işleyeceğini anlatır (Goldmann & Kaufman, 2009: 15-16).

Hile üçgeni hilede üç farklı anahtar kavramdan bahseder. Bunlar motivasyon bir diğer deyişle harekete geçiren neden başka bir ifade ile baskı ya da teşvik edici faktör ile diğer unsurlar olan fırsat ve rasyonelleştirme (Coenen, 2008: 10).

1.3.1. Baskı Unsuru

Bir kişi yanlışlıkla hile yapamaz. Zaten yanlışlıkla yapılan eyleme hata denir. Hileli bir eylemi gerçekleştirmek için hile sonucunda hile yapanın bir menfaat elde etmesi gerekmektedir. Bu menfaate ulaşma isteği hilenin motivasyon kaynağı, teşvik edici faktörü, baskı unsurudur. Yani bir şekilde ortada bir yoksunluk durumu vardır ve bu yoksunluk durumu hile yapacak potansiyel adayda bir stres, baskıya sebep olmaktadır. Bu motivasyon unsuru genelde paradır. Çünkü para bir şekilde elde edilmek isteneni elde etmek için bir ara yüz olarak kullanılabilir. Kısaca hile bir istekle, kararla, kasıtlı, baskıyla, teşvikle, yoksunluktan kurtulma ya da zarardan kaçınma arzusuyla başlar. Hilede az ya da çok bir baskı unsurunun olması gerekli ama yeterli değildir.

Hilenin motivasyon unsuru, failin hissettiği bir baskı ya da ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç evinin yanmasından sonra eşyalarının yenilenmesi ihtiyacı şeklindeki gerçek bir ihtiyaç olabileceği gibi elde etmeyi çok istediği bazı şeylere parasının yetmemesinden kaynaklanan algılanan bir finansal ihtiyaç da olabilmektedir. Uyuşturucu ve kumar gibi bağımlılıklar da bir motivasyon oluşturabilir. Finansal olmayan bazı durumlar da, motive edici unsur olarak ortaya çıkabilir (Coenen, 2008: 10).

Hile yapmayla sonuçlanan motivasyon çeşitleri dört grupta sıralanabilir (Bozkurt, 2009: 113);

- Psikolojik motivasyon
- Ego temelli motivasyon
- İdeolojik motivasyon
- Ekonomik motivasyon

1.3.2. Fırsat Unsuru

Baskı unsuru bir tohum ise fırsat unsuru hile için tarladır, güneştir, sudur, gübredir. Diğer bir deyişle baskı unsurunun bir hileye dönüşebilmesi için işletmede açık kapılar olması gerekmektedir. Baskı ve meşrulaştırma unsurlarından farklı olarak fırsat unsuru işletme yönetiminin müdahaleleriyle azaltılabilmektedir. Baskı unsuru ve haklı gösterme unsurları daha çok içsel faaliyetlerle ilgili iken fırsat unsuru iş ve işlemlerin işleyişi ile ilgili olduğundan ve doğrudan gözlemlenebildiğinden hilenin önlenmesi noktasında işletme yönetiminin konsantre olması gereken alandır. (Bozkurt, 2009: 117).

Hiledeki fırsat unsuru; failin varlıklara, insanlara, bilgilere ve sadece hileyi yapmasını değil aynı zamanda hileyi saklamasını da sağlayan bilgisayar sistemlerine ulaşmasını mümkün kılan unsurdur. Çalışanlara görevlerini yerine getirebilmeleri için her türlü varlık ve kayıta ulaşma imkânı sağlanmaktadır. İşte bu imkân hilenin anahtar unsurlarından biridir. Tam da bu yüzden çalışanlara sadece işlerini iyi yapmalarını mümkün kılacak ölçüde varlıklara, bilgilere ve sistemlere erişim imkânı tanınmalıdır (Coenen, 2008: 12).

Fırsat unsuru bazı durumlarda teşvik edici bir unsur gibi davranabilir. Şöyle ki kişi hile yapmak için her türlü fırsata sahipse ve yakalanmayacağını da düşünüyorsa

hiç aklında yokken ortada kişiyi strese sokacak bir baskı unsuru bulunmazken kişi hile yapmak konusunda isteklenebilir.

1.3.3.Meşrulaştırma Unsuru

Hile kanunen yasak olmasının yanında ahlak bakımından da yanlıştır. Bazı istisnalar sayılmazsa hile; hile yapan kişide, bir takım bilişsel ve duygusal çelişkilere sebep olacaktır. Bu çelişkiler hile yapan bireyde bir stres oluşturur. Birey; bu çelişkilerin sebep olduğu stresten bir diğer deyişle vicdan azabından kurtulabilmesi için hile davranışını mazur göstermeli, önemsizleştirmeli, haklı çıkarmalıdır. İşte bu durum hile üçgeninin bir diğer ayağını oluşturmakta ve meşrulaştırma olarak adlandırılmaktadır. Kendini haklı göstermek isteyen hile yapan başlıca aşağıdaki üç yola başvurabilir (CIMA, 2008: 14).

Gereklilik: İşlerin yürümesi adına hile yaptığını iddia eden çalışanın davranış şeklidir.

Zararsız Olması: Hile yapan için gereklik teşkil eden hile davranışı sonuçları itibariyle kurbanı çok büyük zarar vermemektedir. Kurban ya hiç zarar görmemiş ya da gördüğü zarar çok önemsizdir. Bir diğer ihtimal de hile yapan, zararı sonraki dönemde telafi edecektir.

Haklılık: Hile yapan, işle ilgili uğradığı bir haksızlığı telafi etmek amacıyla hileyi gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Bu çalışan yeterli ücreti almadığını, terfi ettirilmesi gerektiğini, çok çalıştığını ya da buna benzer bahanelere sığınmaktadır.

Hile yapanlarla yapılan görüşmelerde genelde şüpheli suçunu itiraf etmekte, ancak nadiren “parayı çaldım” demektedir. Bunun yerine suçunu meşrulaştırdığı bahaneleri dile getirmektedir. Dile getirilen meşrulaştırmalar çok çeşitli olabilmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır (Golden et al., 2011:55);

- Borç olarak almıştım. Tüm aldığım paraların bir listesini bir gün geri ödemek için tutmuştum ve her defasında geri ödeme niyetindeydim.
- Kullandığım muhasebe kuralı subjektif ve karışık. Muhasebe işlemlerini yapmak için kullandığım yol tamamıyla kabul edilebilir.
- Patronum yıllardır vergi kaçırıyor zaten. Ben sadece kendi payıma düşeni aldım.

- Bu sektördeki herkes avantajını alır. Eminim ki işverenim de bunun farkında ve zaten bundan dolayı bana daha fazla ödeme yapmıyorlar. Çünkü gelirim tedarikçilerden gelen hediyelerle arttırmam gerektiğini düşünüyorlar.
- Ben buradaki en çalışkan işçiyim ve eğer patronum yapabilseydi diğerlerinin bilgisi olmaksızın bana sağlam bir zam yapardı. Bunun yerine ben birazcık alıyorum. Aslında böyle yaparak firmanın parasından da tasarruf ediyorum çünkü sadece ben biraz almış oluyorum.
- Benden ne yapmamı bekliyorsunuz? Bana sağlık sigortası yapmadınız ve ben çocuklarıma, anneme ve babama bakmalıyım. Onları yüzüstü bırakamam.
- Burada birçok iyi insan çalışıyor. Eğer ben bazı girişler yapmamış olsaydım yönetim bizim bölümümüzü kapatacak ve 50 kişi işsiz kalacaktı. Ben onların işlerini kurtarmak için yaptım.

Sonuç olarak meşrulaştırma, suça yani hileye giden yolda son adım olarak ortaya çıkmaktadır.

Hile üçgenindeki bu üç unsuru somutlaştırmak adına bir örnek olay üzerinde analiz yapmak faydalı olacaktır.

Mehmet Bey bir tekstil firmasında muhasebeci olarak çalışmaktadır. Kuruluşundan itibaren 20 yıllık bir çalışma geçmişi vardır. Başta firmanın kurucusu Ahmet Bey olmak üzere tüm firma çalışanları tarafından sevilen ve güvenilen birisidir. Evli ve iki çocuk sahibidir. Ahmet Bey firmasını kurup 18 yıllık bir çalışma döneminden sonra ikinci kuşak olarak oğlu Cafer Beye firma yönetimini devretmiş ve kendisi Ege kasabalarından birine yerleşmiştir. Cafer Bey lisans ve yüksek lisansını yurt dışında tamamlamış, profesyonelliğe ve resmiyete çok önem veren prosedürler neyi gerektiriyorsa onu yapan bir yöneticidir. Mehmet Beyin hile hikayesi çok sevdiği eşinin kanser olmasıyla başlamıştır. Bu yıkıcı olaydan sonra her ne kadar sosyal güvenlik sistemi birçok kanser ilacını tamamen ücretsiz olarak temin etse de dönem itibariyle ülkede bir kur şoku yaşanmış ve ecza depoları ilaçları sosyal güvenlik kurumunun kendilerine ödediği bedel karşılığında satmak istememektedirler ve eczanelere de yollamamaktadırlar. Tedavi için gerekli olan ilaçları temin etmenin tek yolu güncel kur üzerinden ilaç bedellerini karşılamaktır. Ancak sosyal güvenlik kurumu hem toplu olarak alım yaptığından hem de kuru sabitlediğinden ilaçları bireysel olarak alacak bir kişiden çok daha ucuza alabilmektedir. Dört kalem yazılan ilaçların toplam maliyeti maaşından fazladır.

Konuyu Cafer Bey'e iletmiş ancak Cafer Beyden 'Çalıştığı kurumun bir ticarethane olduğu bir yardım kuruluşu olmadığı' cevabını almıştır. Yıllarca verdiği emeğin karşılığının bu olmadığını düşünür. Zaten kendi maaşı şirketinde çalışan bir pazarlamacının maaşının yarısı kadar bile değildir. Mehmet Bey arabasını satın ilaçları temin edebilmiştir ama eşi hastalığının dördüncü evresinin son aşamasında olduğundan müdahaleler yeterli olmamış ve vefat etmiştir. Yıllarca başarısında pay sahibi olduğu kurumun; ihtiyaç duyduğu zaman kendisine yardım edeceğini düşünen Mehmet Bey hayal kırıklığına uğramış, çalıştığı yere karşı tutumları değişmiştir. Kendisine, bunu reva görenlere bir ders vermek istemiştir. Muhasebe bölümünde olması sebebiyle şirketin bilgilerine ulaşma imkanına sahiptir ve kendisine ihtiyacı olan bedelin ödenmesinin şirket için hiçbir öneminin olmadığını bilmektedir. En azından pazarlama bölümünün beş yıldızlı otel masrafları veya yurt dışı tatillerinin şirkete fatura edilmesi kendi bilgisi dâhilindedir. Muhasebe bölümünde üç kişi çalışırken bir personel başka firmaya güncel maaşının iki katı maaşla transfer olmuş ve istifa etmiştir. Diğer personel ise başka bir şehre taşınmış ve işten ayrılmıştır. Yeni başlayacak personel 15 gün sonra iş başı yapabilecektir. Bu dönemde tüm yetkiler Mehmet Bey'de toplanmıştır. Bu ise intikam için bulunmaz bir fırsattır. Maaş ödemeleri gelmektedir. Sigorta primleri yatacaktır. Firma kumaş almak için bankada büyük bir miktar para tutmaktadır. Mehmet Beyin emeklilik için zaten çok kısa bir zamanı vardır ve bu emeklilik için ona güzel bir ikramiye olacaktır. Maaş gününün sabahı işçiler maaşların hesaba neden yatmadığını sormak için Mehmet Beyin odasına giderler ve durum anlaşılır. Mehmet Bey ulaşabildiği tüm kaynakları kendi özel hesaplarına geçirmiş ve ortadan kaybolmuştur.

Hile Üçgenine Göre Durumun Analizi

1-) Mehmet Bey karısının hastalığı sebebiyle bir finansal "baskı" altına girmiş bunu patronuyla paylaşmış ancak olumsuz bir yanıt almıştır.

2-) Muhasebe bölümünde olması sebebiyle şirketin finansal kaynaklarına ulaşabilmektedir. Muhasebe bölümündeki diğer iki personelin işten ayrılması ve yeni personelin hemen işe başlayamaması tüm yetkinin kendisinde toplanmasına sebep olmuştur. Bu kendisinin ihanete uğradığını düşünen ve intikam almak isteyen Mehmet Bey için çok güzel bir "fırsat" olmuştur.

3-) Firma sahibinin kendisine yardım etmemesi ve onu yüzüstü bırakması sebebiyle bu yapıları hak ettiklerini düşünüp vicdanının sesini bastırabilmiştir; yani hile “rasyonelleştirilmiş”, kendisini haklı çıkarmıştır.

Örnek olayın üzerinde somutlaştırılan hile unsurlarına hile risk faktörlerini bazılarına değinmek suretiyle yakından bakmak gerekir.

1.4 Hile Türlerinin Sınıflandırılması

ACFE'nin oluşturduğu hile sınıflandırmasına hile ağacı denir ve hile ağacına göre hile çeşitleri üçe ayrılır (ACFE, 2014: 11).

- Yolsuzluklar
- Varlıkların kötüye kullanılması
- Hileli finansal raporlama

Yapılan çalışmalarda hile türlerinin sınıflandırılması hususunda ACFE tarafından geliştirilmiş sınıflandırmanın kabul gördüğü dikkati çekmektedir. Bazı araştırmacılar söz konusu sınıflandırmayı tercih etmelerinin sebeplerini maddeler halinde şöyle izah etmektedirler (Singleton et al. , 2006: 100).

- ACFE, hile ile ilgili diğer organizasyonların aksine, yegane amacı hile konusunda uzmanlaşmak olan tek kurum olarak ortaya çıkmaktadır.
- ACFE tarafından yapılan bu sınıflandırma içerdiği hile suçları bakımından oldukça geniştir. Hile yapanlar tarafından yeni yollar bulunsa bile genellikle hile ağacı içerisinde yer alan hile tipleri ile kategorize edilebilmektedir.
- Yapılan sınıflandırma oldukça geniş olmasına rağmen yine de belli sayı ile sınırlandırılmıştır. Bu sayının sınırlandırılması hile tiplerinin ortak özelliklere sahip olması neticesinde birbiriyle karışması sorununu ortadan kaldırmaktadır. Zaten hali hazırda yapılan sınıflandırmadaki ilk 20 hile tipi yapılan toplam hilelerin %80'ini açıklamaktadır.
- ACFE tarafından yapılan sınıflandırmada, diğer kurumlarca yapılan sınıflandırmalara göre nispeten daha az çakışma vardır. Bazı hile tiplerinin özellikleri gereği hem alıcı hem de satıcı pozisyonundakiler aktiftir. Böyle hilelerde çakışma sınıflandırma hususunda sorun teşkil edebilmektedir.

- ACFE'nin sınıflandırmasındaki üç temel kategori; hile denetimleri, hile soruşturmaları, hile önleyici programlar ve bunun gibi faaliyetler için eşsiz özelliklere sahiptir.

Konunun daha iyi kavranması açısından hile çeşitleri ile ilgili genel olarak bilgi vermek yararlı olacaktır.

1.5. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama SAS no.99 (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit-Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Değerlendirilmesi) standardı çerçevesinde aşağıdaki şekilde özetlenebilir. Hileli finansal raporlama, genel kabul görmüş muhasebe standartlarına tüm maddi yönleriyle uygun biçimde sunulmayan finansal tabloların yarattığı aldatma etkisi söz konusu iken finansal tablo kullanıcılarını aldatmak amacıyla yapılan kasıtlı yanlış beyanlar ya da miktar ihmalleri veyahut finansal tablo açıklamalarıdır (AICPA, 2002: 1722). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yapılan kasti her türlü yanlış beyan, ihmal edilen miktarlar ya da finansal tablo açıklamaları birer hileli finansal raporlama olarak nitelendirilemez. Bir yanlış beyanın, miktar ihmalinin ya da finansal tablo açıklamasının hileli finansal raporlama olarak nitelendirilebilmesi için ortada bir aldatma etkisi mevcut olmalıdır.

Eğer bahsedilen durumlar finansal tablo kullanıcılarının vereceği kararlarda etkili olamayacak düzeydeyse ortada yanlış beyan, miktar ihmali ya da finansal tablo açıklamasının olması hileli finansal raporlamanın olması sonucunu doğurmaz. Bu noktada önemlilik kavramı akıllara gelmektedir. Önemlilik, finansal tablo kullanıcılarının işletmeyle ilgili karar verme süreçlerinde ihmal edilen veya yanlış beyan edilen bir kalemin veya açıklamanın bu kararı etkileyebilecek düzeyde olmasına denir (Erdoğan, 2006: 113). Eğer finansal tablo kullanıcısı ihmal edilen ya da yanlış beyan edilen bir kalemi, açıklamayı bilmiş olsaydı vereceği kararı değiştirecek ise o bilgi önemli bir bilgi olabilir. Aksi durumda önemlilikten bahsedilemez. Önemlilik söz konusu değilse hileli finansal raporlama söz konusu olmaz. Yani kısaca özetlemek gerekirse yukarıdaki tanımda söz konusu olan etki önemli düzeydeki bir etkidir. Bu tanıma paralel olarak Türkiye'de SPK tarafından yayımlanmış olan tebliğe (Seri X, No.22) göre hileli finansal raporlama; “ kasıtlı olarak finansal tablolarda var olması gereken tutarların veya açıklamaların yer

almaması veya yanlış beyan edilmesi yoluyla finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır (SPK, 2011: 25) .

Hileli finansal raporlama yasa dışı bir faaliyet olmayan kazanç yönetimiyle başlayabilmektedir. Bazı muhasebe işlemlerini yapmak için belli varsayımlarda bulunmak gerekmektedir. Uygun olmayan varsayımların işletme yöneticilerinin telkinlerinin tesirinde kullanılması ya da küçük tutarlı işlemlerle kârın amaç doğrultusunda olduğundan daha yüksek ya da olduğundan daha düşük gösterilmesi olarak tanımlayabileceğimiz bir kavram olan kazanç yönetimi şeklinde başlayan süreç artan baskılar ve teşviklerle hileli finansal raporlamaya kadar dönüşebilmektedir. Bu durumda işletme yönetimi; işletmenin kârlılığı ve performansı konusunda yönetimin amaçlarına göre bilgi aktarmak suretiyle finansal bilgi kullanıcılarının algıları ile oynayarak hileli finansal raporlama yapmış olmaktadır. Yapılan bu yanlış yönlendirmenin altında yöneticilerin, piyasada işletme konusundaki beklentileri tatmin etme isteği ya da performansa dayalı bir ücretlendirme sistemine sahiplerse gelirlerini azamileştirme arzusu yatabilir. Kârın bu şekilde manipülasyonu verginin en aza indirilmesi için kârın azaltılması yoluyla olabildiği gibi dış kaynak temininde kolaylık sağlanması ve dış kaynak teminin güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla kârın olduğundan yüksek gösterilmesi şeklinde de olabilir (SPK, 2011: 25)

Hileli finansal raporlamanın önemli olmasının yanında ülke ekonomisi açısından da etkili olduğu söylenebilir. İşletmeler faaliyetleri dolayısıyla diğer ekonomik birimlerle etki-tepki mekanizması içinde çalışırlar. Ekonomik sistemin yadsınamaz bir parçası olan işletmelerin dış dünyaya bilgi iletirken kullandığı en önemli araçlardan biri de finansal tablolarıdır. İşletme üzerinde menfaat sahibi olan çıkar grupları işletme ile ilgili vereceği kararlarda finansal tablolarda sunulan bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu tablolarda sunulan bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği verilecek olan kararların etkinliğini doğrudan etkileyecektir. Kısacası doğru bilgi demek doğru karar, doğru karar ise etkin kaynak tahsisi yani kaynakların israfının önüne geçilmesi demektir (Dönmez ve Ersoy, 2011: 121).

Hileli finansal raporlamanın genel ekonomi üzerinde mutlaka bir etkisi olacaktır. Ancak asıl etki menkul kıymetin ilk ihracı sırasında ya da ihraç edilmiş menkul kıymetin alım satımına konu olduğu durumlarda; işletmeden kamu aydınlatma platformu vasıtasıyla yatırımcılara ulaşacak olan finansal tabloların ihtiva ettiği

bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği konularının sıkıntılı olması durumlarında ortaya çıkacaktır. Eğer bu bilgiler doğru ve güvenilir değilse yatırımcılar amaçlarına uygun kararlar alamaz bunun neticesinde amacına ulaşamayan yatırımcılar potansiyel yatırımcıların piyasaya girmemesinin önünde bir engel olabilir (Usul ve Bekçi, 2001: 68).

Öte yandan hileli finansal raporlama aşağıdaki faaliyetler vasıtasıyla vücut bulabilir (Rezaee, 2002: 4).

- Ticari işlemlerin, açıklayıcı belgelerin ve/veya maddi finansal kayıtların sahteciliği, değiştirilmesi ya da manipülasyonu
- Finansal tabloların hazırlandığı olayların, işlemlerin, hesapların veya diğer önemli bilgilerin özel olarak ihmal edilmesi ya da yanlış sunulması
- Ticari işlemleri ve ekonomik olayları ölçmekte, sınıflandırmakta, rapor etmekte ve açıklamakta kullanılan muhasebe ilke, politika ve prosedürlerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanması
- Muhasebe ilke, politika ve bağlı finansal tutarlar ile ilgili yetersiz bildirimlerin kamuya açıklanmasının ve sunulmasının kasti olarak ihmal edilmesi.

ACFE tarafından yapılan hileli finansal raporlama iki farklı yöntemle beş farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Burada bahse konu olan manipülasyon kalemi net gelir ve öz kaynaklardır. İki farklı yöntem ise bunların yani gelirler ya da öz kaynakların olduğundan daha yüksek gösterilmesi veya olduğundan daha düşük gösterilmesidir. Varlık ve gelir kalemlerinin fazla ya da az gösterilmesi hileli finansal raporlama sonucunda elde edilmek istenen sonuçla yakından ilişkilidir. Bu amacı belirleyen hususların başında ise işletme büyüklüğü gelmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki hileli finansal raporlama sonucu aldatılmak istenen taraf devletse bunun en temel amacı daha az vergi ödemektir. Bu durumda daha az vergi ödemek isteyen işletme kârlarını olduğundan daha düşük göstermeye çalışacaktır. Hileli finansal raporlama başvurma nedeni devlet değil de diğer paydaşlar olduğunda durum tam tersine dönmektedir. Bu durumda işletme; aktiflerini uygun olmayan değerlendirme metodlarıyla değerlendirip aktiflerini şişirmek, kârlarını olduğundan daha yüksek göstermek, zararları varsa gizlemek telaşesi içerisinde.

Buradaki amaç daha fazla kaynak yaratmak ve dışarıya güçlü firma imajı gösterip kaynaklara daha kolay ve daha düşük maliyetle ulaşabilmektir. Birbirinin zıttı iki manipülasyon yönteminin tercih edilmesinin altında yatan en temel hususlardan biri işletmenin halka açıklık durumudur. Halka açık olmayan küçük ve orta ölçekli işletmeler için temel amaç daha az vergi ödemektir. Dolayısıyla bunlar kârlarını düşük göstermeye çalışırlar. Büyük ölçekli işletmeler ise kaynak temininde kolaylık sağlamak için kârlarını ve varlıklarını yüksek göstermeye çalışırlar (Can, 2010: 28-29).

Bu çalışmada ACFE'nin 2018 tarihli raporundaki hile ağacından yararlanılarak hile açıklanmaya çalışılmıştır. Şekil 2'de hile ağacının hileli finansal raporlamaya ilişkin kısmı verilmiştir;

Şekil 2: Hileli Finansal Raporlama (Hile Ağacı)

Kaynak: ACFE, 2018: 11

1.5.1. Zamanlama Farklılıkları

Kâr işletmeler bakımından devlete ödenecek verginin belirlenmesinde temel unsur olmakla birlikte aynı zamanda dışarıya verilen bir mesajdır. Kârlı bir firma, kaynak temininde daha az maliyetle daha çok kaynağı daha kolay elde edebilecektir. Yukarıda bahsedildiği gibi eğer bir firma halka açık değil ve daha çok öz kaynakları ile finansmanını sağlayıp faaliyetlerine devam ediyorsa buradaki temel güdü devlete daha az vergi ödemek olacaktır. O halde bu durumdaki firmadan iki temel hareket beklenebilir. Birincisi kârı olduğundan daha az göstermek ikincisi ise vergiyi daha sonra ödemek üzere kârı ötelemek. Bunun aksine söz konusu firma büyük ölçekli bir firma ise finansman imkânlarına ulaşılmasında kolaylık sağlaması için gelirlerini dolayısıyla da kârını ait olduğu dönemden önce kayıtlara alarak dışarıya güçlü, kâr eden, güvenilir bir firma gibi görünmeye çalışması firma için oldukça makul olan bir hareket biçimidir. Zamanlama farklılıkları bunu yapabilmeyen en temel yollarından birisidir.

Zamanlama farklılıkları, dönemsellik ilkesini dikkate almaksızın gelir ve/veya giderlerin ilgili oldukları dönemde kaydedilmeyerek hile yapanın amacına hizmet edeceği başka bir döneme kaydedilmesi ile kârın istenilen doğrultuda artırılıp azaltılmasını ifade eder (Kıymık, 2015: 110)

Zamanlama farklılıklarını kullanarak hileli finansal raporlama yapmanın başlıca bazı yöntemleri aşağıdaki incelenmeye çalışılmıştır. Dönemsellik kavramı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde şöyle tanımlanmaktadır (MSUGT, 1992: 4);

“Dönemsellik kavramı; işletmenin sürekliliği kavramı uyarınca sınırsız kabul edilen ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi, hâsılat, gelir ve kârların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir. ”

Tahakkuk esasının temelinde, ekonomik işlemlerin ve olayların ortaya çıktıklarında kaydedilmesi yatar. Bu işlemlerin kaydedilebilmesi için nakit akımlarının fiilen gerçekleşmiş olması gibi bir şart yoktur. Gelirler nakit olarak tahsil edilip edilmediklerine göre değil tahakkuk edip etmediklerine göre kaydedilirler. Aynı durum giderler içinde geçerlidir. Giderlerde nakit olarak ödenip

ödenmediklerine göre değil tahakkuk edip etmediklerine göre kayda alınırlar. Bu şekilde ekonomik olaylar ait oldukları dönemlere kaydedilmiş olup, işletmenin o dönemki performansı finansal tablolarında yansıtılmış olur (Karaarslan, 2002: 5). Ülkemizde 1994'den itibaren yürürlükte olan 1 numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre hazırlanan finansal tablolarda muhasebeleştirme kriteri olarak tahakkuk esası kullanılmaktadır. İşletmelerin finansal performanslarını yansıtması gereken finansal tablolar, nakit akış tablosu hariç olmak üzere, bu esas kullanmak zorundadır. Bu esasın temelinde gelir, kazanç ve harcama ile zararların nakit akışının gerçekleştiği zamanda değil; ilgili gelir ve gider unsurlarının gerçekleştiği dönemde kayıt altına alınması yatar (Fındık ve Öztürk, 2016: 484).

Ancak işletme yönetimleri tahakkuk esasını kendi amaçları doğrultusunda kullanarak finansal bilgi kullanıcılarına işletmenin finansal performansı ve finansal durumunu farklı gösterip finansal bilgi manipülasyonu uygulayabilmektedirler (Fındık ve Öztürk, 2016: 483).

Yukarıdaki açıklamalara istinaden örneğin küçük ölçekli bir işletmede dönem sonu yaklaşırken büyük miktarda ve tutarlı bir mal teslimi söz konusu olsun. Fiziksel olarak teslim ve faturalandırmayla gelir kaydının yapılması gerekir. Ancak işletme yönetimi maliyet kaydını ilgili olduğu dönemde yapıp gelir kaydını ise bir sonraki dönemde yaparsa doğrudan doğruya maliyetler arttırılmış ve gelirler azaltılmış olacaktır. Dolayısıyla kâr daha az gösterilip daha az vergi ödenecektir. Bu durumun tam tersine işlediği durumu incelersek büyük bir firma dönemde ulaşmak istediği satış ve kâr hedeflerine ulaşamamış olsun. Bu durumda firma yöneticileri fiziki teslim söz konusu değilken bir sonraki dönemin hemen başı için verilmiş bir siparişi kayıtlarına sanki bu dönemde sipariş verilmiş gibi işleyerek kârlarını ve gelirlerini olduğundan daha fazla gösterme yoluna gidebileceklerdir. Her iki durumda da dönemsellik ilkesinin ihlali söz konusudur.

Zamanlama farklılıkları konusunda yöntemlerden bir diğeri de hâsılatın erken tanınması hususudur. Hâsılatın kaydı, ekonomik faydaların kesine yakın biçimde iktisap edileceğinin belirlendiği ve bu ekonomik faydaların miktarının net şekilde ölçülebilir olduğu anda yapılır (Örten ve Kaval ve Karapınar, 2009: 267).

Hâsılatın erken tanınması durumu, bir malın satışından ya da hizmetin ifasından elde edilecek satış gelirinin tahakkuk esasına riayet etmeden cari dönem

geliri olarak muhasebeleştirilmesidir. Bu bakımdan muhasebeleştirilen söz konusu gelir, açık şekilde gelecek döneme aittir. Bu durumda mal sevkiyatı gelecek dönem yapılacaktır. Bir diğer yaygın yöntem ise; mal sevkiyatının kısmı olarak yapılmasına rağmen muhasebeleştirilen kısmın, sanki sevkiyatın tamamı yapılmış gibi gerçekleştirildiği durumdur. Hasılatın erken tanınması hususunda çok kullanışlı olan bir diğer yöntem ise konsinye satışların kullanılmasıdır. Konsinye satışlar, ürünlerin satılmak üzere perakendeci niteliği olan bayi, acente gibi işletmelere gönderilmesinin ardından perakendecinin bu ürünün satışını gerçekleştirmesi ile tahakkuk edip, gelir olarak kaydedilmesi gereken satışlardır. Yani bu satış şeklinde perakendecinin stokunda firmaya ait olan ürün stoku, satılmış değildir. Perakendeci bu ürünü satıp satışı üreticiye bildirdiği anda gelir kaydının yapılması gerekir. Hasılatın erken tanınmasını isteyen şirket yönetimi ise ürünleri bayi/acente/perakendeciye sevk ettiği tarihte gelir kaydını yapmaktadır. Hatta bununla yetinmeyip dönem sonlarına doğru mal sevkiyatlarını arttırmak suretiyle dönem gelirini ve kârını şişirme yoluna gitmektedirler (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 9).

Gelirin tanınması konusunda TMS 18 kendine uygulama alanı olarak hâsılatın elde edildiği üç alanı seçmiştir. Bu standardın uygulanacağı söz konusu üç alan şöyledir;

- Mal satışlarından elde edilen hasılat
- Hizmet sunumlarından elde edilen hasılat
- İşletme varlıklarının üçüncü taraflarca kullanılmasından elde edilen faiz, temettü ve isim hakkı gibi unsurlardan elde edilen hâsılat

Daha yaygın olarak ortaya çıkması muhtemel olan ilk iki hâsılat kaynağının gerçekleşmesi için gerekli koşulları TMS 18 çerçevesinde belirtmek gerekebilir.

Bu standarda göre mal satışına ilişkin hâsılat, aşağıdaki tüm koşullar yerine geldiğinde finansal tablolara yansıtılır;

- İşletme, malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olmalıdır.
- İşletmenin, satılan mallar üzerinde etkin bir kontrolü veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmemesi gerekir.
- Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi gereklidir.

- İşleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması gereklidir.
- İşleme ilişkin yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi gereklidir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu şartların bazılarının varlığı halinde değil de tüm şartların tamamının gerçekleşmesi halinde hâsılatın kaydedilmesinin gerektiği hususudur.

Yukarıdaki şartlar mal satışından kaynaklanan hasılatın kaydı ile ilgili iken aşağıdakiler hizmet sunumları neticesinde hasılatın kaydı için gereken koşullardır;

- Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi gereklidir.
- İşleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması şarttır.
- Raporlama dönemi sonu itibariyle işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi gereklidir.
- İşlem için katlanılan maliyetler ile işlemin tamamlanması için gereken maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi gerekmektedir.

Mal satışına ilişkin hasılat kaydında olduğu gibi buradaki tüm hususların gerçekleşmesi gereklidir. Ancak mal satışından farklı olarak işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir şekilde ölçülebilmesi de gereklidir. İşlemin tamamlanma düzeyi dikkate alınarak hasılatın kayda alınması tamamlanma yüzdesi yöntemi olarak adlandırılır (TMS18, 2005: 2-6).

Bu standartta mallara ve hizmetlere ilişkin verilen koşulların tümü gerçekleştirilmeden hasılatların kayda alınması, hasılatın erken tanınması yani zamanlama farklılıklarını kullanarak hileli finansal raporlama neticesini doğuracaktır.

Zamanlama farklılıklarını kullanarak hileli finansal raporlama yapmanın literatüre geçmiş bir diğer yolu ise faturala ve tut işlemleridir. Normal durumlarda hasılat, ürünler tamamlanıp müşteriye teslim edildiğinde kaydedilir. Fakat faturala ve tut işlemlerinde durum böyle değildir. Bu tür işlemlerde; müşteri, satın alma için gerekli talimatı vermiştir ve satıcıda, müşterinin malın nakliyesi için vereceği talimata kadar ürünü muhafaza etmiştir. Böyle bir sürecin izlenmesinde Genel Kabul

Görmüş Muhasebe standartlarına aykırılık teşkil eden bir husus bulunmamaktadır. Ama yine de denetçilerin geçmiş deneyimleri; ortada henüz fiili bir mal tesliminin olmamasından dolayı işletmelerin, bu tür işlemleri gelir ve kârlarını arttırmak için kullanabileceği yönünde büyük riskler olabileceğini göstermiştir. Buna ek olarak SEC; alıcının teslimatın geciktirilmesi talebinin altında yatan geçerli, sağlam bir ekonomik amacı olmaksızın yapılan faturala ve tut işlemlerinin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine aykırılık teşkil edeceğini belirtmiştir. Faturala ve tut işlemlerine ilişkin olarak muhtemelen tek ve en iyi kaynak olarak gösterilebilecek kaynak 5 Ağustos 1986 tarihinde SEC (Securities and Exchange Commission-ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu) tarafından yayınlanmış olan AAER (Accounting and Auditing Enforcement Release)- No.108. dir (Ryerson & Stephens, 2000: 320).

SEC'in yayınladığı AAER No. 108'e göre faturala ve tut işlemlerinden kaynaklanan hasılatın kazanılması için bir takım koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Ryerson & Stephens, 2000: 321).

- Sahiplikten kaynaklanan risk mutlaka alıcıya geçmiş olmalıdır.
- Müşteri; alıma ilişkin emrini tercihen yazılı olarak, yazılı olarak olmasa bile mutlaka sarih ve sağlam şekilde beyan etmiş olmalıdır.
- İşlemin faturala ve tut işlemi niteliğinde olacağını müşteri kendisi istemiş olmalıdır. Bu talep satıcıdan gelmemelidir.
- Teslimat için belirlenmiş kesin bir tarih olmalıdır. Bu tarih makul olmasının yanında alıcının ticari amaçlarına da uygun olmalıdır
- Bu işlemle birlikte satıcı belirli bir performans kriterini yerine getiriyor olmamalıdır.
- Sipariş satıcının hali hazırdaki stoklarında ayrı tutulmalı ve başka bir siparişin karşılanmasında kullanılmamalıdır.
- Son olarak, nakliye için gerekli ekipman tam ve hazır bulundurulmalıdır.

SEC yukarıdaki şartları aramakla birlikte, faturala ve tut işlemlerinden kaynaklanan hasılatın gelir olarak kaydedilmesi hususunda bu şartların yeterli

olmadığını da savunmuş ve buna ilişkin ek koşulları sıralamıştır. Bunlar yine maddeler halinde aşağıda sıralanmaktadır (Ryerson & Stephens, 2000: 321).

- Ödemenin yapılması beklenen tarihin, satıcının normal faturalandırma ve kredilendirme koşullarının değiştirilip değiştirilmediğine bakılmalıdır.
- Satıcının faturalandır ve tut işlemlerine ilişkin örnekler hususundaki geçmiş deneyimlerine bakılmalıdır.
- Alıcının faturala ve tut işlemine konu etmek istediği malların teslim zamanında piyasa değerlerinde bir düşme olması halinde karşılaşılabilecek riskin farkında olup olmadığına bakılmalıdır.
- Satıcının bu mallara nezaret etmesinden doğan riskin sigortalanabilir ya da sigortalanmış olup olmadığına bakılmalıdır.
- İlgili alacağın iskonto ettirilmesi ihtiyacına ilişkin bir gerekliliğin olup olmadığına bakılmalıdır.
- Satılan malların kabulü ve ödemesinin yapılması konusunda alıcının anlaşmaya bağlı hareket etmesinin garanti edilmesi önünde her hangi bir istisnai durumun olmaması ve bunun için ek bir süreç izlenmesinin gerekmemesi

Yukarıda anlatılanlara istinaden faturala ve tut işlemlerinin nizami şekilde yapılması birçok koşulun aynı anda yerine getirilmesinin yanında bazı subjektif değerlendirmelerde içermektedir. Bu bakımdan faturala ve tut işlemlerini kullanarak zamanlama farklılıkları yaratmak ve kâr ve gelirlere amaca hizmet edecek yönlendirmelere imza atmak pek mümkün görülmektedir.

Tamamlanma yüzdesi yöntemi de dönem geliri ve kârının kolaylıkla değiştirilebildiği ve finansal bilgi kullanıcılarının kararlarının böylelikle etkilenebildiği manipülasyon yöntemlerinden bir diğeridir. Özellikle inşaat sektöründe kullanılan bu yöntem aynı zamanda üretimi bir yıldan daha uzun bir süre alabilecek olan kara yolu inşası, köprü tünel metro gibi büyük mühendislik hizmetleri, gemi üretimi, makine ve teçhizat parkının kurulumu gibi işlerde de kullanılabilir. Bu tür ürün ve hizmetlerden elde edilen kârın kayıtlara alınabilmesi için geliştirilmiş iki yöntem vardır. Birinci yöntemde iş tamamlandıktan

sonra teslim edilir ve gelir kaydı yapılır. Diğer yöntemde ise tamamlanma yüzdeleri kullanılarak kayıt yapılır. Hileli finansal raporlama; tamamlanma yüzdesinin, işin fiiliyatta tamamlanan miktarından farklı gösterilerek çok basit şekilde yapılabilir. Bu şekilde yapılan hileli finansal raporlama çok sık şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemde dönem gelir ve kârını daha yüksek göstermek isteyen işletme yönetiminin yapacağı tek şey, yaptığı hesaplamalarda tamamlanma yüzdesini daha yüksek olarak varsaymaktır. Elbette ki dönem gelir ve kârını daha düşük göstermek isteyen işletme yönetimi de tamamlanma yüzdesini düşürecektir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 10).

Tamamlanma yönteminin en çok inşaat sözleşmelerinde kullanıldığına değindikten sonra TMS 11 çerçevesinde konuya değinmek yararlı olacaktır. Bu standarda göre mali tablolara yansıtılacak gelir ve giderlerin belirlenmesinde sözleşmenin tamamlanma aşamasının esas alınması "tamamlanma yüzdesi yöntemi" olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemde gelir, gider ve kârın belirlenip raporlanması bitirilen işle orantılı olarak yapılmaktadır (TMS11, 2005: 5).

Malların dağıtım kanallarına istiflenmesi, satıcının ürünlerinin dağıtıcılığını yapan firmalara ihtiyaçlarından daha fazla ürün kabul etmelerini razı ettirdiği böylelikle belirli bir dönem için satışlarını arttırıldığı bir hileli finansal raporlama uygulamasıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus satışa konu olan malların ya koşullu satış şeklinde yapılması veya iade hakkı olmaksızın yapılan satışlar şeklinde olmasıdır. Eğer satışlar koşulsuz ve iade hakkı da söz konusu ise bu satışlar her ne kadar malları büyük miktarlarda dağıtım kanallarına yığılması sonucunu da doğurmuş olsalar gelir transferi olarak nitelendirilebilirken birer hileli finansal raporlama olarak değerlendirilemezler. Bu süreçte dağıtım ağında yer alan aracılardan yarım depo-yarım banka olarak nitelendirilebilecek rollerini kabul etmeleri, satıcının onlara fiyat indirimleri ve finansal teşvikler yoluyla rüşvet verme isteğiyle açıklanabilir (Sauer, 2001: 971).

Malların dağıtım kanallarına istiflenmesi; işletme yönetiminin talepten daha fazla satış rapor etmeleriyle, yatırımcıların firmanın değerini belirlemesi sürecini etkilemesine imkan vermektedir. 2011 yılında Lai vd. tarafından yapılan bir çalışmaya göre başlangıç stok durumundan bağımsız olarak eğer işletme yönetimi firmanın kısa dönemli piyasa değeriyle yakından ilgileniyorsa ya da firmanın yüksek satış fiyatları, düşük stoklama ve satın alma maliyetleri, yüksek elde tutma maliyetleri

varsa ve malların dağıtım kanallarına istiflenmesi maliyeti de düşükse malların dağıtım kanallarına istiflenmesi faaliyeti önemli boyutlara ulaşmaktadır (Lai vd. 2011: 332-333).

Bu uygulama sigara, parfüm, içecek konsantreleri, eczacılıkla ilgili ilaç ve benzeri ürünler ile markalı tüketici ürünleri gibi yüksek marjlarla çalışan sektörler için çekicidir. Çünkü bu sektörlerde kısa dönemli kazançlar hızla arttırılabilir. Gelecek dönemin satışlarından çalmanın dezavantajı ise tabii ki gelecek dönemin satış hedeflerinin yakalanabilmesinin zorlaşmasıdır (Wells, 2014: 314).

Malların dağıtım kanallarına istiflenmesi çok çeşitli formlarda olabilmesine rağmen, amaç her durumda aynıdır. Bu yöntem firmalarca akut gelir daralmalarından bir kaçış ve geliri düzenleme için yol olarak kullanılmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak işletmenin finansal durumu değişmekte ve böylece kamuya açıklanan bilgiler değiştirilmiş olmaktadır. Bunun yatırımcının kararını etkileyeceğini söylemek yanlış olmaz (Tung vd., 2008: 162).

Yönetimin maliyetleri uygun olmayan şekilde bilançoda tuttuğu böylelikle bir sonraki döneme kadar gelirinin düşmesini önlediği yöntemlerden dört tanesi aşağıda açıklanmıştır (Schilit, 2010: 112).

- Normal faaliyet giderlerinin hatalı olarak aktifleştirilmesi
- Amortisman maliyetlerinin çok yavaş giderleştirilmesi
- Değeri düşen varlıkların kayıtlara düşük değerden yansıtılmaması
- Tahsili mümkün olmayan alacakların ve değeri düşen yatırımların giderleştirilmesindeki sorunlar

Varlıkları gelecekte bir fayda üretmesi beklenen demirbaş, ekipman gibi varlıklar ile başka bir varlıkla değiştirilmek üzere sahip olunan varlıklar olarak ikili bir sınıflamaya tabii tutulabilir. Bazı harcamalar; örneğin, prim tutarı poliçe tarihinde ödenmiş iki yıllık bir sigorta poliçesinde olduğu gibi henüz faydası tüketilmemişse bir varlık niteliğindedir. Eğer poliçenin kesim tarihinden itibaren bir yıl geçmişse bunun bir yıllık kısmı gidere dönüşmüş, kalan bir yıl ise halen aktiflerde bekleyecek niteliktedir. Eğer bir yıl daha geçerse aktifleştirilmiş olan bu gider yılın geçmesinin ardından giderleştirilmelidir (Schilit, 2010: 113).

Bu gibi işlemlerin yapılması; yani artık harcama olarak sınıflandırılacak giderlerin aktiflerde bekletilmesi doğal olarak giderlerin olduğundan daha az

dolayısıyla kârın daha yüksek çıkmasına sebep olacaktır. Aynı zamanda aktiflerin şişirilmesine de sebep olacağı açıktır.

Firmaların duran varlıklarını başta belirledikleri plan dahilinde amortismanlaştırması ve bu planı hiçbir şeyin değiştirmeyeceğini varsayması yeterli değildir. Yönetim, sürekli olarak bu duran varlıkların bozulabileceğini göz önünde bulundurmalı ve gelecekteki faydalar kayıtlardaki değer altına düştüğünde bunu bir gider olarak muhasebeleştirmelidir. Bunu somutlaştırmak için farz edelim ki yönetim faydası on yıl sürecek bir makine parkı kurmuş olsun fakat bu makine parkı beşinci yılın sonunda bozulmuş ve hizmet dışı kalmış olsun. Makine parkı bozulup servis dışı kaldığı anda orijinal amortisman planı terk edilmeli ve geri kalan amortisman değerinin tamamı giderleştirilmelidir (Schilit, 2010: 126).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi yönetimin zamanlama farklılıklarını kullanarak ortada açıkça verilmesi gereken bir karar varken, bu kararı vermezse makine parkının maliyetinin yarısını aktiflerinde tutabilir. Bu karar neticesinde aktifleri şişmiş, giderleri azalmış dolayısıyla da kârı artmış yani işletme daha iyi görünmüş olacaktır.

1.5.2. Fiktif Gelir Kayıtları

Kârı arttırmanın en temel iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri giderleri olduğundan az göstermek diğeri ise kâr üzerinde doğrudan etki sahibi olan geliri arttırmaktır. İşletme yönetimleri doğmamış bir geliri muhasebeleştirmek yani fiktif gelir kaydı yapmak suretiyle dönem kârını ihtiyaçlarına göre şekillendirebilmektedirler (Demir ve Bahadır, 2007: 14).

Fiktif gelirler çok temel şekilde aslında hiç olmamış satışların kaydedilmesiyle basitçe yaratılabilir. Fiktif satışlar gerçek ya da sahte müşterilerle ilgili olabilirler. Nihai sonuç ise; gelir ve kârdaki artış ve bunu dengelemek için genellikle varlıklardaki bir artıştır. Örneğin Equity Funding skandalında; işletme, gelirlerinin ve alacak senetlerinin her ikisini birden şişirerek fiktif gelir kayıtları yapmıştır. Bu firma sigortacılık işiyle uğraşmaktadır. Fiktif gelirler yaratmak için şirketin CEO'su basitçe sahte sigorta poliçeleri üretmiştir. Yedi yıl sonra; yakın zamanda kovulmuş bir çalışan tarafından 1973 yılında bu sahtekârlık ortaya çıkarıldığında, 3 milyar dolarlık alacak senedinin 2 milyar dolarlık kısmının sahte olduğu anlaşılmıştır (Singleton & Singleton, 2010: 81).

Fiktif gelir kaydı olmayan mal satışlarının ya da ifa edilmeyen hizmet bedellerinin muhasebe kayıtlarına alınmasıdır. Fiktif satışlar; genellikle sahte, hayali müşterilerle ilgilidir ancak gerçek müşterilerde bu suçu işlemekte kullanılabilir. Örneğin, mallar teslim edilmeksizin veya hizmetler ifa edilmeksizin, gerçek bir müşteri adına fiktif bir fatura oluşturulup müşteriye gönderilmeyebilir. Gelecek hesap döneminin başında muhasebe kaydının tersi yapılmak suretiyle hile gizlenilebilir fakat bu durum daha fazla fiktif satış ihtiyacı yaratarak yeni muhasebe döneminde bir gelir kıtlığına sebep olacaktır. Bir diğer yöntem ise gerçekte satılardan daha fazlasını faturalandırarak yapay şekilde faturaları şişirmek ve değiştirmek suretiyle uygulanabilir (Wells, 2014: 308).

Raporlanan gelirler ve bu gelirlerin büyüme hızı, kurumsal finansal performansı değerlendirme konusunda eldeki anahtar verilerin başında gelmektedirler. Hasılat, göze çarpacak şekilde gelir tablosunun en tepesinde yer almaktadır. Hâsılat, başarının ön değerlendirmesi için veri sağlar ve doğrudan raporlanan kazanç miktarını etkiler, akabinde gelir elde etme kabiliyeti içinde bir gösterge olur. Birçok işletme için, özellikle henüz kurulmuş ve kârlı hale gelmemiş işletmeler için, şirket değerlemesi gelirin bir fonksiyonu şeklinde hesaplanmaktadır. Doğal olarak erken tanınmış gelirlerin ve fiktif gelir kayıtlarının finansal oyunlarda kullanılan araçların en başında gelmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Gelirin erken tanınması ile fiktif gelir kaydı yapılması agresif muhasebe işlemleri yapılması bakımından farklılık arz etmektedir. Gelirin erken tanınmasında Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkelerine göre yasal sayılan bir satıştan elde edilen gelirin kayıt zamanından önce kaydı söz konusudur. Buna karşılık; fiktif gelir kaydında olmayan bir satışın geliri kayıtlara alınmıştır. Genelde fiktif satışlarla gelirin erken tanınması arasında yer alan büyük gri alandan dolayı bu yöntemleri birbirinden ayırmak zordur (Mulford & Comiskey, 2005: 159-160).

Fiktif gelir kaydı yapılmasında sıkça kullanılan bazı yöntemler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Kerwin, 1995'ten aktaran Kıymık, 2015: 121);

- Gerçek olmayan müşterilere yapılan satışlar veya gerçek müşterilere yapılan fiktif satışlar
- İlişkili taraflara yapılan satış işlemleri
- Hem olağan hem de olağan olmayan gelir kalemlerinin manipüle edilmesi
- Satışlardan yapılan iadelerin kayıtlara yansıtılmaması

1.5.3. Borçların ve Giderlerin Gizlenmesi

İşletme yönetiminin finansal bilgi kullanıcılarını aldatmak ve finansal tablolarını daha sağlam göstermek için kullanabileceği hileli finansal raporlama yöntemlerinden bir diğeri de mevcut borç ve/veya giderlerin saklanmasıdır. Suç teşkil eden bu işlem sayesinde firmanın borçları daha düşük raporlanarak bilançosu daha güçlü gözükme olacaktır. Yine giderlerin azaltılması ya işletmenin kârının artmasına ya da zararını daha az görünmesine sebep olacak ve dolayısıyla bunun nihai etkilerinden biride bilançonun iyileşmesi olacaktır (Kıymık, 2015: 123).

Bu hileyi yapmanın bir yolu; cari yılın on ikinci ayındaki gider kayıtlarının cari yılda daha az harcama görünsün diye basitçe ertelenmesidir. Gelecek mali yılın ilk ayında bu giderler kayıt altına alınır. Bir diğeri ise bu giderlerin başka yerlere transferidir. Eğer işletme büyük bir işletme ise ve başka denetim firmaları tarafından denetlenen ya da hiç denetlenmeyen bağlı ortaklıkları varsa bu giderlerin bağlı ortaklıklara transferi vasıtasıyla bu hile gerçekleştirilebilir. Parmalat vakasında; şirketin genel merkezi olan İtalya'dan çok uzaktaki Karayip'lerde bulunan ve başka bir bağımsız denetim firmasınınca denetlenen bağlı ortaklıklara, giderlerin transferi vasıtasıyla 1,3 milyar dolardan daha büyük bir hileli finansal raporlama suçu işlenmiştir. Adelphia vakasında da giderlerin bilanço dışı iştiraklere transferi sağlanarak aynı metotla hile gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak gider kayıtlarındaki küçük bir hata dahi aynı amacın başarılmasında işe yarayacaktır. Gider olmadan ortada ekstra bir harcama olmaz ve varlıklarda da bir azalma gerçekleşmez neticede normal bilanço eşitliğinde bir düşüş gerçekleşmez (Singleton & Singleton, 2010: 81-82).

Borçların ve giderlerin gizlenmesinde yaygın olarak kullanılan 3 yöntem vardır (Wells, 2014: 317);

- Borç ve/veya gider kayıtlarının ihmal edilmesi
- Giderlerin aktifleştirilmesi
- Garanti maliyetlerinin kayıtlara alınmaması

Borç ve giderlerin gizlenmesinin en kolay ve tercih edilen yolu, en basit şekilde onları kaydetmemektir. Faturalar çöpe atılabilir ya da çekmecelerde saklanabilir. Böyle yapmakla faturanın toplam tutarı kadar raporlanan kazanç arttırılmış olacaktır. Bu faturalar daha sonraki bir dönemde kayıtlara alınsın ya da

alınmasın güncel finansal durumun hileli niteliği değişmemektedir. Gizlenmesi çok kolay olduğu için bu yöntem keşfedilmesi en zor hile yöntemlerinden biridir (Wells, 2014: 317-318).

Sermaye harcamaları, işletmeye birden daha fazla hesap dönemi için fayda sağlayacak giderlerdir. Örneğin üretim teçhizatı için yapılan harcamalar bu türden harcamalardır. Diğer taraftan sadece içinde bulunulan hesap dönemi itibariyle fayda sağlayan, cari dönem geliriyle doğrudan ilgisi olan ve faydası birden daha fazla döneme taşınmayan harcamalarda mevcuttur. Örneğin bir haftalık işçilik giderleri bu türden giderlerdendir. Bu tür giderlerin aktifleştirilmesi gelir ve varlıkların artırılması için bir diğer yoldur. Bu tür giderler aktifleştirilip amortismanına tabi tutuldukça cari hesap dönemi için gider kayıtları daha düşük gözüküp gelir ve varlıklar şişirilmiş olacaktır. Bu giderlerin amortismanına tabi tutulduğu gelecek dönemler içinse gelir ve varlıklar olduğundan daha düşük raporlanmış olacaktır (Wells, 2014: 318).

Bir işletme bir giderini kayıt altına almak yerine bu gideri uygun olmayan biçimde aktifleştirebilir. Örneğin bir otomobil galerisinin büyük reklam harcamaları yaptığını düşünelim. Satışların düştüğü bir dönemde otomobil galerisinin sahibinin cari finansal sonuçları otomobil fabrikasına sunmak konusunda endişeli olduğunu varsayalım. Bundan dolayı birkaç aylık reklam harcamasının aktifleştirildiğini kabul edelim. Bu koşullar altında sadece gelir tablosu hemen iyileşmeyecek aynı zamanda varlıklarda artış neticesinde bilançoda daha sağlam görünecektir (Coenen, 2008:102).

Mal iadelerinden yahut malların defolu olmasından dolayı malın değerinde yapılan indirimlerin kayıt altına alınmaması bir bakıma giderlerin gizlenmesi anlamı taşır. Bir nedenden dolayı mutlaka satılan ürünlerin bir kısmı geri iade edilecektir. Bu olduğunda ters kayıt yapılarak gelir tablosunda raporlanan net satışlar düşürülmelidir. Benzer şekilde bir işletme ürünü için bir garanti sağladığında bundan kaynaklanabilecek harcamaları dikkate almalıdır. Garantiye ilişkin yapılacak bir hilede bu harcamalar ya ihmal edilir ya da olduğundan çok daha düşük olarak dikkate alınır (Wells, 2014: 320).

Nihayetinde; işletme yönetimi, satış indirimlerini, mal iadelerini ve malların kusurlu olmasından kaynaklanan fiyat indirimlerini kayıt altına almayarak giderlerini daha az gösterebilir. Bu türden giderlerin gizlenmesi, işletmenin harcamalarını çok etkili bir şekilde düşürmekte ve buradan kaynaklanan ilave kâr gelir tablosuna

doğrudan etkilemektedir. Bu hile türü çok sıkı şekilde tetkik edilemeyecek bir alan oluşturduğundan tespit edilme ihtimali düşüktür (Coenen, 2008:103).

1.5.4. Uygun Olmayan Varlık Değerlemeleri

Uygun olmayan varlık değerlemeleri genellikle stoklar ve alacaklarla ilgili olarak yapılır. Uygun olmayan varlık değerlemelerini genellikle aşağıdaki kategorilerden birine dâhil edilebilir (Wells, 2014: 324);

- Stok değerlemeleri
- Alacak senetleri değerlemeleri
- Duran varlıklarda yapılan hileler
- İşletme birleşmeleri satın almaları konusundaki hileler

Maliyet değeri piyasa değerinden daha yüksek olmadıkça stoklar maliyet değeri ile değerlendirilmektedir. Eğer stokların maliyet değerleri piyasa değerlerinin üstünde kalmışsa stokların değerini düşürmek gerekir. Eğer ki stokların hiçbir değeri kalmamışsa stoklar tamamen değersiz olarak kayıtlarda gösterilmelidir. Değeri düşmüş stokların kayda alınmaması, varlıkların şişirilmesiyle ve satılan mal maliyetinin de gelirlerle uyuşmaması durumlarıyla sonuçlanır. Stokların şişirilmesi, fiziksel envanter sayımlarının manipülasyonu ile stok değerinin belirlenmesinde kullanılan birim maliyetlerin şişirilmesi ile ve satılan malların maliyetlerinin düşürülmesi ve de diğer metotlarla yapılabilir (Wells, 2014: 324).

İşletmelerin çoğu kredili olarak çalışmaktadır. Satışlar, çoğu zaman nakit yerine senetlerle yapılır. Bu senetlerin bazılarının borçlular tarafından ödenmemesi durumuyla elbette ki karşılaşılacaktır. İşletmeler bu tür şüpheli alacaklar için karşılıklar ayırmaktadır. Yine de karşılık ayrılması süreci işletme yönetimin kararlarından etkilenen yargısal bir süreçtir. Bu yüzden amaç kârı arttırmak olduğunda işletme yönetimi ödenmeme ihtimali bulunan senetlerin oldukça düşük bir düzeyde gerçekleştiğini varsayabilir (Jones, 2011: 55).

Alacak senetleri satışlarda ve stoklarda olduğu gibi genelde iki şekilde hayata geçirilmektedir. Birçok olayda her iki yolda aynı anda kullanılmaktadır. Alacak senetleri ile ilgili yapılan hileler genellikle fiktif alacak senetleri oluşturmak suretiyle ve tahsili mümkün görülmeyen alacak senetlerinin giderleştirilmemesi yoluyla yapılmaktadır. Fiktif alacak senetleri genellikle fiktif gelirler sebebiyle oluşturulur. Alacak senetleri net gerçekleşebilir değer üzerinden kayıtlara alınmalıdır ve bu değer içinde tahsili mümkün olmayan kısımlar olmamalıdır. Fiktif alacak senetleri

satışlar üzerinden komisyon alan işletme yönetiminin olduğu ve finansal problemler yaşayan işletmeler arasında yaygındır. Elbette ki bu hileler alacak senetlerinin belli bir süre içinde nakit olarak tahsil edilecek olmasından dolayı hesap dönemi sonunda daha yaygın olarak gerçekleştirilirler (Wells, 2014: 325).

Maddi duran varlıklarla ilgili olarak yapılan hileler genellikle fiktif varlık kayıtları yapmak, yanlış maddi duran varlık değerlemeleri yapmak ve stok ve kurulum masraflarının aktifleştirilmesi yollarıyla yapılabilir. Fiktif varlık hilelerinin en kolay yolu fiktif dokümanlar oluşturmaktır. Diğer bir yol ise kiralanan maddi duran varlıkları sanki işletmenin mülkiyetindeymiş gibi kaydetmektir. Birçok hileli finansal raporlama vakası; maddi duran varlıkların maliyet değerleri daha düşük olmasına rağmen, finansal tablolara piyasa değerleri üzerinden hatta uygun olmayan varlık değerlemeleri yaparak piyasa değerinden de daha yüksek bedelle kayıt edilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir (Wells, 2014: 326).

Şerefiye başka bir firmanın satın alınmasının parçası olarak bu satın almada maddi olmayan ancak satın alan firma tarafından istenen varlıklar için ödenen bedeldir. Örneğin; bir firmanın, yüksek standartlarda müşteri hizmetleri vermesiyle ünlenmiş başka bir firmayı satın aldığını düşünelim. Satın alımı gerçekleştirecek firma bu olumlu özelliğin gelecekte kârlılığa katkı sağlayacağını düşündüğü için bunun bedelini ödemek isteyecektir. Böyle fiziksel varlığı olmayan kalemlerde fiziksel varlığı olan diğer varlıklar kadar önemli olabilir. Şerefiye iktisap edilecek firmanın piyasadaki itibarı, yüksek pazar payı, yüksek kaliteli ürünleri ve sadık çalışanları, profesyonel yönetim kadrosuna sahip olması, imalat ve diğer işlemlerdeki etkinliğinden kaynaklanabilir. Tüm bu özelliklerin, iktisap eden işletmenin gelecekteki nakit akımlarına katkıda bulunacağı beklenebilir. Gelecekteki nakit akımlarının bu günkü değeri, iktisap eden firmanın bu nakit akımlarına sahip olmak için bu gün ödemek isteyeceği miktardır (Williams at al. 2016:402).

Şerefiye etkisini yitirene kadar aktifleştirilir. Eğer şerefiye miktarı maksimize edilirse bu aynı zamanda varlıkların değerini de arttıracaktır. Üstelik bu iktisap zamanındaki iktisap edilen firmanın makul değerini de düşürecektir. Eğer iktisap edilen firmanın stokları şerefiye kullanılarak düşük gösterilip kayıt edilirse, bu stokların satış anında maliyeti düşük olacağından kâr fazla çıkacaktır. Bu sebeplerden ötürü firmalar şerefiye tutarını en yüksek seviyede belirlemek ve şerefiyenin etkisinin yitirilmediğini savunmak isterler. Sonuç olarak kâr, şerefiyenin

amortisman dönemin uzatılması ya da kısaltılması vasıtasıyla da manipüle edilebilir (Jones, 2011: 56).

Olayı netleştirmek gerekirse; şerefiye için olması gerekenden daha uzun bir itfa süresi belirlemek, dönem kârının daha yüksek gösterilmesi amacına hizmet ederken tam aksinin yani şerefiyenin itfa süresinin kısaltılması, cari dönem kârının daha düşük gösterilmesine hizmet edecektir. Bir dönem içerisinde şerefiyenin itfasından kaynaklanan gider artırılıp azaltılarak işletme kârı manipüle edilebilmektedir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 12).

1.5.5. Yanlış ve Yanıltıcı Açıklamalar

İşletme yönetiminin, işletmenin finansal durumu ve yönetimin gündemindeki konulara ilişkin tüm önemli bilgileri uygun şekilde kamuya açıklama sorumluluğu vardır. Bu açıklanan bilgiler finansal bilgi kullanıcılarını yanlış yönlendirecek nitelikte de olmamalıdır. Hileli finansal raporlama bağlamında yapılan yanlış ve yanıltıcı beyanlar genellikle aşağıdaki konulara ilişkin olarak yapılır (Wells, 2014: 320).

- Kredi sözleşmelerindeki ek şartlar ve borç sözleşmelerindeki şarta bağlı yükümlülükler
- Hesap döneminden sonraki olaylar
- Yönetim veya yetkililerce gerçekleştirilen hileleri bildirme yükümlülüğü
- Önemli nitelikteki ilişkili taraf işlemleri
- Muhasebe politika ve tahminlerindeki değişimler

Kredi sözleşmelerinde; krediyi kullanan taraf, kendisine finansman sağlandığı sürece bazı ek koşulları anlaşmaya ek olarak yahut anlaşmanın bir parçası olarak kabul etmiş olabilir. Bazı durumlarda ise sözleşmelerde gelecekteki bir olayın gerçekleşmesi durumunda bazı yükümlülüklerin doğacağı kararlaştırılmış olabilir. Tipik olarak işletme yönetimi bu gibi durumlarda işletmeye bazı yeni yükümlülükler getiren ya da finansman imkânlarını sınırlayabilecek olayların gerçekleşme koşullarının fiiliyata dönüştüğü bilgisini saklamak suretiyle yanlış ve yanıltıcı beyanda bulunmuş olabilir. İşletme yönetimi, kayıtlı varlıkların değerinde düşme yaratacağı ya da yönetimin basiretini şüpheli hale getireceği gerekçesi ile işletmeyle ilgili mahkeme kararlarını ve düzenleyici hükümleri açıklamaktan kaçınabilir. İşletme yönetimi, yetkililer, idareciler ve sorumluluk sahibi diğer kişiler tarafından önemli

hileleri ortaklarına bildirme yükümlülüğünü yerine getirmeyebilirler. İlişkili taraflarla yapılan işlemlerde taraflar birbirinden bağımsız ve herhangi bir ilişkileri yokmuşçasına hareket etmiyorlarsa, işletme dolayısıyla da yatırımcılar bundan zarar göreceklerdir. Hile yapan işletme yönetimi; işletmenin cari finansal durumunu daha zayıf hale getiren muhasebe ilkelerindeki bir değişikliği, geriye dönük ve nizami şekilde uygulamaktan kaçınabilirler. Benzer şekilde işletme yönetimi; amortismanına tabi varlıkların yararlı ömürleri ve hurda değerlerini belirlemede kullanılan varsayımlardaki önemli bir değişikliği, garanti ve diğer maliyetleri belirlemedeki bazı varsayımları açıklamaktan kaçınabilir (Wells, 2014: 321-322).

Muhasebe politika ve tahminlerdeki değişikliğe bu konudaki Türk standardını oluşturan TMS çerçevesinde bakılırsa; eğer tahminlerde bir değişiklik yapılmışsa bu değişikliğin etkilediği olaylar değişiklik yapıldığı tarihten sonraki olaylardır. Ancak muhasebe tahminlerindeki bir değişiklik hem cari dönemi hem de gelecek dönemleri etkileyebilmektedir. Örnek vermek gerekirse şüpheli ticari alacak tutarındaki bir değişiklik sadece cari dönemi etkileyip sadece cari dönem finansal tablolarını etkilerken amortismanına tabi varlıkların faydalı ömrünün tahminindeki bir değişiklik hem cari dönemi hem de gelecek dönemleri etkiler denilmektedir (TMS8, 2005: mad. 38). Sonuç olarak işletme yönetimi tarafından bu tür bir değişikliğin finansal bilgi kullanıcılarına verilmemesi ya da yanlış veya yanıltıcı şekilde açıklanması, cari yıldan sonraki yıllar için hatta cari yıl için finansal tabloların güçlü görünmesi açısından büyük farklar yaratabilmektedir.

1.6. Varlıkların Kötüye Kullanılması

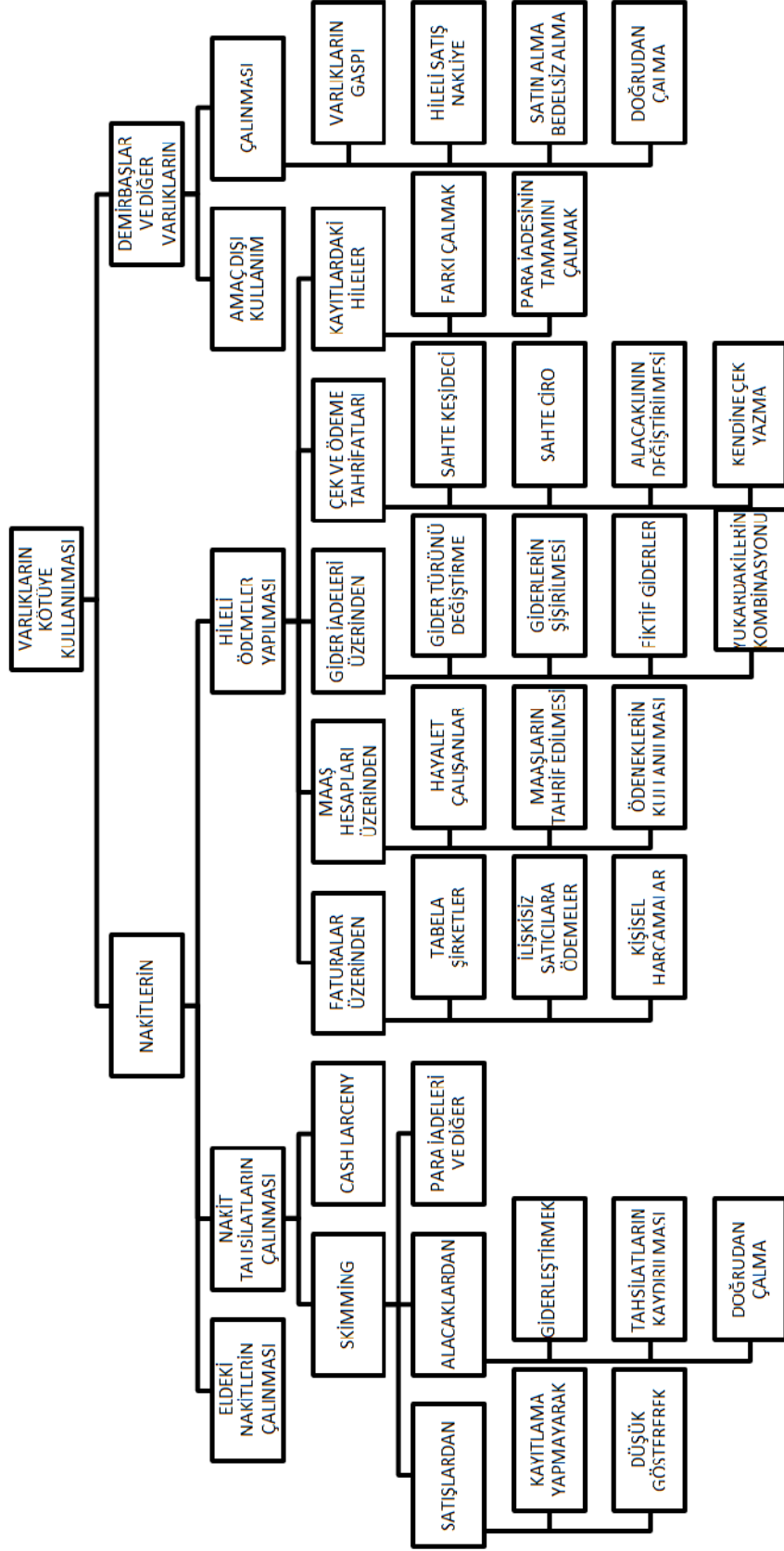
Varlıkların kötüye kullanımı, işletme varlıklarının işletme çalışanları tarafından çalınması sonucu finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun, doğru ve dürüst bir şekilde sunulmaması etkisini yaratacak düzeydeki hile davranışlarıdır. Çalışanlar işletmedeki mevcut varlıkları zimmete geçirebileceği gibi işletmenin gerçekte satın almadığı, kiralamadığı mal ve hizmetlere bedel ödemesi suretiyle de varlıkları kötüye kullanabilir (Küçük ve Uzay, 2009: 241). ACFE 2018'deki raporunda varlıkların kötüye kullanılmasını, bir çalışanın kendisini istihdam eden işletmenin kaynaklarını çalması ya da kaynakların kendisine tahsis amacının dışında kullanılması durumundaki düzenbazlıklardır şeklinde tanımlanmış ve şirketin nakit parasının çalınması, sahte faturalandırma suçları, şişirilmiş gider raporları gibi örnekler vermiştir (ACFE, 2018: 78).

ACFE'nin 2018 yılında yayınladığı rapora göre çalışmalarına dahil ettiği olayların yüzde 89'unda ortaya çıkma sıklığına sahip olması yüzünden, temel üç hile tipi arasından, varlıkların kötüye kullanılması açık ara en sık rastlanılan hile tipidir. Varlıkların kötüye kullanılması sonucu ortaya çıkan kayıpların medyan değeri 113 bin dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (ACFE, 2018: 10).

Bu çalışmada; hilenin, ACFE'nin 2018 tarihli raporundaki hile ağacından yararlanılarak açıklanmaya çalışıldığı daha önce belirtilmişti. Şekil 3'te şekilde hile ağacının varlıkların kötüye kullanılması ile ilgili kısmı verilmiştir;

Şekil 3: Varlıkların Kötüye Kullanılması (Hile Ağacı)

Kaynak: ACFE, 201

Bu rapora göre varlıkların kötüye kullanılması; nakitlerin kötüye kullanılması ile demirbaşlar ve diğer tüm varlıkların kötüye kullanılması olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Nakitlerin kötüye kullanılması; işletme nakitlerinin çalınması, nakit tahsilâtların çalınması ve hileli ödemeler yapılması vasıtalarının biriyle gerçekleşmektedir. Nakit tahsilâtların çalınması konusu, bu tahsilâtların kayıt altına alınmadan öncemi yoksa sonramı çalındığı hususuna göre iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlar *skimming*¹ ve *cash larceny*² olarak kategorize edilmiştir. *Skimming*, yeni bir tahsilâtın işletmenin kayıtlarına alınmadan önce çalınması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda çalışan, müşteriden ödemeyi alır ve satışı kaydetmek yerine parayı cebine indirir. Eğer yapılan tahsilat işletme kayıtlarına alındıktan sonra çalınırsa bu durum *cash larceny* olarak tanımlanmaktadır. Bu rapora göre *cash larceny* kavramı farklı alt kategorilere ayrılmadığından bundan sonra nakit tahsilatlarının çalınması hususundaki çalma eyleminden bahsederken *skimming* kavramı kastediliyor olacaktır. Nakit tahsilatların çalınması satışların, alacakların, geri ödemelerin ve diğerlerinin üzerinden gerçekleşebilmektedir. Satışlar üzerinden yapılan hırsızlık satışın hiç kayıtlanmaması şeklinde olabileceği gibi öncelikle tahsilâtın bir kısmının çalınması sonra geri kalan kısmın kayıt altına alınması şeklinde de gerçekleştirilebilir. Alacakların çalınması ise tahsil edilmiş alacağı kayıtlara yansıtmayıp, şüpheli alacak olarak sınıflandırmak ve tahsilini mümkün görmeyip giderleştirmek suretiyle yapılabilir. Yine tahsil edilmiş bir alacağın tahsil kaydının yapılmaksızın, tahsil edilen bir sonraki alacaktan elde edilen fonun tahsiliyle birlikte tahsil kaydının yapıp hırsızlığın gizlenmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Bu durumda bir sonraki tahsilat bir önce çalınmış olan tahsilâtın finansmanında kullanılmış olur. Bir diğer yolda tahsil edilmiş geri ödemelerin kayıtlara alınmaksızın çalınması şeklinde de gerçekleştirilebilir. Son olarak her hangi bir gizlemeye gerek duymaksızın, doğrudan, aşikâr şekilde alacak tahsilâtları çalınabilmektedir (ACFE, 2018: 11).

Nakitlerin çalınmasındaki son ana başlık ise hileli ödemeler yapılmasıdır. Faturaların, maaşların, masraf iadelerinin, çek ya da ödemelerin ve kayıtların değiştirilmesi vasıtalarıyla gerçekleştirilebilmektedir. Fatura sahtekârlıkları; tabela şirketler, ilgisiz taraflara yapılan ödemeler ve kişisel harcamaların şirkete fatura

¹ Bu kavram işletmenin nakitlerinin muhasebe sistemine kaydının yapılmadan önce çalınmasını ifade eden hile çeşididir. Bu nedenle de muhasebe sisteminde hiçbir surette raporlanmamıştır.

² Bu kavram muhasebe sistemine belli bir tarihte kaydı alınmış nakitlerin çalınmasını ifade eder.

edilmesi suretleriyle yapılabilir. Maaş sahtekârlıkları; hayalet çalışanlara ödemeler yapılması, tahrif edilmiş maaş ödemeleri ve ödenek yolsuzlukları yollarıyla yapılabilir. Gider iadelerindeki sahtekârlıklar; giderlerin nevinin değiştirilmesi, giderlerin olduğundan daha fazla gösterilmesi, fiktif giderler yaratılması ve bunların kombinasyonlarını kullanarak fiiliyata geçirilebilir. Çek ve ödemelerdeki hileler ise failin yetkili keşidecinin yerine sahte imza atarak, sahte ciro ederek, alacaklıyı değiştirerek yaptığı yahut çek yazmaya yetkisi olan kişinin doğrudan kendi için çek yazması şekilleriyle oluşabilir. Hileli mal iadeleri vasıtasıyla yapılan sahtekârlıklar ise genellikle failin satış anında müşterinin fişini bir şekilde kopyalamasıyla başlayıp sonrasında sanki mal iadesi yapılmış gibi prosedür işleterek mal bedelini kendine saklaması şeklinde yapılır. Bunun dışında bazı firmalarda malın satın alınmasından sonra belli bir süre dahilinde fiyatının düşmesi durumunda aradaki farkı müşterisine iade edeceğini taahhüt edebilir. Bu durumda da satış fişinin kopyalanması neticesinde eğer fiyat düşerse sanki müşteriye aradaki fark iade yapılmış gibi işlem yapılarak düzenbazlığa imza atılabilir (ACFE, 2018: 11).

Yine bu rapora göre demirbaşların ve diğer tüm varlıkların amacı dışında kullanımı söz konusu olabilir. Bu demirbaşlar ve varlıkların; hileli satışları ve nakliyesi, satın alınması veya bedelsiz olarak alınması, aşikâr olarak çalınması gibi yollarla gaspı ve transferi mümkündür (ACFE, 2018: 11).

Varlıkların kötüye kullanılması her ne kadar hileli finansal raporlama kadar büyük zararları olmasa bile hiçte hafife alınacak bir konu değildir. ACFE'nin 2018 raporuna göre; hile eylemlerinden yalnızca varlıkların kötüye kullanımını içeren hileli eylemler, toplam hileli eylemlerin %57'sini oluştururken yalnızca hileli finansal raporlama olarak nitelendirilen eylemler, toplam hileli eylemlerin ancak %1'ini oluşturabilmiştir (ACFE, 2018: 12). Aradaki 57 katlık fark manidardır. Elbette ki hileli finansal raporlama sonucu işletmeye verilen zararlar daha derin olabilmektedir. Ancak balık baştan kokar misali varlıkların kötüye kullanılması ile başlayan bir süreç hileli finansal raporlamaya da dönüşebilir. Nitekim varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama eylemlerinin her ikisini de ortak olarak ihtiva eden hileli eylemler, toplam eylemlerin %3'ünü oluşturmuştur (ACFE, 2018: 12). Bu rakamda etkileyicilikten uzaktır lakin nispi olarak bakıldığında aradaki fark 3 kata kadar çıkmıştır.

Yukarıda varlıkların kötüye kullanılmasında kullanılan temel yöntemler kategorize edilip bunların neler olduğundan bahsedildi. Söz konusu raporun devamında bunlardan çek ve ödeme suçlarının, fatura sahtekârlıklarının ve nakit olmayan demirbaş ve diğer tüm varlıklarını amacı dışında kullanımı yahut çalınmasının diğer varlıkların kötüye kullanımı yöntemlerine göre daha fazla risk taşıdığını belirtmiştir (ACFE, 2018: 12).

Varlıkların kötüye kullanımı genellikle şirket çalışanları tarafından gerçekleştirilse de bu kötüye kullanma faaliyeti işletme yönetimi tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Yöneticiler bu tür faaliyetler içine girerlerse durumu daha iyi gizleyebileceklerinden dolayı hilelerin ortaya çıkarılması daha zor olabilir (SPK, 2011: 25).

1.7. Yolsuzluk

İzlenen süreçlerin ve ilişkilerin; ülkelere, bölgelere, kültürlere, ekonomik sistemlere göre farklılık göstermesi sebebiyle karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkan yolsuzluk kavramının her ne kadar genel geçer bir tanımının yapılması zor olsa da basitçe yolsuzluk güç sahibi kişilerin bu gücü kullanarak kendilerine yahut belirledikleri kişi ya da gruplara çıkar sağlamasıdır denilebilir (Oral, 2011: 164).

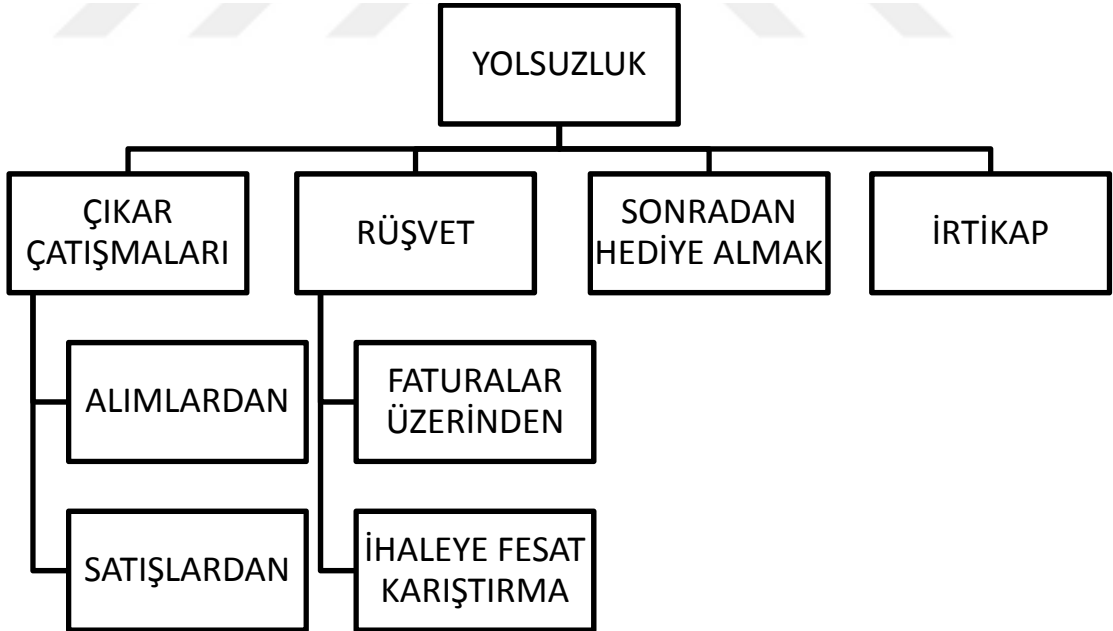
Yolsuzluktan bahsedebilmek için üç farklı unsur aynı anda birlikte var olmalıdır. Öncelikle takdir yetkisine sahip bir kişi olmalıdır. Genel olarak bu takdir yetkisi kural koyma ve uygulama yetkisini içermelidir. İkinci unsur bu takdir yetkisiyle ilintili olarak ekonomik bir rant olmalı dahası bu rant belli bir grup tarafından elde edilebilmelidir. Üçüncü ve son unsur yasal sistemin söz konusu görevin kötüye kullanımını yakalama ve cezalandırma ihtimali yeteri kadar düşük olmalıdır (Jain, 2001: 77).

ACFE'nin 2018 yılında yayınladığı rapora göre çalışmalarına dâhil ettiği olayların %38'inde ortaya çıkma sıklığına sahip olan yolsuzluk, kurban durumundaki organizasyonlara medyan değeri olarak 250 bin dolarlık maliyet getirmektedir (ACFE, 2018: 10). Hile ağacındaki hile türleri arasından yolsuzluk ne en maliyetlisi ne de en sık görülenidir. Ancak bu durum yolsuzluğun önemsiz olduğu anlamına gelmez. Yolsuzluk birçok endüstri dalı ve birçok bölge için en önemli hile risk faktörlerinden birini oluşturur. Yolsuzluk suçlarının ihtiva ettiği belli unsurların

anlaşılması; organizasyonlara, yolsuzlukla etkili bir şekilde mücadele etmekte onları tespit ve soruşturmakta yardımcı olacaktır (ACFE, 2018: 13).

Yolsuzluk vakalarının % 70'i yetkili pozisyondaki kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Vakaların %38'i müdür pozisyonundaki yetkililer tarafından, % 32'si işletme sahibi pozisyonundaki kişiler tarafından, %27'si çalışanlar tarafından, geri kalan % 3'ü ise diğer personeller tarafından hayata geçirilmektedir. Yolsuzluk yapanların % 82'si erkek iken ancak %18'i kadınlardan oluşmaktadır. Yüzde 52 ile enerji sektörü yolsuzluk yapılan sektörlerin başını çekmekte iken bunu yüzde 51 ile imalat sektörü takip etmekte her ikisinin ardından üçüncü olarak yüzde 50 ile hükümet ve kamu yönetimi alanı gelmektedir. Bölgeler bakımından ise Güney Asya yolsuzluğun en yaygın olduğu bölgedir. Yolsuzluk vakalarındaki en önemli kırmızı bayraklar ise şöyle sıralanmaktadır. Sahip olunan finansal imkânların ötesinde yaşam sürmek, satıcı veya müşterilerle sıra dışı yakın ilişkilere sahip olmak, finansal güçlükler içinde olmak, kurnazca davranışlar sergilemek (ACFE, 2018: 13).

Şekil 4: Yolsuzluk (Hile Ağacı)

Kaynak: ACFE, 2018: 11

Yukarıda ACFE'nin 2018 tarihli raporunda yayımlamış olduğu ‘‘Hile Ağacı’’ isimli şeklin sadece yolsuzluğa ilişkin kısmı verilmiştir. Bazı suçların Türkçe’de tam karşılıklarının olmaması sebebiyle yakın anlamlı olanlar kullanılmak zorunda kalmıştır. Yolsuzlukla ilgili olarak suç tiplerini açıklarken aradaki farklara değinilecektir.

Öncelikle yolsuzluk, görevin gereklerine aykırı şekilde ve\veya başkalarının haklarını çiğneyerek faile ya da üçüncü bir kişiye yarar sağlamak üzere sahip olunan yetkinin haksız şekilde kullanımudur (ACFE, 1995: 83).

Rüşvet; resmi bir işlem ticari bir kararı etkilemek için değeri olan herhangi bir şeyi almak, vermek, istemek ya da teklif etmek olarak tanımlanabilir. Hediye alma durumunda çalışan kararını vermeden önce onu etkilemekten ziyade çalışana verdiği bir karar sebebiyle maddi değeri olan bir şey verme söz konusudur. Bu bakımdan rüşvetten ayrılır. Kamu görevlisi tarafından yapılması şartını yerine getiremese de irtikâp olarak adlandırabileceğimiz suç türünde ise rüşvetin tersine bir durum söz konusudur. Bu durumda çalışan, istenen bir anlaşmaya varmak ya da istenmeyen bir anlaşmadan kaçınması için satıcıdan kendisine ödeme yapmasını talep eder. Çıkar çatışmaları durumunda ise çalışanın alım ya da satım işlemleri üzerinde işverenin çıkarlarıyla bağdaşmayacak şekilde açıklanmamış bir çıkarının olması durumu söz konusudur (ACFE, 1995: 83-84).

Bazı gelişen ülkelerde gayri safi milli hasılanın büyük bir kısmına dahi ulaşabilen yolsuzluk, dünya çapında yaygın ve önemli bir konudur (Shleifer ve Vishny, 1993: 599). Yolsuzluk bazı durumlarda çok yıkıcı olabilmekte iken hileli finansal raporlama sonuçları bakımından daha yıkıcıdır. Bu durum aşağıdaki bölüm vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

1.8. Genel olarak Hilenin ve Hileli Finansal Raporlamanın Sonuçları

Hileli finansal raporlama, sonuçları bakımından finansal olan sonuçlar ve finansal olmayan sonuçlar olarak sınıflandırılabilir. Hileli finansal raporlamanın sonuçları işletmelerin tamamen yok olmasına kadar varmasının yanı sıra niceliksel bakımdan da artmıştır. Hileli finansal raporlama sonuçları açısından diğer krizlerden daha yıkıcı olabilmektedir. Bu yıkıcı sonuçlar sadece işletmenin içinde tecrit edilmiş vaziyette kalmayıp işletmeyle ilgili üçüncü kişileri de etkilemektedir (Varıcı, 2011: 34).

Hilenin maliyetini tespit etme çabası çok önemli olmakla birlikte; böyle bir hesaplama yapabilmek gerekli olan ancak bilinmeyen birçok faktör olmasından ötürü oldukça zor bir iştiğaldir. Tespit edilip açığa kavuşturulmuş hile vakalarının yarattığı tüm kayıp dahi hesaplanamıyorken, tespit edilmemiş ve/veya raporlanmamış hile vakalarının sayısını bilenememekte ve dolayısıyla bunların sebep olduğu kayıpların miktarı da tespit edilememektedir. Bu tür kısıtlamalar söz konusu iken hilenin dünya çapında maliyetinin hesaplanması yolundaki tüm çabalar mükemmellikten uzak olacaktır (ACFE, 2018: 8).

Yukarıda bahsi geçen sebeplerden ötürü dünya çapında tam olarak hilenin maliyetini hesaplamak neredeyse imkânsızdır. Fakat yine de maliyetin inanılmayacak kadar büyük boyutlarda olduğu bir gerçektir (ACFE, 2018: 8).

Hilenin gerçek maliyetini sayısal olarak belirlemek aşağıda sıralanan dört nedenden dolayı neredeyse imkânsızdır (Rezaee and Riley, 2009: 14).

- Deneysel çalışmalar, hileli finansal raporlamaları da içeren kapsayan tüm hile olaylarının sadece tespit edilmiş küçük bir bölümünü yansıtmaktadırlar.
- Hile olayları tespit edilmiş olsa bile, tüm hile olayları raporlanmazlar. Çünkü işletmeler, hile yapan çalışanın işine son verip sanki hile olayı hiç gerçekleşmemiş gibi davranarak itibarlarını muhafaza etmeyi deneyebilirler.
- Hile araştırmaları raporlarındaki hilelerin etki derecesi ve büyüklüğü her daim doğruyu yansıtmamaktadır. Çünkü söz konusu araştırmalar; salt gerçekten ziyade, yanıtlayıcıların algılamaları üzerine kurgulu raporlamalar yaparlar ve böylelikle herhangi bir araştırma çalışmasının maruz kaldığı kısıtlamalarla karşı karşıya kalırlar.
- İşletmeler genellikle hile yapan çalışanı kovmanın yanı sıra sosyal ve hukuki bir süreç işletmezler. İşletmelerin birçoğu daha ileriki hile olaylarının ortaya çıkışını engelleyebilecekleri kanısındadırlar.

Hileli finansal raporlamanın maliyeti olarak lanse edilen tüm istatistikî veriler bilim temeline oturtulmuş tahminlerden ibarettir. Tüm hilelerin tespit edilememesi, tespit edilenlerin tümünün kayıt altına alınmaması, kayıt altına alınsa bile yasal bir

sürecin tümü için takip edilmemesinden dolayı hilenin gerçek maliyetinin hesaplanması imkânsızdır (Rezaee and Riley, 2009: 15).

Hilenin maliyeti ve uzun dönemli etkileri çok çeşitlidir. Hileye kurban gitmiş işletmeler sadece hilenin maliyeti ile baş etmek zorunda kalmamış aynı zamanda hileyi soruşturmak için belli maliyetlere katlanmışlar, sorunu çözmek ve tekrarlanmayacağından emin olmak için de zaman ve para harcamak durumunda kalmışlardır (Silverstone and Davia, 2005: 1).

Somut geniş kapsamlı ve resmi hile istatistiklerini elde etmek zordur. Çünkü kamu kurumları ve sektör birlikleri sadece kendi çalışma alanlarını etkileyen hileler ile ilgili verileri kayıt altına alma eğilimindedirler. Elbette ki hile ile ilgili istatistikler kayıtlara geçmiş vakalardan elde edilmektedir. Bunun en çarpıcı tarafı ise bu verilerin ancak buzdağının görünen kısmı olduğudur. Tespit edilemeyen hilelerin dışında, mahcubiyet korkusu dahil olmak üzere bir çok nedenden ötürü zarar gören işletmeler tarafından kayıtlara yansıtılmayan hileler de mevcuttur. Bir çok tespit edilmiş hile de değişik sebeplerden dolayı kayıtlara yansıtılmamıştır. Bir çok işletmede maruz kaldıkları hileyi tüm yönleriyle kamuya sunmak yerine hile soruşturmasını tamamlayıp faaliyetlerine devam etmeyi tercih ederler. Genelde her dokuz hilenin ancak birinin medya organları tarafından gündeme taşındığını varsayılır. Bu nedenle diğer sekizi konusunda hiçbir şey duyulup okunmamaktadır (Silverstone et al., 2012: 28)

Medya tarafından; nispeten büyük hilelerin pek azı manşetlere taşınıyorken, çok büyük sayılarda işlenen küçük hileler sonucunda işletmeler tarafından toplamda büyük miktarlar kaybedilmektedir (CGMA, 2012: 3). Bu bakımdan hilenin maliyeti konusunda yapılacak araştırmalar ne kadar bilimsel temele dayandırılrsa dahi bir noktada bir tahminden ibaret kalmaktadır. Yine finansal sonuçların insanların zihnindeki maliyetlerden daha yüksek maliyetlere sebep olduğu söylenilebilir.

1.8.1. Finansal sonuçlar

Toplamda yüz binlerce hile vakasında çalışmış olan ve sayıları 2000'nin üzerindeki hile uzmanlarına, deneyimlerine dayanarak cevaplandırmak üzere, ACFE tipik bir organizasyonun yıllık gelirinin yüzde kaçının hile yüzünden kaybedildiğini sormuş ve cevap ortalama olarak yüzde 5 seviyesi çıkmıştır. 2017 yılında Dünyanın gayri safi milli hasılasının yaklaşık 80 trilyon dolar olduğu ve bunun yalnızca yüzde

beşinin hile sebebiyle kayıp olduğu düşünülürse hilenin dünyaya maliyeti yaklaşık olarak 4 trilyon dolar seviyesinde hesaplanacaktır. Sonuç olarak dört trilyon doların ne kadar büyük bir meblağ olduğu anlaşılırsa hilenin maliyetinin ne kadar büyük olduğu ve hilenin önemi daha rahat kavranabilir. (ACFE, 2018:8).

ACFE'nin 2018 yılında yayımlanmış olduğu çalışmasında, 2690 vakanın incelenmesi sonucu bunların işletmelere maliyetinin toplamda 7,1 milyar dolar seviyesine kadar çıktığı hesaplanmıştır. Ancak bu hesaplamanın içerisinde hile vakasından sonra işletmede meydana gelen itibar ve iş kaybının ekonomik maliyeti gibi dolaylı maliyetler yoktur. Bu çalışmanın sonucuna göre işletmelerde hile sebebiyle kayıp tutarı ortalama olarak 2.75 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böyle bir meblağın birçok organizasyona ne kadar zarar verebileceği düşünüldüğünde hilenin maliyeti daha sarif biçimde anlaşılabilir. Fakat yapılan çalışmanın birkaç çok büyük hile olayını içermesinden dolayı bu rakam ortalama bir hile vakasındaki ortalama bir kaybı temsil etmekten uzaktır. Bu durumdan dolayı bu çalışmada medyanların³ kullanılması daha iyi bir temsil açısından tercih edilmiştir. ACFE'nin çalışması kapsamında tüm olaylar için kayıpların medyan değeri 130 bin dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine bu rapora göre hile maliyeti 200 bin doların altındaki vakaların sayısı toplam vaka sayısının yüzde 55'ini oluştururken, 200 bin dolar ila 400 bin dolar arasındaki vakalar yüzde 11'ini, 400 bin dolar ila 600 bin dolar arasındaki vakalar yüzde 7' sini, 600 bin dolar ila 800 bin dolar arasındaki vakalar yüzde 3'ünü, 800 bin dolar ila 1 milyon dolar arasındaki vakalar yüzde 2'sini ve nihayet 1 milyon dolar ve üstü düzeyinde hile maliyete sahip vakalar toplam vakaların yüzde 22'sini oluşturmuştur (ACFE, 2018: 9).

Hileli finansal raporlamanın işletmelere maliyeti çok şaşırtıcı olabilmektedir. Enron'un çöküşü, şirketin piyasa değerinde yaklaşık olarak 70 milyar dolarlık bir azalmaya sebep olmuştur. Bu meblağın yatırımcılar, çalışanlar ve emekliler için ne kadar da önemli olduğu açıktır. Hileli finansal raporlama nedeniyle iflas ettiği ileri sürülen WorldCom'un çöküşü ise Amerikan tarihinin en büyük iflasıdır. Enron, WorldCom, Qwest, Tyco ve Global Crossing şirketlerinin hileli finansal raporlama

³ Bir veri setini küçükten büyüğe doğru sıraladığımızda tam ortada yer alan ve veri setini eşit iki parçaya bölen değere medyan denir (Kalaycı, 2006: 52).

nedeniyle iflası bu şirketlerin piyasa değerlerinin toplamından yaklaşık olarak 460 milyar doları alıp götürmüştür (Rezaee and Riley, 2009: 14).

Üç yüzden fazla hile olayından elde edilen mevcut verilere göre 1998-2007 yılları arasındaki dönemde hileli olarak raporlanan ya da zimmete geçirilen toplam tutar 120 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu hileli olay başına yaklaşık 400 milyon dolarlık bir rakama tekabül etmektedir. Bu tutar 1999 yılında COSO tarafından yayımlanan raporda 25 milyon dolar seviyesindedir. İkinci milenyumun başlarında gerçekleşen büyük hileler 2010 yılı toplam ve ortalama değerleri yukarı çekmiş ve 2010 yılı raporuna göre kayıpların medyanı 12 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. 1999 yılında yayımlanan aynı raporda kayıpların medyan değeri 4 milyon dolar civarında gerçekleşmişti. Aradaki 3 katlık farka bakarak hile probleminin geçtiğimiz on yılda daha da büyüdüğünü söyleyebiliriz (COSO, 2010: 3).

Hilenin finansal raporlamada maliyetin büyüklüğü hilenin ne kadar sürede tespit edildiği ile bağlantılı bir konu olabilir. Genel olarak yıllara sâri hilelerde, hilenin maliyetinin daha yüksek olması beklenebilir. ACFE'nin 2018 yılında yayınladığı rapora göre; çalışmalarına dâhil ettiği vakaların 60 aydan daha fazla sürenlerinin ortalama hile maliyeti (715.000\$), ilk 6 ay içerisinde yakalanan vakaların ortalama hile maliyetine (30.000\$) göre 23 kattan daha fazladır (ACFE, 2018: 14).

Hilelerin bir kısmı tespit edilemezken bir kısmında da tespit edilip gerekli yasal işlemler takip edilmektedir. Bir hile eylemi tespit edildikten sonra, mağdur kayıplarını fail veya diğer kaynakları kullanarak telafi etmeye çalışır. İşletmelerin yüzde 55' i kayıplarının en ufak kısmını dahi geri alamazken ancak yüzde 15' i tüm kayıplarını telafi edebilmiş ve yüzde 32' si ise kayıplarının sadece bir kısmını geri kazanabilmiştir (ACFE, 2018: 51).

1.8.2. Finansal Olmayan Sonuçlar

Hilede hatadan farklı olarak kasıt unsuru bulunur. Bir diğer ifade ile hile varsa, işletmede bir çalışan kasıt taşıyarak yanlış bir şeyler yapmış demektir. Zaten işletme içindeki ahlaki yapının zayıflığından beslenen hile, hile davranışının tekrar edilmesi ile pekişir ve işletme içindeki ahlaki yapının daha da bozulmasına yol açar. Bir işletmede hile davranışının tespit edilmesi, güvenilir işe alındığı anlamına gelir ki bu durum işletme içindeki güven unsurunu zedeler (Kiracı, 2004: 111).

Hilenin iktisadi etkilerinin tam olarak boyutları hesaplanamasa da bu etkiler doğrudan görülebilmektedir. Ancak ortada ilk bakışta dikkati çekmeyen daha mühim bir konu söz konusudur. Yapılan hilelerin sayısı arttıkça ve artık insanlar hile yapılmasına karşı bireysel ve toplumsal tepkilerini daha düşük şiddette gösterdikçe ve de hile artık sıradanlaştıkça, hileyi daha rahat kabul eden bir kültürel ortam oluşmakta bu ise hileyi besleyip kısır döngü oluşturmaktadır. Sonuçta, bu kısır döngüden kurtulmak asıl sorunu teşkil etmektedir (Kandemir ve Kandemir, 2012: 19).

Finansal olmayan etkilerden biri de yasalara uyup hileye başvurmeyen işletmeler üzerinedir. Yasal sistem, hile ve yolsuzluk yapan işletmelerin bu fiillerini cezalandırmıyorsa yahut verilen cezalar caydırıcılıktan uzaksa bu durumda hile ve yolsuzluk olayına karışmayan işletmelerde hile yapmaya yönelik bir eğilim ortaya çıkabilir. Hilelerin cezalandırılmaması ya da cezaların yetersiz olması durumu hile yapanlarla yapmayanlar arasında haksız rekabet oluşmasına sebep olabilir. Hile yapmayan işletmelerin yönetimdekiler hem yasa koyuculara hem bu yasaları uygulamakla yükümlü olanlara hem de hile yapanlara nefret besleyebilir. Bu durumun ise toplumsal barış ve huzuru olumsuz etkileyeceği açıktır. Neticede hilenin bu ve buna benzer sosyal ve psikolojik etkileri vardır (Kiracı, 2004: 112).

Hileli finansal raporlama; yasal süreçlerden kaynaklanan bazı maliyeleri, artan sigorta prim tutarlarını, verimlilik kaybını, çalışanların moralinde müşterilerin refahında ve tedarikçilerin güveninde azalmayı, borsalarda negatif finansal hareketleri beraberinde getirecektir. Hileli finansal raporlamada hile yapanlar genellikle tecrübeli üst düzey yöneticilerdir. Bu yöneticilerin işten atılması ve yerlerine nitelik olarak daha düşük yöneticilerin getirilmesi verimlilikte bir azalışa neden olabilir. Hileli finansal raporlama yatırımcılar, piyasanın diğer katılımcıları ve kamuoyu nezdinde finansal raporlama sürecinin kalitesi ve yetkinliği hususunda şüphelere sebep olacaktır. Hileli finansal raporlamalar sonucunda finansal raporlara olan güvenin azalması tüm finansal bilgi kullanıcılarını ve finansal bilgi sağlayıcılarını olumsuz olarak etkileyecektir (Rezaee and Riley, 2009: 15).

1.9. Hile Riski ve Hile Risk Faktörleri

Bu bölümde hile riskinin ne olduğu ve hile risk faktörleri hilenin unsurları çerçevesinde incelenecek ve bunlara ilişkin bazı risk faktörlerinin neler olabileceği maddeler halinde örneklendirilmeye çalışılacaktır.

1.9.1. Hile Riski

Hile riski bir işletmede hilenin ortaya çıkma ihtimalidir. Hile ise hile yapmanın ya da bundan yararlanan üçüncü bir kişinin lehine olmak üzere genellikle de işletmenin aleyhine olan kasıtlı bir fiildir. Bahsedilen niteliklere sahip bir eylemin gerçekleşme ihtimali ise basitçe hile riski kavramıyla ifade edilmektedir. İşletmenin aleyhine olan bu eylemlerin işletmeyi istenmeyen durumlara düşürebilme potansiyeli vardır. Bu istenmeyen durumlardan belki de en kötüsü işletmenin iflas etmesidir. Sonucun işletmenin iflas etmesi olması, yapılan hilenin boyutuyla doğru orantılı olacaktır. Telafisi mümkün olmayan finansal kayıplara uğranılması, işletmenin saygınlığının yitirilmesi, müşterilerin ve tedarikçilerin işletmeye güvenlerinin kaybolması, hisse senedi sahiplerinin sermaye kayıplarına uğraması ve işletmeye yeni finansman desteğinde bulunmak istememesi, yöneticiler, bağımsız denetçilerin dava edilme ihtimalinin ortaya çıkması ve kaynak tahsisinde etkinsizliğin ortaya çıkması gibi sonuçlar ise diğer sonuçlar olarak sayılabilir. Bu gibi sonuçlardan kaçınmak hilenin daha oluşmasına fırsat verecek riskli durumların tespiti ve önlenmesi ile mümkün olabilecektir. Hile riskinin değerlendirilmesi, hile risk faktörlerinin tanınmasına; hilenin tespiti ve hileden kaçınılması ise bu risk faktörlerinin bertaraf edilmesine bağlıdır (Varıcı, 2011: 43-44). Bu nedenle hile risk faktörlerine ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.9.2. Hile Risk Faktörleri

Hile risk faktörleri; hile üçgenindeki unsurlar dikkate alınarak baskı, fırsat ve meşrulaştırma başlıkları altında aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır.

1.9.2.1. Baskı Risk Faktörleri

Bu bölümde takip edilecek usul Sermaye Piyasasının Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğinden yararlanarak öncelikle birkaç risk faktörüne değinmek ve bu risk faktörlerinin ayrıntılarını aynı tebliğin ekinde yer aldığı şekilde irdelenmek olacaktır. Aşağıda birkaç hususa değinilmiş devamında ise konu ayrıntılı olarak irdelenmiştir (SPK, 2006: 30).

- İlave öz sermaye ihtiyacı hasıl olduğunda bunu sağlama imkanına sahip üçüncü şahısların beklentilerini karşılama ihtiyacı hile ve usulsüzlük yapmak konusunda bir baskı yaratabilir.
- Ulaşılması mümkün görülmeyen kâr hedeflerine ulaşılması durumunda yüksek prim ödemelerinin taahhüt edilmesi hile ve usulsüzlük yapmak konusunda teşvik edici bir faktör olabilir.
- Etkinliği düşük kontrol sistemleri hile ve usulsüzlük yapmak için fırsat verebilir.

Hile ve usulsüzlük risk faktörlerinden bazıları herhangi bir önem sırası olmaksızın ve bunlar ile sınırlanmaksızın sadece birer numune teşkil etmesi adına aşağıda sıralanmıştır. Hile eylemi; işletmenin endüstri faaliyet kolunun ne olduğu, işletmenin faaliyet kolundaki göreceli ağırlığı ya da misyonu, genel ekonomik durum, hile yapana ilişkin özellikler ve bunlara benzer birçok faktör tarafından etkilenmekte ve ortaya çıkış sıklığı çok değişebilmektedir. Sonuç olarak aşağıdaki liste hile risk tiplerini sınırlamamakla birlikte ortaya çıkma sıklıkları hususunda da herhangi bir sıralama belirtmemektedir (SPK, 2006: 148-150).

Bir işletmede kâr en önemli taleplerden biridir. Bu amaç sadece belirli dönemlerle sınırlı kalmayıp kârda bir süreklilik arzulanır. Bu ise finansal istikrarın bir parçasıdır. Yani işletmenin finansal istikrarını ve kârlılığını bozacak her türlü içsel ve dışsal faktör, kârlılık ve finansal istikrardan sorumlu olanlar üzerinde bir baskı oluşturabilecek ve bu baskı ise bu kişi ya da grupları hile yapmaya teşvik edebilecektir. Mesela ekonomik buhran dönemleri, sektör bazlı krizler ya da işletmenin çalışma koşullarındaki değişimler finansal istikrar ve kârlılığı olumsuz etkileyebilir. Bazı örnekler şöyle sıralanabilir;

- Pazarın doygunluğa ulaşması sonucu kâr marjlarının çok azalması bunu müteakiben rekabetin aşırı artması
- İşletmenin teknoloji, moda, faiz oranları gibi çok hızlı değişebilecek dışsal faktörlere uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olmaması
- Talep yönlü aşırı daralmalar, sektörde ya da ekonominin geneline sirayet etmiş şirket başarısızlıklarının artması
- Faaliyet zararları sonucu işletmede icra, iflas, devralınma gibi olasılıkların ortaya çıkması

- Faaliyetlerden nakit girişi sağlanamayıp, simültane olarak faaliyetleri sürdürmek için nakit çıkışı olması sonucu kârın nakdi olarak ortaya çıkamaması
- Sektör kâr ve büyüme ortalamalarının çok üzerinde büyüme ve kârlılık hedefleri olması
- Muhasebe sisteminde yasa ve düzenlemelere uyma zorunluluklarının adapte olunamaması

İşletme yönetimi üzerinde, hem kendi öz ihtiyaçlarını karşılamak hem de üçüncü kişilerin veya grupların beklentilerini karşılamak adına baskılar oluşabilmektedir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir;

- Karar vermede işletmenin kârını kullanacak olan yatırımcıların, yatırımcıların adına hareket edebilen yatırım danışmanlarının, bankalar gibi işletmeye karşı alacaklı pozisyondaki kurumların veya diğer üçüncü kişilerin, işletme yönetimi tarafından dahi oluşturulmuş olsala bile, kâr konusundaki aşırı beklentilerinin baskısı
- Rekabet avantajı sağlayabilmek böylece işletme sürekliliğini devam ettirebilmek adına araştırma ve geliştirme bütçesine ihtiyaç duyulması bunun ise dış finansman olanaklarıyla temin edilmek zorunda olmasının oluşturduğu baskı
- Borç ödeme kabiliyetindeki düşüşler ve kotasyon yönergesindeki şartları sağlayamama risklerinin ortaya çıkması
- İşletme birleşmeleri ya da satın alma, borç, satma gibi sözleşmeye dayalı işlemlerde beklentilere paralel olmayan finansal performansın bu sözleşmeleri etkileyebileceği yönündeki şüpheler

İşletme yönetiminin finansal durumu ile işletmenin finansal performansı arasında organik bağların varlığı hile yapılması için risk unsuru olabilir. Bu durumlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

- Yönetimden sorumlu olanların finansal durumlarının büyük oranda işletmenin finansal performansına bağlı olması
- Yönetimden sorumlu olanları kazançlarının işletmenin finansal performansından doğrudan etkilenmesi ve bu etkinin kişinin finansal durumunda yaygın etkisinin olması

- Yöneticilerin işletme lehine borçlara karşılık olarak kişisel teminatlar vermiş olması

Satış ve kârlılık hedeflerini yakalamak adına işletmede yönetim ve personeller üzerinde bulunan aşırı baskı hile için baskı unsuru olarak düşünülebilir

1.9.2.2. Fırsat Risk Faktörleri

Hile oluşabilmesi için aşağıda dört başlık altında belli fırsatlar sıralanmıştır.

Bazı sektörler yapısı itibariyle hileye ilişkin fırsatlar sunabilmektedir. Yine bazı durumlarda da işletmenin faaliyetlerinin karmaşıklığı hileye zemin hazırlayabilir. Bunlardan bazılarını numune teşkil etmesi bakımında sıralamak yerinde olacaktır

- Olağan iş akışına uymayan, denetlenmesi güç olan hatta denetimi mümkün olmayan veya çok farklı kurumlar tarafından denetlenen ilişkili şirketlerle yapılan hacimli işlemler
- Firmanın piyasadaki hâkim pozisyonu itibariyle tedarikçi ve/veya müşteriler üzerinde baskı kurarak normal şartlarda kabul edilemeyecek işlemleri gerçekleştirebilmesinin yarattığı fırsatlar
- Bazı durumlarda gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerin belirlenmesi için ilgili kişilerin bireysel kararlar vermeleri belirsiz tahminler yapmaları gerekmektedir. Bunlara ilişkin işlemler vasıtasıyla oluşan fırsatlar
- Dönem sonlarındaki olağan dışı, yüksek tutarlı ya da nispi olarak yüksek kalan, karmaşık işlemlerin sağladığı fırsatlar
- Uluslar arası alanda iş yapılması durumunda ilgili iş dünyaları arasında kanun, kültür gibi konulardaki farklılıkların yarattığı belirsizliklerin doğurduğu fırsatlar
- İş araçlarının işletmeye doğrudan fayda sağlamayacak alanlarda kullanılabilmesinin getirdiği faydalar
- Vergi cenneti olarak tabir edilebilecek ülkelere işletmenin finansal kaynaklarını, iş ve işlemlerini aktarmak vasıtasıyla oluşan fırsatlar

Bir işletmede yetki itibariyle her türlü işlemi yapma imkânına sahip grup üst düzey yöneticilerdir. Bu kişilerin belli sebeplerle yeterli kontrol altında olmaması hile yapmaları için fırsatlar yaratacaktır. Bu sebeplerin bazıları sıralanmıştır;

- Tüm yönetim yetkisinin bir kişide ya da küçük bir grupta toplanması ve yöneticinin kendisini kontrol edecek denetim mekanizmalarının oluşmasına ya da işlemesine müsaade etmemesi
- Finansal raporların hazırlaması ve iç denetim faaliyetlerinin devam etmesi sırasında işletme yönetiminde bu faaliyetlerin izlenmesi hususunda gözetim zafiyetlerinin oluşması

Yönetimin istikrasızlığı, yani yönetim kademesindekilerin hızlı sirkülasyonu ya da karmaşık bir yönetim yapısı hile için fırsat oluşturabilir. Buna sebep olabilecek bazı durumlar aşağıda sıralanmıştır;

- Belli işlerde yetki ve sorumluluk sahibi yöneticilerin belirsiz olması ya da belirlenmesinin güç olması
- İşletmenin organizasyon yapısının iç içe geçmiş yönetim kademelerinin barındırması ve normal olmayan tüzel kişiliklerin peydahlanması
- Üst yönetim kademesindekilerin personel devir hızının yüksek olması yine aynı şekilde hukuk müşavirliği personellerin hızlı şekilde değişmesi

İşletmede tanımlanmamış, yetersiz bir iç kontrol sisteminin olması ya da etkisiz bir iç kontrol sisteminin olması durumlarının her ikisi de hile için fırsat unsuru olarak görülebilmektedir. Bu durumlara sebep olabilecek bazı faktörler şöyle sıralanmıştır;

- Ara dönemlerdeki de dâhil olmak üzere tüm finansal raporlama süreçlerinde kontrollerin üzerinde gözetim faaliyetlerin yetersiz olması
- Yetkin olmayan muhasebe, denetim ve bilgi teknolojilerinden sorumlu personel istihdam etmek, bu personelin personel devir hızının yüksek olması, bu personellerin etkin şekilde çalıştırılmaması
- İşletmedeki muhasebe ve bilgi sistemlerinin iç kontrol bakımından etkin olmaması

1.9.2.3. Meşrulaştırma Risk Faktörleri

Aşağıda sıralanan durumların varlığı halinde hile yapan, hileye aracılık eden, hile yapılmasına göz yuman kişilerin; hilelerini meşrulaştırması kolaylaşacaktır. Yönetim ve işletmenin etik değerlerine ve süreçlerine ilişkin sıralanan durumlar birer risk faktörü olarak düşünülebilir.

- İşletmede yerleşmiş olan etik ve değer kavramlarının yanlış olması, yanlış olmasa bile işletme personeline anlatılmaması, anlatılsa bile benimsetilmemesi, bunların hayata geçeceği uygun ortamın yaratılmaması ya da topyekûn bu değer ve standartların işletme yönetimi tarafından desteklenmemesi
- Finansal işlerden anlamayan yöneticilerin bazı etik olmayan saiklerle tahmin ve seçim gerektiren önemli muhasebe işlemlerine fazlasıyla müdahale etmesi
- Yasal zorunlulukların geçmişte çiğnenmesi ya da işletme yönetiminin bunlara uymadığına dair iddiaların yer alması
- Firmanın daha değerli bir firma olarak görülmesi ve bunun getireceği faydalardan nemalanmak isteyen yönetim kademesinin hisse senedi fiyatının sürekli bir artış trendinde olmasını istemesi kasti olarak fiyatı arttırmaya çabalaması
- İşletme yönetiminin ulaşamayacağı apaçık olan hedefler doğrultusunda taahhüt altına girmiş olması
- İç kontrol yapısında bilinen zayıflıklara zamanında müdahil olunmaması
- Kazançların uygun olmayan araçlarla minimize edilmesi vasıtasıyla vergi yükünün hafifletilmek istenmesi
- Üst yönetimde işletme faaliyetlerine ilişkin süregelen başıboş vermişlik
- İşletme yöneticilerin ve işletme sahiplerinin işletme tüzel kişiliği kavramını kavramamaları sonucu işletme faaliyetleri ile kişisel faaliyetler arasındaki ayrımın kaybolması
- Halka arz olmamış şirketlerde hissedarların anlaşmazlıkları
- Önemlilik kavramının amacı dışında, uygunsuz faaliyetler ve muhasebe kayıtlarının yapılması için kullanılmasının yönetimce desteklenmesi
- İşletme yönetimi ile ister güncel olsun ister geçmişteki denetçilerle olsun bağımsız denetçiler arasında bir takım durumların varlığı risk faktörü olarak görülebilir. Bu durumlardan bazıları şunlardır;
 - İşletme yönetiminin bağımsız denetim ve raporlama süreci konusunda bağımsız denetçiyle geçmişte ya da cari dönemde sürekli olarak anlaşmazlıklara düşmesi
 - Bağımsız denetimin tamamlanması ya da içeriğinde bazı hususların olması veya olmaması konusunda yönetimin baskısı

- Denetimin kapsamını daraltmak için baskı yapılması
- Denetçinin denetimini yapabilmesi için gerekli olan bilgi belgelere erişimin kısıtlanmaya çalışılması ve işletme içi ve dışındaki kişilerle yapılacak görüşmelerin önlenmeye çalışılması

İşletmelerin sürekliliklerini tehlikeye düşürecek çok çeşitli nedenler olabileceği gibi bunlar arasında hile riski dikkate alınmaya değer bir noktadadır. Çünkü genellikle hile işletme dışındaki üçüncü kişiler ya da alt düzey çalışanlar tarafından yapıldığında telafi edilebilecek maliyetlere sebep olsalar dahi üst düzey yöneticiler ve işletme sahipleri tarafından yapılan hileler işletmenin faaliyetlerini aksatacak hatta faaliyetlerin kalıcı olarak bitirilmesine sebep olacak boyutlara ulaşabilmektedir. İşletmelerin iflasıyla sonuçlanabilecek hile eyleminin elbette ki süreklilik riskine sebep olabilecek riskler arasında değerlendirilmesi gerekir.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞLETMELERDE SÜREKLİLİK VE SÜREKLİLİKLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

2.1. İşletmelerde Süreklilik Kavramı

İktisadi bir varlık olan işletmenin temel amacı fayda yaratmaktır. Bu bakımdan işletmenin sürekli olması iktisadi hayatın sürekliliğine katkı sağlayacaktır. Aksine işletmelerin sürekliliği değil de sınırlı bir ömre sahip olduğu varsayıldığında bu hem genel iktisadi yapıyı bozacaktır hem de müşteriler, çalışanlar, kredi verenler, yatırımcılar ve de devlet gibi işletmelerden çıkar sağlayan kişi ve grupların faydalarını azaltacaktır. Neticede iktisadi yaşamın devamlılığı esastır ve bu da ancak işletmenin sürekliliği ile mümkün olacaktır (Tepegöz ve Türedi, 2015: 44).

İşletmelerin çok çeşitli olan amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için temelde ihtiyaçları karşılamaları gereklidir. İhtiyaçların karşılayabilmesi için ise işletmelerin belli faaliyetleri sürdürerek mal ve hizmet üretmeleri gerekmektedir. Faaliyetlerin sürdürülmesi ise ancak işletmenin sürekliliğinin sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. İşletmeyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan taraflar işletmenin cari faaliyetlerinin durumunun yanında bu faaliyetlerin gelecekte de devam ettirileceği hususunda bir kaniya sahip olmak isterler. Böyle bir varsayımın yapılması gerekliliği muhasebe alanında işletmenin sürekliliği varsayımı ile karşılanmıştır (Yılmaz ve Yaşar, 2018: 56).

İşletmeler genellikle kuruluşlarında küçük ölçekli olarak kurulmakta ancak kuruluşlarından belli bir süre geçmesinin ardından kurumsallaşmanın da etkisiyle, kendilerini kuran kişilerin yaşam süreleri ile sınırlı kalmayarak hatta onlardan bağımsız şekilde faaliyetlerine devam etmektedirler. İşletmelerin sürekliliği varsayımı bazı durumlarda gerçeği yansıtmak bakımından çok elzem olabilir. Bu varsayımın olmadığı düşünüldüğünde faydası bir yıldan daha sonra ortaya çıkacak olan araştırma geliştirme giderlerinin hemen yapıldığı yıla gider yazılması gereklidir. Böyle bir kaydın doğru olmayacağı açıktır (Sevilengül, 2014: 19).

Süreklilik kavramı, en yalın haliyle MSUGT’inde tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre; işletme, faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdürecektir. Bir

diğer ifade ile işletmenin kuruluş sözleşmesinde işletme, sadece belli bir amacı yerine getirmek üzere kurulmamışsa ya da belli süre için kurulmamışsa işletmenin faaliyetlerinin ilelebet süreceği beklenir. İşletme, sahiplerinden ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir. O halde bir işletmenin ömrü kurucuların ömrü ile sınırlı olmamalıdır. İşletmelerin sürekliliği varsayımı ortadan kalkarsa bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanmalıdır (MSUGT, 1992: 4).

Süreklilik kavramı, finansal tablo hazırlayıcıları için temel bir varsayımdır. Uygulamacılar ve akademisyenler için kullanışlı bir tanımının olmaması sebebiyle SSAP 2 (Statement of Standart Accounting Policies-Standart Muhasebe Politikaları Beyanı) bu kavramı tanımlayana kadar süreklilik daima üzerinde uzlaşma sağlanamayan bir konu olmuştur. Bu tanıma göre; faaliyetlerini tasfiye etmek ya da bitirmek niyetinde olmadıkça, işletmeler faaliyetlerine öngörülebilir bir gelecek boyunca devam edeceklerdir. Tabi bu tanımdan sonra da üzerinde uzlaşılabilen iki konu daha gündeme gelmiştir. Öncelikle öngörülebilir gelecek, ne kadar bir süreyi kapsamaktadır. İkincisi ise faaliyetleri tasfiye etme niyeti, nasıl yorumlanacaktır. Neyse ki ilk problem finansal tabloların onaylanmasının üzerinden 12 aylık bir sürenin ön görülebilir bir gelecek olduğunun kabulü ile halledilmiş ve gerekirse ek açıklamaların yapılacağı belirtilmiştir. Durum tasfiye etme niyetinin tespiti konusuna gelince akademik camia ve de uygulamacılar durumu yanlış yorumlamışlardır. Bu sürecin sonunda akademisyenler süreklilik tanımının yapılmasında birbirine alternatif olan üç farklı yaklaşım belirlemişlerdir (Constantinides, 2002: 487-488);

- İşletmenin şu anki durumu değerlendirilebilir.
- İşletmenin gelecekteki durumuna bakılabilir.
- Kişisel kanaatlerle karar verilebilir.

Tüm bu tanımlara paralel olarak BDS (Bağımsız Denetim Standardı) 570 “İşletmenin Sürekliliği” standardı finansal tabloların hazırlanmasında işletmenin sürekliliği esasının kullanılacağını belirtmiştir. Bu standarda göre; finansal tabloların hazırlanmasında varsayım olarak işletme sınırsız bir ömre sahiptir ve de öngörülebilir bir gelecek boyunca faaliyetlerini sürdürecektir. Eğer yönetimin işletmeyi tasfiye etme niyeti yoksa ya da ticari faaliyetler ihtiyari yahut zorunlu nedenler sebebiyle sona erdirilmeyecekse; yönetim, finansal tabloları hazırlarken işletmenin sürekliliği esasını kullanmalıdır (KGK, 2017: 5).

Öte yandan TMS (Türkiye Muhasebe Standartları) 1'in Finansal Tabloların Sunuluşu standardının 25. ve 26. maddeleri işletmenin sürekliliği ile ilgilidir. Burada da eğer finansal tablolar düzenlenirken süreklilik esası kullanılacaksa yönetimin şirketi tasfiye etme niyetinin olmaması gerektiği belirtilmiş bunun yanında ticari faaliyetin bitirilmesini gerektirecek bir durumun da olmaması şartı koşmuştur (KGK, 2005: 7).

Süreklilik kavramı bazı temel kavramlarla ilişkilidir. Bunları incelemek süreklilik kavramının daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir.

2.2. Süreklilik ve Süreklilikle İlişkili Kavramlar

Sürekliliği ve bu kavramın muhasebedeki yerini anlamak için; bu kavramının ilişkili olduğu bazı kavramları ve süreklilik varsayımının bu kavramlarla ne gibi ilişkiler içinde olduğunu anlamak gerekebilir. Bu ilişkileri anlamak süreklilik varsayımının önemini, gerekliliğini ve işlevselliğini anlamak için gerekli olabilmektedir. Bu nedenle aşağıda sürekliliğinin ilgili olduğu bazı kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Süreklilik ve Dönemsellik Arasındaki İlişki

Öncelikle devlet daha sonra ise kredi verenler, işletmenin ortakları ve potansiyel yatırımcıları, çalışanları ve yöneticileri ve diğer ilgili kişi ve kurumlar; işletmeden elde edecekleri menfaatlerin sınırını belirlemek, geçmiş dönemdeki performansı ölçmek, gelecek döneme ilişkin planlar yapmak ve bu benzer amaçlarla belli dönemler itibariyle faaliyet sonuçlarını bilmek zorundadırlar. Devlet ne kadar vergi alacağını, ortaklar ne kadar temettü alacaklarını, yöneticiler ve çalışanlar prim tutarların ne kadar olacağını bilmek için kârı bilmek durumundadırlar. Kredi veren kurumlar işletmenin ödeme gücünde bir düşüş olup olmadığını, yöneticiler ise gelecek yıllardaki planlarına temel oluşturması için faaliyet sonuçlarına ihtiyaç duyarlar. Bu faaliyet sonuçlarının belirlenebilmesi için işletmenin tasfiye edilemeyeceği de açıktır. Tamda bu nedenden süreklilik varsayımına göre sınırsız sayılan işletmenin ömrü; en uzun bir takvim yılı olan, birbirinden bağımsız bölümlere ayrılır ve faaliyetlerin sonuçları bu dönemler itibariyle saptanır(Sevilengül, 2014: 20).

Bilanço tarihinde işletmenin faaliyetleri devam etmektedir. İşletmenin sürekliliği varsayımı geçerliliğini sürdürmekte lakin işletme faaliyetlerinin

sonuçlarının tespit edilebilmesi adına sonsuz olarak kabul edilen işletmenin ömrü daha kısa sürelerle ayrılmak gereği ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan dönemsellik varsayımı süreklilik varsayımına hizmet etmiş olmakta ve onu tamamlamaktadır (Kaval, 2005: 161).

2.2.2. Süreklilik ve Maliyet Esası Kavramı Arasındaki İlişki

İşletmenin sürekliliği kabul edilmezse işletmenin varlıklarının değerini belirlemek için işletmenin tasfiye değerini belirlemek gerekecektir. Bu değer piyasa koşullarına göre sürekli değişkenlik göstereceğinden bunun doğal sonucu olarak işletmenin varlıklarının değeri de sürekli biçimde değişecektir. Bu pratikte pek mümkün görülmemektedir. Maliyet esasına göre işletme; varlıklarını, bu varlıkları elde etme maliyetleri üzerinden muhasebeleştirilmelidir. Maliyet esasını edinilen hizmetler için de geçerli olmakla birlikte maliyeti belirlenemeyen kalemler için uygulanmamaktadır. Para mevcudu ve işletmenin alacakları da maliyet esasını kavramının dışında değerlendirilirler (Sevilengül, 2014: 20).

Aradaki bağ, daha net olarak MSUGT’inde süreklilik kavramının maliyet esasını kavramına temel teşkil ettiğinin belirtilmesiyle ortaya konmuştur (MSUGT, 1992: 4). Bu bakımdan işletmenin sürekliliği muhasebenin temel kavramları arasında yer almakta ve diğer temel kavramlara da temel teşkil ettiğinden önemi yadsınamaz noktadadır. İşletmenin sürekliliğinin önemi, bunu değerlendirecek olan yönetimin bu değerlendirmeyi yaparken irdelemesi gereken noktaları önemli hale getirmektedir. Aşağıda işletme yönetimine bu konuda ışık tutacak bilgiler verilmektedir.

2.3. İşletmede Süreklilik Değerlendirmesinin Yapılması

İşletmelerde finansal tabloları hazırlama sorumluluğu yönetimdedir. Finansal tabloların hazırlanmasında bazı varsayımların uygunluğuna karar vermek gerekir. İşletmenin sürekliliği varsayımı bunlardan biridir. Finansal raporlama çerçevelerinin bazıları; özellikle işletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesi hususunu belirlemişken, özellikle süreklilik değerlendirmesi yapılmasını belirtmeyen finansal raporlama çerçevelerinde işletmenin sürekliliği değerlendirilmeyecektir sonucuna ulaşamaz. Yukarıda bahsedildiği gibi finansal tabloların hazırlanmasında o ya da bu şekilde işletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesi gereği hâsıl olacaktır. Yine de TMS 1 bu durumu netleştirmiş ve işletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesinin yönetimde zorunlu olarak yapılacağını belirtmiştir (KGK, 2017: 5).

TMS 1'e göre; bu değerlendirme yapılırken, yapılan değerlendirmenin ne kadar kapsamlı olması gerektiği konusu, işletmenin durumuyla doğrudan ilgilidir. Şöyle ki bahsi geçen işletme finansal kaynaklara ulaşma sıkıntısı yaşamayan faaliyetlerinden yeterli kâr elde edebilen bir firma ise yapılacak değerlendirme ayrıntılara inilmeden işletme sürekliliğini devam ettirecektir şeklinde olabilir. Ancak değerlendirmeye konu olan firma; finansal olarak zor durumda ve faaliyetlerinden kâr elde edemeyen bir firma ise yapılacak değerlendirme, cari dönemdeki kârlılık ve gelecek dönem kâr beklentisi ile borçları ödeme kabiliyetinin tespiti gibi konuları içeren daha derinlemesine bir değerlendirme olmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken her durumda işletmenin en azından raporlama tarihinden sonraki on iki aylık süreyi dikkate alması gerekir. Buradaki on iki aylık süre sınırlayıcı değildir istenirse bu süreden daha uzun süreli bilgilerde dikkate alınabilir (KGK, 2005: 7).

İşletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesinin en az 12 aylık dönem dikkate alınarak yapılması gerektiği ve de bu sürenin sadece alt sınırı belirttiğinden bahsetmiştik. Bazı olay ve şartların bu günden değerlendirmesini gerektiren bu durum doğal olarak bir belirsizlik içermektedir. Değerlendirilecek hususun sonuçlarının ortaya çıkma süresi uzadıkça belirsizlik artar. Yönetimin 12 ay sonraki bir olayın sonuçlarına ilişkin yapacağı değerlendirmede belirsizliğin derecesi daha azken bu süre 24 aya çıkarsa belirsizlik daha çok olacaktır. İşletmeye ilişkin büyüklük, karmaşıklık, dış etkilere açıklık derecesi gibi özelliklerin yanında, işletme faaliyetlerine ilişkin özelliklerde bir olayın sonucuna ilişkin yapılacak değerlendirmeyi etkileyecektir. Olay yahut şart aynı olmasına rağmen farklı işletmeler bakımından farklı sonuçlar doğuracaktır. Yapılacak değerlendirme şu andaki mevcut bilgiler kullanıldığından her ne kadar yapıldığı tarihte makul ve olası sonuçları belirleme imkânı olsa da bugünkü tahminlerle gelecekteki gerçekler arasında büyük farklılıklar olabilir (KGK, 2017: 6).

İşletmenin sürekliliği konusunda değerlendirme yapmak temelde yönetimin sorumluluğudur. Ancak bu konuda denetçinin de bazı sorumlulukları vardır. Öncelikle denetçi; yönetimin yapmış olduğu değerlendirme hakkında yeterli ve uygun denetim kanıtları elde etmeli sonra elindeki denetim kanıtlarına bakarak işletmenin sürekliliği varsayımının finansal tabloların hazırlanmasında kullanılmasının, uygun olup olmadığı hakkında bir sonuca varmalıdır. Son olarak ise

işletmenin sürekliliği muhafaza etmesine engel olacak önemli bir belirsizlik olup olmadığı hususunu tespit etmelidir (KGK, 2017: 6).

Denetçinin aslında bu konudaki sorumluluğu daha temel bir soruya cevap vermekle başlamalıdır. Acaba uygun ya da değil süreklilik hususunda yönetim herhangi bir değerlendirme yapmış mıdır? Böyle bir değerlendirmenin yapıp yapılmadığı hususunda da uygun ve yeterli denetim kanıtı toplamak gereklidir (Tepegöz ve Türedi, 2015: 47).

Denetim kanıtlarının uygunluğu nitelik yönünden tatmin edici denetim kanıtı elde edilmesini; denetim kanıtlarının yeterliliği ise nicelik bakımından uygunluğunu belirtir. Denetçiler denetim kanıtlarının hem nitelikçe hem de nicelikçe yeterli olmasını isterler. Bir bilgi, belge veyahut işlemin denetim kanıtı niteliğini kazanabilmesi için ise; onun, denetçiye bir denetim görüşüne ulaşmak ya da ulaşılan bir denetim görüşünü kuvvetlendirmek bakımından yardımcı olması gerekir (Türedi, 2007: 58).

Denetçi; işletme yönetiminin süreklilik varsayımını kullanmasının uygunluğuna karar verirken, yönetim tarafından yapılan değerlendirmenin bazı hususlar dikkate alınarak yapılmış olmasını arzular. Denetçi, acaba yönetim bu değerlendirmeyi yaparken işletmenin sürekliliğini devam ettirmesini tehlikeye sokacak bazı hususları dikkate almış mıdır? sorusuna cevap bulmaya çalışır.

Aşağıda BDS 570 “İşletmenin Sürekliliği” standardının açıklamalar kısmında yer alan işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyeti hususunda ciddi şüpheler doğurabilecek bazı şartlar ve olaylar maddeler halinde verilmiştir. Bu olay ve şartlar sınırlayıcı değildir. Bu olay veya şartların dışındaki bazı olay ve şartlar işletmenin sürekliliğini devam ettirme kabiliyetine ilişkin şüphe ve önemli belirsizlik olarak nitelendirilebilir yani söz konusu olay ve şartlar örnek olması maksadıyla sıralanmıştır. Bu olay ve şartlar bazı durumlarda tek başına bazı diğer durumlarda ise birden fazla olay ve şartın etkilerinin toplamı sonucunda işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürebilmektedir. Yine de bu olay ve şartların birinin ya da birkaçının işletmede mevcut olması o işletmede sürekliliğin devamına ilişkin önemli bir belirsizlik vardır, işletmenin sürekliliği şüphelidir anlamına gelmez (KGK, 2017: 13-15).

Finansal durumla ilgili olay veya şartlar şöyle sıralanabilir;

- İşletmenin net yükümlülük ve kısa vadeli net yükümlülük pozisyonun sürekliliği tehlikeye sokabilecek şekilde negatif olması

- Duran varlıkların finansmanında ağırlıklı olarak kısa vadeli borçların kullanılması ve işletme yönetiminin, borçlarını vadelerinde ödeyeceklerine ya da vadelerini uzatarak borçlarını yenileyeceklerine ilişkin gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmaları
- Kredi kuruluşlarınca temin edilen finansal desteğin biteceğine ilişkin emarelerin ortaya çıkması
- İşletmeye finansal kuruluşlarca finansman temini için şart olarak koşulan sermaye yeterlilik kıstaslarını sağlayamamak veya faaliyetlerin devamı için gerekli yasal sermaye yeterliliklerini karşılayamamak
- Geçmiş, cari ya da geleceğe yönelik finansal tablolardaki işletme faaliyetlerinden kaynaklanan negatif nakit akımları
- Belli başlı bazı önemli finansal oranlardaki bozulmalar
- Faaliyet zararı tutarının önemli boyutlara çıkması ve nakit akışı sağlayan işletme varlıklarının değerinde önemli azalmalar yaşanması
- Kâr payı ödemelerin bitmesi ya da ödenmesinin geciktirilmesi
- İşletmenin vade tarihi gelmiş borçlarını ödeyememesi
- Borç sözleşmelerinin şartlarını yerine getirememek
- Tedarikçilerin işletmeye güvenlerinin azalması sonucu vadeli mal satışı yapmayı kabul etmemelerinden dolayı bu işlemlerin peşin olarak yapılmaya başlanması
- Faydası uzun vadede ortaya çıkması muhtemel yeni ürün geliştirme gibi yatırımlar için kaynak temin edilememesi

Süreklilik varsayımının kullanılmasında işletme faaliyetleriyle ilgili önemli belirsizlik ya da şüphe oluşturabilecek bazı olay ve şartlar ise BDS 570'e göre şöyle sıralanabilir;

- Yönetimde işletmenin tasfiye edilmesi ya da faaliyetlerin durdurulması niyetinin var olması
- Üst yönetim kadrosunun kilit elemanlarının işletmeden ayrılmış olması ve bunların yerine liyakatli yöneticilerin alınamaması
- Kilit pozisyonundaki bir veya birden fazla müşterinin, pazarın, tedarikçinin kaybedilmesi
- İmtiyaz, lisans gibi hakların kaybedilmesi
- Hammadde ve işgücü temininde ciddi sıkıntıları baş göstermesi
- İşletmenin faaliyetlerinin devamını etkileyecek kadar başarılı bir rakibin pazara girmesi

Diğer önemli sayılabilecek olay ve şartlar BDS 570’de şöyle sıralanmaktadır;

- Devam eden davalardan işletme aleyhine sonuçlanması halinde sürekliliği tehlikeye düşürebilecek olan davaların mevcudiyeti
- İşletmeyi menfi olarak etkilemesi muhtemel yasal değişikliklerin mevcut olması, hükümet politikalarındaki işletmenin aleyhine olabilecek değişimler
- Sigorta kapsamına alınmayan felaketler ya da sigortanın zararın tamamını ödeyecek teminatlarla satın alınmamış olması durumunda yaşanan felaketler

Şayet yönetim herhangi bir değerlendirme yapmamışsa öncelikle böyle bir değerlendirmenin yapılmasını ister. İşletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürecek önemli belirsizlik ve şartların mevcudiyeti söz konusu ise denetçi yönetimin bu risklere karşı planlarının olup olmadığını sorgular. Bu planların uygulanabilirliğini tespit eder. Planların uygulanması sonucunda sürekliliği tehlikeye düşüren olay veya şartların etkilerinin önemini yitirip yitirmeyeceğine karar verir (KGK, 2017: 8-9).

Yukarıda birer numune halinde verilen ancak bunlarla sınırlı olmayan işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürecek nitelikteki olay ve şartların belirlenmesi her daim işletmenin sürekliliği hususunda önemli bir belirsizlik yaratmayabilir.

Denetçi bu olay ve şartların denetlediği işletme için önemli bir belirsizlik yaratıp yaratmadığı hususuna bazı ilave denetim tekniklerini kullanarak karar vermeye çalışabilir. Bu ilave tekniklerden bazıları BDS 570 kapsamında şöyle sıralanmaktadır (KGK, 2017: 18);

- Nakit akışları ve kâra ilişkin tahminlerin yönetimle görüşülerek analiz edilmesi
- Son yayımlanan finansal tabloların incelenmesi
- Kredi sözleşmelerindeki maddelere uyulup uyulmadığının tespiti
- Genel kurulun, yönetim kurulunun varsa ilgili komitelerin yapmış olduğu toplantı tutanaklarının incelenmesiyle finansal zorlukların tespiti
- İşletme aleyhine sonuçlanabilecek davalarda hukuk müşavirliğinin görüşüne başvurularak muhtemel sonuçların maddi etkilerinin yönetimce tahmin edilen boyutların çok ötesinde olması gibi bir sorunun mevcudiyetinin tespiti
- İşletmeye fon sağlayanlarla yapılan anlaşmaların varlığı, geçerliliği, uygulanabilirliği, yasallığı gibi konuların araştırılması
- Teslimatı gecikmiş siparişlere ilişkin planlara bakılması
- Bilanço tarihinde sonra ortaya çıkıp işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşüren olayların araştırılması
- Borçlanma imkânlarının mevcudiyeti, şartlarının uygunluğunun ve finansman sağlama imkânlarının yeterliliğinin değerlendirilmesi
- Denetleyici ve düzenleyici kurum ve kuruluşların raporlarının değerlendirilmesi
- İşletme varlıklarının satılması konusundaki planların gerçekçiliğinin değerlendirilmesi

2.3.1. Yönetimin Değerlendirdiği Dönemin Sonrasında Denetçinin Sorumluluğu

Denetim süreci denetim raporunun verilmesine kadar devam eden bir süreçtir. Yani mali yılın başlangıcı ile başlayıp ilgili mali yılın bitişi ile biten bir süreç değildir. Bazı durumlarda bir önceki yılın denetçisinden bilgi almak gerekebileceği gibi bir sonraki yılın denetçisine bilgi vermek de gerekebilir. En basitinden denetçinin denetim raporunda görüş bildireceği hususlar denetim raporunun yayımlanmasına kadar geçen sürede değişmiş olabilir. Bu bakımdan bilanço tarihinden sonra ortaya çıkacak hususlarda sürekliliği etkileyen durumların varlığı halinde denetçinin ne gibi sorumlulukları olduğuna bakmak gerekebilir.

Denetçi, yukarıda bahsedildiği gibi bilanço tarihinin sonrasında da devam eden denetim sürecinin tamamı boyunca süreklilik tehlikesi olarak görülüp sürekliliği şüpheli hale getirebilecek olay ve şartlarla ilgili denetim kanıtlarına karşı dikkatli olur (KGK, 2017: 8). Zaten BDS 315'te ilave denetim kanıtı elde edildiği her durumda risk değerlendirmesinin gözden geçirilmesi ve de yapılacak denetime ilişkin planın yeni denetim kanıtları çerçevesinde güncellenmesi gerektiği belirtilmiştir (BDS 315, 2017: 11). Denetçi, bilanço tarihinden sonra yani; yönetimin değerlendirmesinin dışında kalan ancak sürekliliğin devam ettirilmesi yeteneği hususunda ciddi boyutta şüphe oluşturabilecek olay veya şartlarla ilgili yönetimi, bildiği hususlar konusunda sorgular (KGK, 2017: 8). Denetçinin sorumluluğu sorgulamanın yapılması ile sınırlıdır başkaca bir denetim tekniği uygulayarak bu olay ve şartların tespit edilmesini temin etmek gibi bir sorumluluğu yoktur (KGK, 2017: 17). Ancak yapılan bu sorgulama neticesinde işletmenin sürekliliğini tehlikeye sokacak olay ve şartları belirlemesi durumunda bazı ilave teknikler uygulaması gerekir. Öncelikle yönetimden bu olay ve şartların daha önceden yönetimin yapmış olduğu süreklilik varsayımını ne ölçüde etkilediği hususunda yönetimin görüşünü isteyebilir (KGK, 2017: 17). Uygulanacak ilave teknikler BDS 570 kapsamında olay ve şartların belirlenmesi halinde uygulanacak ilave denetim prosedürlerinin aynısıdır. Neticede bilanço tarihinden sonra olsa da denetim süreci devam etmektedir ve de ortaya sürekliliği şüpheli hale getirebilecek olay ve şartlar çıkmıştır bu ilave denetim tekniklerine daha önceden zaten değinildiğinden tekrar değinilmeyecektir.

Konuya ilişkin TMS 10 ‘‘Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar’’ standardında ise ister ihtiyari sebeplerle isterse de zorunlu sebeplerle olsun eğer işletmenin tasfiye edilmesi ya da ticari faaliyetine son verilmesi zorunlu hale gelmişse artık finansal tabloların hazırlanmasında işletmenin sürekliliği esasının kullanılmayacağı belirtilmiştir. Bu standarda göre; bilanço tarihinden sonra işletmenin finansal durumunda yahut faaliyetlerindeki bozulmaların, işletmenin sürekliliği varsayımının yitirmesine sebep olabileceği belirtilmektedir. Böyle bir durumda da süreklilik varsayımı altında finansal raporlardaki tutarların bu varsayım artık geçerli olmadığından sadece düzeltilmesinin yeterli olmayacağı belirtilmiştir. Yapılması gereken şey muhasebe esaslarında temel bir değişikliğe gitmektir (TMS 10, 2005: 4).

Denetçi böyle bir durumda yönetimden yazılı açıklamalar talep edebilir. Bu hususta bilgi vermek yararlı olacaktır.

2.3.2. Denetçinin Yönetimden Yazılı Açıklamalar İstemesi

Yazılı açıklamaların esas işlevi işletme faaliyetleri ve finansal tabloları hakkındaki bazı konuları netliğe kavuşturmak ve teyit etmek veya daha önceden elde edilen denetim kanıtlarını güçlendirmektir. Bu amaçla yönetimden talep edilen yazılı açıklamalar denetim kanıtı olarak kabul edilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus yazılı açıklamaların finansal tablolar, bunlardaki yönetim beyanları veya finansal tabloları destekleyen kayıt ve defterlerin dışındaki yazılı unsurlar olmasıdır (Sağlam ve Yolcu, 2014: 358).

Denetçi, yönetimden yapmış olduğu süreklilik değerlendirmesine ilişkin gelecekte atacağı adımların neler olacağı ve bu konudaki planların hayata geçirilebilirliği konusundaki denetim kanıtlarını desteklemek için yazılı beyanlar isteyebilir (KGK, 2017: 9). Yönetim yazılı açıklama talebine yanıt vermezse öncelikle konuyu yönetimle görüşür. Sonrasında yönetimin dürüstlüğünü gözden geçirir. Son olarak ise böyle bir yazılı beyanın olmaması durumunun denetim kanıtlarını güvenilirliğini azaltıp azaltmayacağını değerlendirir (Sağlam ve Yolcu, 2014: 361).

2.4. Denetçinin Süreklilik Değerlendirmesi Neticesinde Denetim Görüşüne İlişkin Vardığı Sonuçlar

Denetçi, işletmenin sürekliliği esasının kullanılmasını uygun bulmuyorsa ancak hazırlanan finansal tablolar bu varsayıma göre hazırlanmışsa denetçinin denetim görüşü olumsuz olur. İşletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürecek olay ve şartların belirlenmesinin ardından bu olay ve şartların işletmenin sürekliliği konusunda önemli belirsizlik oluşturduğuna kanaat getiren denetçi; bu önemli belirsizliğe ilişkin yeterli açıklama yapıldığına karar verirse, olumlu denetim görüşü verir ve yazacağı raporda ayrı bir bölüm olarak (İşletmenin Sürekliliği ile İlgili Önemli Belirsizlik) bölümü oluşturur (KGK, 2017: 10).

Bu noktada akıllara gelen soru yapılan açıklamaların yeterliliğine karar verirken dikkate alınacak hususların belirlenmesidir. Hangi açıklamanın yeterli, hangisinin yetersiz olduğuna karar vermek gerekir. Bu bakımdan önemli belirsizliğin bulunduğu durumla; önemli belirsizliğin bulunmadığı durumdaki, açıklamaların yeterliliği farklı gereklilikler arz etmektedir. Asıl önemli olan önemli belirsizliğin bulunduğu durumlarda açıklamaların yeterliliği olduğundan aşağıda bu konuda neye bakılacağı açıklanmaya çalışılmıştır (KGK, 2017: 10);

- İşletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürecek olay ve şartların etkilerinden kurtulmak ya da azaltmak için işletme yönetiminin yetkin planları olup olmadığı irdelenir.
- İşletmenin içinde bulunulan olağanüstü durumunda, varlıklardan fayda sağlamak ve yükümlülükleri ifa etmekte normal dönemlerde olduğu gibi sorunsuz bir sürecin işletilememesi ihtimalinin çok sarih bir şekilde belirtilip belirtilmediğine bakılır.

İşletmenin sürekliliği konusunda önemli bir belirsizlik var ve yine de denetçinin görüşüne göre süreklilik varsayımını kullanmak uygunsa denetim görüşünün ne olacağına önemli belirsizlik konusunda yapılan açıklamaların yeterliliğine bakılır. Eğer açıklamalar yeterli ise yukarıda da belirtildiği gibi olumlu görüş verilir. Açıklamaların yetersiz olması durumunda ise denetçi ya sınırlı olumlu görüş yani şartlı görüş ya da olumsuz görüş bildirir. Olumlu görüş dışında bir denetim görüşü bildirmesi durumunda denetçi bu görüşün dayanağını ayrı bir bölüm

olarak açıklanmalıdır. Olumsuz ya da şartlı görüşün dayanağı kısmında işletmenin sürekliliği ile ilgili önemli bir belirsizlik olduğu ve yönetimin sunduğu finansal tablolarda bu durumun kâfi derecede açıklanmadığı belirtilir (KGK, 2017: 11).

Denetçinin, yönetim tarafından kullanılan işletmenin sürekliliği esasının uygunluğuna karar vermesi için yeterli ve uygun denetim kanıtları elde edememesi durumunda görüş bildirmekten kaçınabilir (KGK, 2017: 23).

2.5. İşletme Yönetimine Süreklilik Değerlendirmesinde Yardımcı Olan Prosedürler

İşletme yöneticilerinin, işletmenin öngörülebilir gelecekte operasyonel varlığını devam ettirip ettirmeyeceği konusunda yani dolayısıyla işletmenin sürekliliğine karar verilmesi konusuyla ilgili birçok faktör vardır. Bunlardan bazıları içsel bazıları da dışsal faktörlerdir. İşletme yöneticileri bütçeleri hazırlarken ve de tahminleri yaparken aynı zamanda bu tür bilgilere ihtiyaç duyacaklardır. İşletmenin sürekliliği varsayımına karar vermede kullanılan bilgiler böylelikle devam ettirilen diğer süreçler içinde kullanılmış olur. Şirketin yöneticileri hangi faktörün kendi işletmesi için daha önemli olabileceğini en iyi bilmesi gereken kişilerdir. Bu faktörler sektör bazında değişebileceği gibi, belli bir sektörde işletmeden işletmeye göre de değişebilir. Söz gelimi, bir işletmenin belli bir müşterisine karşı önemli derecede ekonomik bağımlılığı durumu söz konusu iken bir diğer işletmenin birçok müşterisi olabilir. Dolayısıyla burada böyle bir ekonomik bağımlılık durumundan bahsedilemez. Süreklilik varsayımına karar vermede işletme yönetimi tarafından kullanılan unsurların nispi önemi zamanla değişebilmektedir. Aşağıda alt başlıklarla açıklanacak olan konular sınırlayıcı değildir fakat işletmenin sürekliliği varsayımıyla ilgili belli başlı konulardır. Bu gibi konular, uygulamada genellikle birbiriyle ilgili olduğundan bu tip bir sınıflandırmanın kullanılması bir kolaylık sağlayabilir (FRC, 2009: 6);

- Tahminler ve bütçeler
- Borç alma şartları
- Borçların yönetimi
- Şarta bağlı borçlar

- Ürünler ve piyasalar
- Finansal risk yönetimi
- Finansal adaptasyon
- Diğer unsurlar

2.5.1. Tahminler ve Bütçeler

Tahminleme ve bütçeleme yönetim muhasebesi alanında köklü tekniklerdir. Kritik varsayımları irdelendiğinde ve test edildiğinde, gözden geçirilmiş tahminler ve bütçeler oldukça güçlü öngörü teknikleri olarak ortaya çıkabilir. Bütçeler ve tahminler en azından bir dahaki bilanço tarihine kadar geçecek dönemi kapsayacak şekilde hazırlanmalıdır. En azından gelecek 12 aylık dönem için hazırlanabilir. İşletme yöneticilerine şirketin nasıl bir gidişat izleyeceği konusunda genel bir görünüm arz eden orta ve uzun vadeli planlar, 12 aylık dönemden daha uzun bir periyodu kapsarlar (FRC, 2009: 7). Bu raporun ekler kısmında tahminler ve bütçelerin işletmenin sürekliliği konusundaki kararlara nasıl yardımcı olabileceği sadece bir örnek teşkil etmesi bakımından sıralanmıştır.

- İşletme yöneticileri en azından gelecek bilanço tarihine kadar olan dönem için aylık bütçeler ve nakit akış tahminleri hazırlayabilirler
- İşletme yöneticileri tahminlerinin temelini oluşturan makro ekonomik varsayımlarda dâhil olmak üzere, varsayımların ayrıntılı bir listesini hazırlayabilirler. Bu varsayımlarla ilişkili olarak yönetim aşağıdaki şu hususları yapabilir;
 - Ulaşılabilecek brüt kârın geçmişteki performansla tutarlı ve gerçekçi olmasının değerlendirilmesi, hali hazırdaki fiyatlandırma yapısı ve siparişlerin tahmin edilen siparişlerle ve fiyatlarla karşılaştırılmasının yapılması
 - Satış karması ve gelirlerinin gerçekçiliğine bakılması
 - Beklenen borç tahsilât işlemlerinin gerçekliğine ve mevcut borç tahsilât işlemleriyle uyumuna bakılması

- Mevcut stoklar ile işlerin tamamlanma seviyesi ve kullanılan miktarların birbiriyle uyumuna ve gerçekçiliğine bakılması
 - İhtiyaç duyulan çalışma sermayesi miktarının geçmiş performansa dayalı ve de gerçekçi olması durumunun değerlendirilmesi
 - Kredi verenlere taahhüt edilen ödeme koşullarının yerine getirilme olanaklarının var olan borçlar ve mevcut kredi imkânları ışığında değerlendirilmesi ve çalışma sermayesinin yeterliliği ve geçmiş dönemle uyumun gözden geçirilmesi
 - Gider seviyelerinin geçmiş dönemlere göre gerçekçi şekilde yansıtması
- İşletme yöneticileri hangi varsayımların işletmeleri için önem arz ettiğini değerlendirebilir ve tüm önemli varsayımlar not edilip bu varsayımlara duyarlılık analizi uygulanabilir
 - İşletme yönetimi, maddi duran varlık yenileme programlarına ilişkin tahminlerin yeterliliğini değerlendirebilir
 - İşletme yönetimi; tahminlerin, enflasyondan ya da sözleşme şartlarından dolayı artan maliyetleri yeterince karşılayıp karşılamayacağını değerlendirebilir
 - İşletme yönetimi; özellikle yılbaşı dönemleri gibi dönemlerde artan stok ihtiyacı gibi mevsimsel dalgalanmaların, yapılan tahminlerde dikkate alınmasını garanti etmek isteyebilirler
 - İşletme yönetimi, kilit öneme sahip kaynakların mevcudiyeti ve bu kaynaklardaki kıtlığın proje sonuçlarını nasıl etkileyebileceğini dikkate alabilir
 - İşletme yönetimi, farklı aktivite seviyelerinde önemli varsayımlar için duyarlılık analizi yapabilir

- İşletme yönetimi son yıllardaki geçmiş tahminlerin doğruluğunu değerlendirebilir, önemli sapmalar analiz edip dosyalayabilir ve de cari tahminlerin gözden geçirilmesi gerekip gerekmediğine bakabilir.

2.5.2. Borç Alma Şartları

İşletmenin bir sonraki bilanço tarihine kadar olan dönem için mevcut borç alma imkânları gözden geçirilmeli ve detaylı nakit akış tahminleri ile karşılaştırılmalıdır. Önemli varsayımlara ilişkin olarak duyarlılık analizi yapılan mukayeselerde kullanılmalıdır. İşletmenin yöneticileri faiz borçları, sözleşme ihlalleri, kaynakların yetersizliği hususlarında beklenmeyen hiçbir şey olmadığından emin olmaya çalışmalıdırlar. İşletme yöneticilerinin borçlanma şartlarını aktif bir şekilde yönetmek gibi bir sorumlulukları vardır. Borçlarda herhangi bir açık, ihlal veya gecikme söz konusu olursa uygun olan aksiyona karar vermek için işletmenin bankadaki kurumsal müşteri temsilcisi ile görüşülmelidir. Bunu yapmak problemin daha kalıcı hale gelmesini önleyebilir. Yükümlüsü pozisyonunda bulunulan finansal anlaşmaları yerli yerinde ve uygun olması mükellefiyeti işletme yöneticilerine aittir. İşletmenin yöneticileri, işletmenin yükümlülük altına girdiği finansal anlaşmaların mevcudiyeti ve de güncel durumu hakkında bankalarındaki kendileriyle ilgilenen uzmanlar vasıtasıyla teyit alabilirler (FRC, 2009: 7). Bu sayılanlara ilave olarak işletme yöneticileri aşağıda maddeler halinde sıralanan hususlara da bakabilirler (FRC, 2009: 14);

- İşletme yöneticileri mevcut borçlanma sözleşmelerinin şartlarının, bilanço tarihinde yerine getirildiğini teyit edebilirler.
- İşletme yöneticileri mevcut borçlanmalardan dolayı bilanço tarihi itibarıyla herhangi bir faiz borcu olmadığını teyit edebilirler.
- İşletme yöneticileri; borçların ödenmesinde öngörülen herhangi bir açığın ortaya çıkmayacağından yani tüm faiz ödemelerinin itfa gününde yapılabileceğinden emin olmak için, tahmin edilen aylık nakit akım pozisyonu ile mevcut ödeme olanaklarının mutabakatını yapabilirler.
- İşletme yönetimi, anahtar varsayımlara ilişkin en kötü senaryonun gerçekleşmesi durumunda duyarlılık analizlerini simule ederek mevcut borç ödeme imkânlarının yeterliliğinden emin olmak isterler. Mevcut ödeme imkânları ile borçların ödenmesinde sorun olacağı zaman bu

sorunun nasıl aşılabacağına bir önceki maddede belirtilen yolla karar verebilirler.

- İşletme yönetimi; borç sözleşmelerinin hiçbir şekilde ihlal edilmeyeceğinden emin olmak için, bütçelenen tüm rakamları mevcut borç sözleşmeleriyle karşılaştırıp sınavabilirler.
- İşletme yönetimi; sözleşme ihlallerin en kötü senaryoyu temel alarak hazırlanan tahminlerle karşılaştırabilir ve tekrardan anlaşmaların ihlal edildiği durumlarda ne yapabileceklerini değerlendirebilirler.

2.5.3. Borçların Yönetimi

İşletme yöneticileri; finansal planlarda, öngörülen nakit girişleri ile bilinen nakit çıkışlarının birbirleriyle yeterince uyumluluk gösterdiğinden emin olmalıdırlar. Nakit çıkışları; kredi geri ödemeleri, vergi borçları için yapılacak ödemeler ve bilançoya kaydedilmeyen diğer tüm yükümlülükler gibi bilinen tüm borçları içermelidir (FRC, 2009: 7). Borçların yönetimine ilişkin olarak işletme yöneticilerinin yapabilecekleri aşağıdaki şekilde ayrıntılı olarak belirlenebilir (FRC, 2009: 15);

- İşletme yöneticileri; gelecek bilanço tarihinin ötesindekilerde dâhil olmak üzere, bilinen tüm borçlar ve bunların ödenme tarihlerine ilişkin bir çizelge oluşturabilirler.
- İşletme yönetimi; beklenen fon girişleri ile büyük tutarlı geri ödemelerin birbirleriyle aynı zamana gelmemesini ve birbirleriyle çakışmamasını temin etmeye çalışabilirler. Özellikle; dikkatler, özel tüketim vergileri ve vergi yükümlülükleri gibi yüksek öncelikli nakit çıkışları üzerinde toplanabilir. Tahmin edilen nakit çıkışlarının nakit girişleri ile eşleşmediği noktada; işletme yöneticileri, fonların nasıl arttırılacağını ve vadesi geldiğinde ödemeleri karşılayabilmek için uygun düzenlemelerin işleme alınıp alınamayacağını değerlendirebilirler.
- İşletme yöneticileri; geri ödeme profilini değerlendirirken, yürürlükteki kiralama sözleşmelerine ait yükümlülükler ve vadeli döviz sözleşmeleri gibi bilanço dışı tüm diğer yükümlülükleri de dikkate almalıdırlar.
- İşletme yöneticileri, şirketin faaliyetlerinin niteliğine göre işletme faaliyetleriyle ilgili olan bazı finansal oranları hesaplayabilirler. Bu oranların

geçmiş eğilimlerine bakılıp bu oranlardaki değişimlerin bütçeleri nasıl etkileyeceği tespit edilebilir.

- İşletme yöneticileri, şirketin vadesi geçmiş tedarikçi hesaplarına uygunsuz şekilde güvenip güvenmediğini ve işletmeye fon sağlayan diğer kreditorlerin borçlarının vadesinin geçip geçmediğini de dikkate almak durumundadır. Bu çerçevede; işletmenin yöneticileri, fon sağlayanlara ilişkin bilgileri tarihsel süreçte inceleyerek herhangi bir bozulmanın olup olmadığını tespit edebilirler. Tedarikçiler tarafından alışlagelmiş ticari şartlar üzerine koyulan herhangi bir sınırlama araştırılabilir. Geçmiş veriler kullanılarak yapılan bu araştırma aynı zamanda geleceğe ilişkin tahmin edilen veriler üzerinden de yapılabilir.
- İşletme yöneticileri şirketin sınırlı sayıda tedarikçiye bel bağlaması açısından değerlendirmeler yapabilir. Yöneticiler anahtar konumdaki tedarikçilerle anlaşmalar mevcut olup olmadığını ve tedarikin devam ettirilmesini teminen ne gibi planların yapıldığını değerlendirebilirler.

2.5.4. Şarta Bağlı Borçlar

İşletme yöneticileri, firmanın şarta bağlı borçlardan⁴ etkilenmek durumunda olduğunu dikkate almalıdırlar. Yönetimdekiler; yalnızca kanuni takibat, garanti ve ürünün neden olduğu zararlardan sorumluluk gibi geçmişte işletme tarafından tecrübe edilmiş maliyetleri değil aynı zamanda örneğin çevre temizlik maliyetleri gibi geçmişte karşılaşılmamış maliyetlerin varlığını da incelemelidirler (FRC, 2009: 8). Şarta bağlı borçlar konusunda işletmenin sürekliliği varsayımını değerlendirirken yöneticilerin dikkate alabileceği bazı konular aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (FRC, 2009: 16);

- İşletme yöneticileri; özellikle kanuni takibat neticesinde ortaya çıkacak olan borçları, teminat ve garantilerden doğacak maliyetleri, ürünle ilgili sigortanın karşılamadığı yükümlülükleri ve nihayetinde rehinler sebebiyle katlanılan maliyetler gibi şarta bağlı yükümlülükleri dikkate alarak işletmenin şarta bağlı yükümlülüklerle maruz kalma derecesini değerlendirebilirler.

⁴ Şarta bağlı borçlar, işletmenin kontrolünde olmayıp ortaya çıkması gelecekteki belirsiz olaylara bağlı bazı durumlarda işletmeden kaynak çıkışına sebep olmayacak bazı diğer durumlarda da işletmeden çıkacak kaynak miktarının belirlenmediği bu nedenle finansal tablolara yansıtılmayan borçlardır (Çetin ve Ögüz, 2010: 409)

- Şirket, sermaye harcamaları ya da gelir yaratmak üzere hibe alan bir durumda olabilir. Bu durumun doğal sonucu olarak bu hibeler için belli koşulların sağlanması gerekmektedir. Böyle bir durumda işletme yöneticileri, gecikmiş bir geri ödemenin olması gibi bu koşulların ihlaline sebep olacak durumların olup olmadığını inceleyebilir.
- İşletme yönetimi, çevre temizlik maliyetlerine ilişkin olarak güncel ya da muhtemel bir borcun ortaya çıkma ihtimalini dikkate alabilirler.
- İşletme yönetimi, olası hurdaya çıkarma maliyetlerine katlanılmasını gerektirecek durumların varlığını araştırabilir.
- İşletme yönetimi ömür boyu garantiler gibi grup içi garantilerin olası etkilerin boyutlarını değerlendirebilir.

2.5.5. Ürünler ve Piyasalar

İşletmenin yöneticileri, işletmenin faaliyette bulunduğu ekonomik çevrenin temel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Yöneticiler, piyasanın büyüklüğünü, gücünü, kendi pazar paylarını dikkate almalı ve piyasanın değişmesine sebep olabilecek herhangi bir ekonomik, politik veya başkaca bir faktörün olup olmadığını değerlendirmelidir. Bu değerlendirme temel ürün piyasalarının her biri için yapılmalıdır. İşletme yöneticileri; ürünlerinin piyasadaki konumu, kalitesi ve beklenen yaşam süresi bakımlarından piyasa beklentileri ile uyumlu olduğundan emin olmalıdırlar (FRC, 2009: 8). İlgili raporun devamında işletme yönetiminin süreklilik varsayımını değerlendirirken dikkate alabileceği ürün ve piyasalara ilişkin faktörler sıralanmıştır (FRC, 2009: 16);

- Yukarıda da belirtildiği gibi yönetim; temel ürün piyasalarının her biri için, piyasanın büyüklüğünü ve gücünü dikkate almalıdır ve piyasanın değişmesine sebep olabilecek ekonomik, politik ve diğer faktörlerin vuku bulup bulmayacağını değerlendirmelidir.
- İşletme yöneticileri, ürünlerinin piyasadaki konumunu ve bunun zamanla nasıl bir değişim gösterdiğini ve de öngörülebilir gelecekte nasıl değişebileceğini değerlendirebilirler.
- İşletme yöneticileri beklenen taleple ürünlerinin kalitesinin uyumunun sağlanıp sağlanmadığını yeniden değerlendirebilirler.

- İşletme yöneticileri, ürünlerin çok hızlı bir şekilde bozulup bozulmadığına karar verebilir. Eğer durum buysa; yani ürünler hızlı bir şekilde bozuluyorsa, stok kontrollerinin stoktan çıkarılmak durumunda kalınan malları azaltarak fireyi minimize etmesi sağlanabilir.
- İşletme yöneticileri aşırı değil ancak yeterli miktarda ürün olup olmadığını değerlendirebilir bunun dışında araştırmalarla ve teknik gelişmelerle uyumlu olmaya ve de bu tutumun öngörülebilir gelecek süresince makul düzeyde sürdürülüp sürdürülemeyeceğinden emin olmalıdırlar.
- İşletme yönetimi, tahminlerinde öngördükleri gelecekteki pazar payını güvence altına alan pazarlama stratejilerinin yeterliliğini değerlendirebilirler.
- İşletme yönetimi, özellikle kullandığı maliyetlerin doğruluğunu ve bu maliyetlerin ne sıklıkla güncellendiğini değerlendirerek maliyetleme sistemlerinin yeterliliğini sınavabilir. Bunu yapmaları aynı zamanda yöneticilere kâr marjlarının tahmininde kolaylık sağlar.
- İşletme yönetimi, dolaylı maliyetlerin üretilen ürünlere yüklenmesi sırasında kullanılan temel teknikleri ve bunların ne sıklıkla güncellendiği konusunu değerlendirebilir. Maliyet ve kârın yoğunlaştığı ana noktaların gözden geçirilmesi işletmenin bir bütün olarak performansı artırılabilir.
- İşletme yöneticileri, müşteri portföyünü değerlendirebilir ve firmanın cirosunun çok sınırlı sayıdaki müşteriye bağlı olup olmadığını tespit edebilir. Yönetim müşterilerine, onların faaliyetlerine ve faaliyetlerinin değişip değişmediğine bakarak bu müşterileri kaybetme riskini değerlendirebilir. Yönetim ayrıca mevcut müşterilerin yüksek olasılıkla kaybedileceğini tespit ederse alternatif pazarlar bulma ihtimalini değerlendirir.
- İşletme yönetimi; işletmenin, ilişkili taraflarla yapılan ticari faaliyetlere bağımlılığını değerlendirebilir. Özellikle, ilişkili taraflarla yapılan ticari ilişkilerin karşılıklı olarak bağımsızlık ilkesi çerçevesinde yapılıp yapılmadığına ve yönetim masraflarının makul olup olmadığına bakılmalıdır.

2.5.6. Finansal Risk Yönetimi

Bir işletmenin maruz kalabileceği birçok farklı tip finansal risk vardır. İşletme yöneticileri hangi tip finansal risklerin kendi işletmeleri açısından en önemli olduğunu tespit etmelidirler. Örneğin; sabit fiyatlı kontratlar yapmış olmak ve döviz

kurlarındaki dalgalanmalar, deniz aşırı ülkelere ihracat yapan bir üretim işletmesi için en önemli riskler olarak ortaya çıkabilir. İşletme yöneticileri bu ve buna benzer risklerin işletmeyi nasıl etkileyebileceğini değerlendirmeli ve bu riskleri yönetmek için yapılabilecek en iyi stratejilere karar vermelidirler (FRC, 2009: 8). İşletme yöneticilerinin sürekliliğe karar verirken yukarıda kısaca bahsedilen unsurların dışında değerlendirmeye alabilecekleri başlıca unsurlar aşağıda sıralanmıştır (FRC, 2009: 17);

- İşletme yöneticileri, faiz oranlarındaki işletmeyi olumsuz etkileyebilecek dalgalanmalardan dolayı ortaya çıkabilecek riskleri yönetmek için şimdiki ve planlanan stratejileri değerlendirebilirler. İşletmenin gelecekteki tahmini konumunu vahim bir şekilde etkileyebilecek faiz oranlarının geçerli olduğu senaryolar için duyarlılık analizleri de kullanılmalıdır.
- Yukarıda faiz oranlarına ilişkin yapılabilecekler döviz kurlarının işletmeyi olumsuz etkilemesi durumunda da yapılabilir. Yani döviz kurlarının aşırı oynak olması durumunda ortaya çıkacak risklere karşı mevcut ve tasarlanan telafi edici stratejileri değerlendirebilir. Risklerin büyüdüğü senaryolar için yapılacak değerlendirmede duyarlılık analizlerinin kullanılması yerinde olur.
- İşletme yönetimi, sabit oranlı ya da sabit fiyat üzerinden yapılmış büyük anlaşmalardan dolayı maruz kalınan ya da kalınabilecek riskleri değerlendirebilir. Bu sözleşmelerdeki gerçekleşmiş maliyetler ile gerçekleşmesi tahmin edilen maliyetler, periyodik olarak yeniden değerlendirmeye tabi tutulabilir.

2.5.7. Finansal Adaptasyon

Finansal adaptasyon, beklenilmeyen ihtiyaçlar ya da fırsatlar mukabele edebilmek için nakit akışlarının zamanını ve miktarını değiştirebilme kabiliyetine denir. Bu nedenle, finansal adaptasyon yukarıdaki faktörlerin olumsuz etkilerini hafifletebilir (FRC, 2009: 9). Finansal adaptasyon ile ilgili olarak yöneticilerin değerlendirebileceği hususlar aşağıda sıralanmıştır (FRC, 2009: 18-19);

- Finansal adaptasyon; ASB (Accounting Standards Board-Muhasebe Standartları Kurulu) tarafından, işletmenin beklenilmeyen ihtiyaçlara ya da fırsatlara karşılık verebilmesi amacıyla nakit akışlarının zamanlamasını ve miktarını değiştirebilmesi için etkin faaliyetleri gerçekleştirilmesini yeteneği olarak tanımlanır.

- Finansal adaptasyon işletmenin sürekliliği varsayımının uygunluğunu belirlerken dikkate aldığımız yukarıda sayılan tüm faktörlerin olumsuz etkilerini azaltabilir.
- Bir işletmenin finansal adaptasyon yeteneğini belirlerken, İşletme yöneticileri aşağıdaki konularda işletmenin yeteneklerini dikkate alırlar;
 - Nakit akımlarını önemli düzeyde etkilemeden, varlıkların yenilenmesini erteleyebilme ya da varlıkların elden çıkarılmasını sağlama yeteneğine bakılabilir.
 - Varlıkları satın almak yerine kiralama imkânlarına bakılabilir.
 - Yeni finansman kaynakları elde etme yeteneklerine bakılabilir.
 - Kredileri yenileme veya vadelerini uzatma imkânlarına bakılabilir.
 - Borçların yeniden yapılandırma imkânlarına bakılabilir.
 - Sermaye artırım olanaklarına bakılabilir.
 - Diğer grup şirketlerinden finansal destek elde etme olanaklarına bakılabilir.
 - İşletme faaliyetlerinin sınırlı bir şekilde azaltılması ya da alternatif kaynakların kullanımı vasıtasıyla işleri sürdürebilme imkânlarına bakılabilir.

2.5.8. Diğer Unsurlar

Bir işletmenin operasyonel varlığını devam ettirme yeteneğini etkileyebilecek birçok “diğer” faktör vardır. İşletme yöneticileri, geçmişteki belirli olaylara karşı işletmenin ne kadar hassas olduğunu değerlendirmeli ve buradan elde ettikleri bilgileri geçmişte gerçekleşen olaylara benzer olayların yeniden vuku bulması ihtimalinin olası etkilerini değerlendirirken kullanmalıdırlar. Geçmişe dair bilgiler yararlı olmasına rağmen gelecekteki olaylara karşı işletmenin hassasiyetini tahmin ederken tek başlarına kullanılmazlar. İşletme yöneticileri; işletmenin geleceği için anahtar konumda olan unsurlara karar verirken, işletmeye dair sahip oldukları derin bilgilere, işletme kaynaklarına ve işletmenin dâhil olduğu sektörün durumuna da bakmalıdırlar (FRC, 2009: 8). Diğer faktörler olarak belirtilebilecek unsurlar aşağıda sıralanmaktadır (FRC, 2009: 17);

- Süreklilik varsayımının uygunluğuna karar verirken işletme yöneticilerinin dikkate alacağı diğer faktörler şunlardır;

- Kazançların istikrarı
- Maliyet esasının kararlılığı
- Yinelenen faaliyet zararları
- Sonraki yıllarda değişen faaliyet kârları ve zararları
- Temettü borçları
- Güncel temettülerin, cari kazançlardan ziyade birikmiş kazançlar üzerinden ödenmesi
- Yasaların gerektirdiği sermaye yeterliliklerinin sağlanamaması
- Çeşitli işgücü sorunları ve işlerin durması
- Anahtar konumda bulunan yönetici ve personelin işten çıkarılması
- Anahtar konumdaki bir patentin ya da bayiliğin kaybı
- Eski-modası geçmiş stoklarında olabildiği stok seviyelerinin yüksekliği
- Vadesi çoktan geçmiş alacaklar
- Uzun vadeli sözleşmelerden kaynaklanabilecek olası kayıplar
- Bakım-onarım masraflarının artması, arızalı beklenen sürelerin artması ve kalite kontrol sorunlarına sebep olmaları nedeniyle kolaylıkla tespit edilebilecek eskimiş duran varlıkların yenilenmesi için gerekli fonların temin edilememesi neticesinde bunların kullanımına devam edilmesi
- Şirketin sigorta poliçelerinin yeterliliği
- Yöneticiler; şirketin, sermayesinin yeterli olmayacağı ölçüdeki işlere giriştiklerine dair işaretler olup olmadığını değerlendirebilirler.

Hile, işletmenin sürekliliğini tehlikeye sokacak boyutlara ulaşabilen bir noktaya kadar ulaşabilmektedir. Bu nedenle işletmenin sürekliliğini değerlendirme ve süreklilik değerlendirmesi yapmanın dışında yapılan süreklilik değerlendirmesinin uygunluğuna karar verme sorumluluğunu taşıyan taraflarca da dikkate alınması gerekir. Bir işletmedeki hile riski değerlendirilmeksizin yapılacak süreklilik değerlendirmesi muhakkak ki bir yönüyle eksik kalacaktır. Bu nedenle bu çalışmada; hile riski, işletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesinde öncelikli risk faktörü olarak belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLE RİSKİ İLE SÜREKLİLİK RİSKİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Önemi

İşletmelerin temel amaçlarından biri olan kâr etmek, topluma hizmet etmek ve sürekliliklerini sürdürmek amaçları arasında karşılıklı bağımlılıklar mevcuttur. En yalın haliyle toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen mal ve hizmetlerin üretimini yapan bir işletmenin satış yapıp kâr etmesi; kâr etmeyen bir işletmenin ise sürekliliğini devam ettirmesi beklenmemelidir. Her ne kadar temel amaçlar olarak yukarıda bahsi geçen amaçlar arasında bir önem sıralaması veya hiyerarşi belirtilmese de; toplumun ihtiyaçlarına cevap veren mal ve hizmet üretmenin kâr etme amacına, kâr etme amacının ise işletmenin sürekliliğini devam ettirme amacına hizmet ettiği söylenebilir (Ertürk, 2006: 24-26). Bu nedenle işletmenin sürekliliğinin devam ettirilmesi amacının en önemli işletme amacı olduğu söylenebilir. Kâr etmeyen bir işletmede durumun düzeltilmesi adına bazı girişimlerde bulunulabilir. Aynı şekilde topluma hizmet amacını gerçekleştirilemeyen bir işletme için de bu durumun telafisi için bazı eylemler gerçekleştirilebilecektir. Ancak sürekliliğini kaybetmiş bir işletme için yapılabilecek herhangi bir şey kalmamıştır zira işletme iflas etmiştir. Bu nedenle bir işletme için en yıkıcı sonuç sürekliliğinin kaybedilmesidir. Sürekliliğin kaybedilmesi durumunda işletmeyle ilgili olan devlet, ortaklar, yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler, hisse senedi sahipleri gibi kişi ve kurumlar doğrudan ve derinden etkilenecektir. Eskisine nazaran işletmelerin faaliyet alanlarının ülke sınırlarını aşması, bazı işletmelerin ekonomik olarak birçok devletten daha büyük olabilmesi ve çok uluslu bir yapı sergilemeleri durumları beraberinde işletme paydaşlarının da niceliksel olarak artmasına yol açmıştır. Sürekliliğin kaybedilmesi durumunda, artan paydaş sayısı artan mağdur sayısı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile işletmelerin büyüklüğündeki mevcut yükseliş trendi; işletmenin sürekliliğinin kaybı durumunda, olası mağdur sayısını ve bu kişi ve kurumların olası kayıplarını arttırmaktadır. Hal böyle iken ekonomik sistemin en temel yapı taşlarından olan işletmelerin, sürekliliklerinin önemi açıktır.

İşletme sürekliliği dışsal ve içsel birçok nedenle tehlikeye düşebilir. Dışsal sebeplere müdahale etme imkânı ya hiç yoktur ya da çok sınırlıdır. Ancak içsel

sebeplere tesir etme olanağı bulunmaktadır. Sürekliliği tehlikeye düşürecek içsel sebepler ortadan kaldırılırsa bu hem bir risk unsurunun ortadan kaldırılması olarak bir fayda gösterir hem de işletme dışsal etkilere daha mukavemetli hale gelir. Hile ise sürekliliği tehlikeye düşürebilecek kadar etkili olabilen daha çok içsel bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Hile iflasla sonuçlanabilir. Bunun en çarpıcı örnekleri ise 2001-2002 yılları arasında ABD’de yaşanan ve piyasa değerleri toplamı 250 milyar doları aşan Worldcom, Enron, Global Crossing, NTL, Kmart Corp, Pasific Gas, Adephia şirketlerinin iflaslarıdır. Bu iflas olayları muhasebe hilelerinden kaynaklanan iflas olaylarıdır. Bu nedenle işletmelerde; hilenin özellikle de hileli finansal raporlamanın dolayısıyla hile riskinin hafife alınmaması gerekir. Yukarıda yaşanmış iflas olaylarına istinaden işletme sürekliliğinde hile riskinin öneminin açık olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın en temel amacı hile riski ile işletmenin sürekliliği arasında bir ilişki var olduğunu ortaya koymaktır. Bu temel amacın yanında bu amaca hizmet edecek diğer amaçlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- 2017 yılındaki süreklilik riski taşıyan işletmelerle hile riski taşıyan işletmelerin belirlenmesi
- İşletme sürekliliğinin kaybedilmesi durumunda birinci derecede etkilenecek olan devlet, ortaklar, çalışanlar, tedarikçiler gibi paydaşların olası kayıplardan kaçınabilmeleri için kararlarında dikkate alabileceği finansal rasyoların belirlenmesi
- Hisse senedi satın alarak tasarrufları değerlendirmek isteyen yatırımcılara; hile riskinin, işletmeyi iflasa kadar sürükleyebileceğini ve bu nedenle yatırım kararlarında salt finansal verilerden yola çıkılarak kararlar alınmaması gerektiğini ortaya koymaktır.

3.2.1. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Süreklilik riski olan firmaların tespit edilebilmesi için finansal oranlar ve finansal olmayan bazı verilerin her ikisi birlikte kullanılmıştır. Bu iki tür verinin birlikte kullanılması çok sık rastlanan bir durum değildir.

Süreklilik riski olan firmalar belirlenirken öncelikle yakın izleme pazarında işlem gören firmaların süreklilik riski taşıdığı varsayılmıştır. Bu noktada bir

işletmenin yakın izleme pazarına alınmasını gerektirecek durumlara BIST kotasyon yönergesi çerçevesinde değinmek yerinde olacaktır. Bahsi geçen yönergeye göre bir işletmenin yakın izleme pazarında işlem görmesini gerektirecek haller şöyle sıralanmaktadır:

- İşletmenin kamu aydınlatma platformunda yayımlanmış son iki yıla ait bağımsız denetim raporlarında görüş bildirilmekten kaçınılması yahut olumsuz görüş bildirilmesi
- İşletmenin iflas ertelemeye başvurmuş olması
- Makul sebepler bulunmaksızın işletme faaliyetlerinin üç aydan daha uzun bir süre boyunca durdurulması
- Üst üste beş yıl boyunca yıllık finansal tablolarda net dönem zararı açıklanması ve bu durumun işletme faaliyetleri nedeniyle zorunlu olduğunun makul şekilde açıklanamaması
- İşletme faaliyetlerine tesir edecek büyüklükte icra takibi veya hacze maruz kalınması
- Vadesi geçmiş kamu, personel, ticari veya finansal borçların işletmenin finansman sıkıntısına düştüğünü göstermesi
- İşletme faaliyetlerinin devamı için zorunlu yetki, izin, lisans belgelerinin iptal olunması veya geçerliliğini yitirmesi
- Aktiflerin yeniden değerlendirme sürecine tâbi tutulmuş olması ve yapılan yeniden değerlendirmenin tekrar edilememesi durumu söz konusu iken son yıllık bilançoda sermayenin en az 2/3'ünün kaybedildiğinin tespiti
- Kamu aydınlatma platformuna bildirilmiş son iki yıla ait yıllık bilançolarda ilişkili taraflardan ticari olmayan alacakların toplam aktifler içinde yarıdan daha fazla büyüklüğe ulaştığının belirlenmesi
- Duran varlıkların en az üçte ikisinin kaybı ya da tam konsolidasyon dışında kalan bir ortaklığa devri

Yakın izleme pazarında 2018 yılı itibariyle işlem görüp sanayi endeksindeki şirketlerin faaliyet alanları ile aynı ya da benzer faaliyet alanlarında faaliyetlerini sürdüren 10 adet işletme süreklilik riski taşıyan işletme olarak belirlenmiştir. İkinci

aşamada BIST sınıai endeksinde yer alıp 2017 yılında bağımsız denetim görüşü olarak olumsuz veya şartlı görüş alan işletmeler süreklilik riski taşıyan işletmeler olarak belirlenmiştir. 2017 yılında BIST sınıai endeksinde yer alan işletmelerin hiçbiri olumsuz bağımsız denetim görüşü almamıştır. Ancak 11 işletme şartlı denetim görüşü almış ve bu şirketler süreklilik riski olan şirketler olarak sınıflandırılmıştır. Üçüncü aşamada ise yine 2017 yılında BIST sınıai endeksinde işlem gören ve olumlu rapor alan ancak bağımsız denetim raporunda bağımsız denetçi tarafından raporuna “ İşletmenin Sürekliliği İle İlgili Önemli Belirsizlik” paragrafı eklenen 2 adet firma süreklilik riski taşıyan firmalar olarak sınıflandırılmıştır.

Yukarıda açıklandığı üzere 23 adet süreklilik riski olan firma belirlendikten sonra; bu firmalarla karşılaştırılmak üzere bu firmaların sayısının iki katı kadar, yani 46 adet süreklilik riski taşımayan firma belirlenmiştir. Süreklilik riski taşımayan firmalar belirlenirken karşılaştırmada kullanılan değişkenlerden bazılarının finansal oranlar olması sebebiyle ve de finansal hizmet sektörünün bilanço ve gelir tablosu gibi finansal raporlarında yer alan kalemlerin adlarının dahi farklı olmasından dolayı araştırma kapsamından finansal hizmet sektör firmaları çıkarılmıştır. Süreklilik riski taşımayan firmalar aynı dönem itibarıyla faaliyetlerine devam eden süreklilik riski taşıyan firmalarda olduğu gibi sanayi faaliyetleri ile iştigal eden ve BIST sınıai ve BIST KOBİ sanayi endekslerine kayıtlı olan firmalardır. Karşılaştıracak firma bulma kriterlerinden bir diğeri de benzer büyüklükteki firmaların seçilmesidir. Bunun için toplam varlıkları süreklilik riski taşıyan firmaların toplam varlıklarının +-%50’si kadar olan firmalar seçilmiştir. Genellikle süreklilik riski var olarak sınıflandırılan firmaların toplam varlık tutarlarının düşük olması sebebiyle kriterin -%50’lik kısmı kullanılmamıştır. Bir diğere ifade ile süreklilik riski olan bir firmaya karşılık toplam varlık olarak o firmanın toplam varlıklarına yakın olan ya da en fazla o firmanın toplam varlıklarının bir buçuk katı kadar toplam varlığa sahip olan bir firma seçilmiştir.

3.2.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Araştırma yöntemi olarak lojistik regresyonun seçilmesinin başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Saksena, 2001: 131);

- Lojistik regresyonda normallik varsayımı gibi varsayımlar aranmaz.

- Bu çalışma kapsamında bağımlı değişken süreklilik riskidir. Bağımlı değişken olan süreklilik riski, vardır ve yoktur şeklinde kategorik değişken biçiminde çalışmaya dâhil olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada olduğu gibi bağımlı değişkenin kategorik değişken olması durumunda En Küçük Kareler yöntemi kullanılamaz.
- Regresyon analizinin yapılabilmesi için gereken varsayımlar sağlanamadığı durumlarda lojistik regresyon kullanımı daha mantıklı sonuçlar vermektedir.
- Lojistik regresyon yönteminin çıktıları daha rahat yorumlanabilmektedir.

Sayıların mutlak büyüklükleri anlamlı olabilmekte ancak tek başlarına mantıksal çıkarımlar yapabilmek için yeterince ipucu verememektedirler. Bu bakımdan rakamların yalın değerleri yerine ilgili rakamın bir oran vasıtasıyla incelenmesi daha sağlıklı sonuçlar oluşmasına yardımcı olacaktır. Sonuç olarak gerek bilanço gerek gelir tablosu gerekse nakit akış tablosundaki sayıların finansal oranlar olarak ifade edilip yorumlanması hem daha anlamlı hem de daha tutarlı bir yöntemdir.

Finansal oranlar; müşterilerin borçlarını sözleşmelere uygun olarak ödeyip ödemediklerini, varlıkların gelir yaratmak için düzgün kullanılıp kullanılmadığı, faaliyet giderlerinin çok yüksek olup olmadığı gibi kritik öneme sahip soruların cevaplandırılmasında kullanılabilirler (Ravisankar et al., 2011: 492). Ayrıca oranlar vasıtasıyla mutlak değer olarak yer alan rakamların veremediği birçok gelişme ve ilişkiyi tespit etmek mümkündür.

Lakin yalnızca finansal verileri kullanarak sonuca ulaşmak yerine finansal olmayan bazı verileri de kullanarak ulaşılabilecek sonuçların daha sağlıklı olacağı kanaatine varılmıştır.

3.3. Araştırma Kapsamında Kullanılan Değişkenlerin Açıklanması ve Ölçümü

Bellovary, Giacomino ve Akers tarafından 2007 yılında yayımlanan makalede 1976 yılından 2003 yılına kadar süreklilik tahmini konusunda yapılmış 27 farklı araştırmada kullanılan değişkenlerin neler olduğu ve kullanılan yöntemler ile bunların başarı oranları konusu incelenmiştir. Bu incelemenin neticesinde araştırmacılar farklı çalışmalarda beş kereden daha fazla kullanılan değişkenleri

belirleyip bir tablo halinde sunmuşlardır (Bellovary et al., 2007: 22). Bu çalışmada ise Bellovary ve diğerlerinin çalışmasında oluşturulan tabloda yer alan bazı değişkenler kullanıldığından ilgili tablonun sunulması yerinde olacaktır. Bu çalışma kapsamında finansal verilerle finansal olmayan veriler birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın değişkenlerinden yedi tanesi finansal veri şeklindedir. Bu finansal verilerden 5 tanesi aşağıda verilen tabloda kullanılan değişkenlerdendir. Bunlar; tüm çalışmalarda 14 kere kullanılarak en çok kullanılan finansal değişken olan cari oran ve kullanım sıklığına göre sırasıyla kâr/toplam varlıklar, borç/toplam varlıklar, toplam satış/toplam varlıklar ve son olarak net çalışma sermayesi/toplam varlıklardır.

Tablo 1: Süreklilikle İlgili Çalışmalarda Kullanılan Değişkenler

Finansal Değişkenler	Kullanım Sayıları
Cari Oran	14
Net Gelir/Toplam Varlıklar	11
Dağıtılmamış Kârlar/Toplam Varlıklar	10
Asit Test Oranı	9
Nakitler/Toplam Varlıklar	8
Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar	8
İFNA/ Toplam Borçlar	7
Dönen Varlıklar/ Toplam Varlıklar	7
Ödenemeyen Borçlar	6
Cari Oran (1 Yıllık Değişim)	5
Uzun Vadeli Borçlar/Toplam Varlıklar	5
Vergiden Önceki Net Gelir/Net Satışlar	5
Satışlar (Logaritması ya da Doğal Logaritması)	5
Satışlar/Toplam Varlıklar	5
Toplam Borçlar/ Toplam Varlıklar	5
Net Çalışma Sermayesi/ Toplam Varlıklar	5

Kaynak: Bellovary vd., 2007: 22

Çalışma kapsamına alınan ancak Tablo 1’de yer almayan iki finansal değişken İFNA (İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları)/ Toplam Varlıklar ile Kredi Sözleşmelerin Şartlarına Uyulmaması değişkenleridir. Ancak söz konusu değişkenler; dikkat edilirse, İFNA/Toplam Borçlar ile Ödenemeyen Borçlar değişkenlerine benzemektedir. Bu bakımdan bu çalışmada kullanılan finansal değişkenlerin literatürde kullanılan finansal değişkenlerle büyük ölçüde benzerlik gösterdiği söylenebilir. Son olarak varlıkların üzerine konulmuş teminat, rehin, ipotek ve kefalet tutarlarının işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürebileceği düşünülmüş ve bunların toplam tutarlarının toplam varlıklara göre ne kadar bir büyüklüğe ulaştığını tespit etmek için bu değişken araştırmaya eklenmiştir. Bu

değişken varlıklar üzerine konulmuş TRİK tutarı/Toplam Varlıklardır. Bunlar dışında toplam aktiflerin logaritması bir değişken olarak kullanılmıştır. Bahsedilenlerin dışındaki veriler kategorik değişkenler olup daha sonra izah edilecektir. Öncelikle kullanılan finansal değişkenlerin izahını yapmak uygun olacaktır.

Dönen varlıkların kısa vadeli borçlara bölünmesi ile bulunan cari oran, en temel likidite oranlarından biridir. Söz konusu oran işletmelerde kısa vadeli borçların ödenebilmesi yeteneğini ölçmekte kullanılır. Bu orana bakılarak dönen varlıklardan ne kadar kolaylıkla nakit elde edilebileceği ve işletmenin sıkıntılı bir süreçte likiditesini koruyabilme kapasitesi hakkında bilgi edinilir. Bir üretim işletmesi için cari oranın 2 düzeyinde olmasının uygun olduğu düşünülür. Fakat gelişen ülkelerde ve Türkiye’de işletmelerin fon sağlamakta kullandığı ana kaynak, bankalardan edinilen kısa vadeli kredilerdir ve bu nedenle de söz konusu ülkelerdeki işletmeler için cari oran daha düşük çıkmaktadır. Bir işletmenin cari oranının 2 çıkması 1 liralık kısa vadeli borcuna karşılık iki katı kadar dönen varlığa sahip olması anlamına gelmektedir. Bir işletmenin cari oranının yüksek oluşu ise, bu işletmede kısa vadeli borçları ödemedede sorun olmayacağı şeklinde düşünülür. Bu ilk bakışta her zaman işletmenin lehine bir durummuş gibi görülebilir. Fakat cari oranın yükseltilmeye çalışılması finansal yönetim bakımından etkin bir strateji değildir. Zira işletmenin likiditesinin artması yani kaynakların kâr yaratıcı faaliyetler yerine likit olarak tutulması karı düşürecektir. Kâr ise bir işletmenin temel amaçlarından olduğundan işletmeler çok çeşitli faktörleri de dikkate alarak kârlılık ile likidite arasında optimum dengeyi yakalamaya çalışmalıdırlar (Aydın vd., 2014: 88-90) Fakat bu çalışma kapsamında bir işletmenin likiditesinin düşük olması durumu bir risk unsuru olarak görülmüştür. Likiditesi düşük bir işletmenin sürekliliğini kaybetme tehlikesi yaşayabileceği ise sarihtir. Cari oranın düşük oluşu bir diğer ifade ile işletme likiditesinin düşük olması anlamına gelir. Bu ise süreklilik riskini arttıran bir durum olarak düşünülebilir. Süreklilik riski ile likidite düzeyi arasındaki ilişki; finansal yönetim açısından irdelenmeyip sadece bu çalışma konusu açısından değerlendirilecek olunursa, yukarıda bahsi geçen ilişki tersi bir durumda da geçerliliğini sürdürecektir. Bunu durumu açıklamak gerekirse; işletmenin cari oranının yüksek oluşu dolayısıyla likiditesinin yüksek oluşu her ne kadar finansal yönetim açısından en iyi strateji olmasa da süreklilik riskini düşürecektir. Örneğin kısa vadeli borçları 1 TL olan bir işletmenin bankada vadesiz hesabında 2 TL parası

varsa diğ er dö nen varlıkları ile toplam dö nen varlıklar 5 TL oluyorsa cari oran 5 olarak hesaplanacaktır. Cari oranın yüksekliğ i iş letme için kaynakların etkin kullanılmadığ ı ve finansal yönetim açısından optimum davranılmadığ ını gö sterse de mevzu süreklilik riski olduğ unda bu iş letmenin süreklilik riskinin düşük olduğu sö ylenebilir. En yalın haliyle ifade etmek gerekirse iş letme bankadaki parasının yarısı ile kısa vadeli borçlarını kapatacak ve faaliyetlerine devam edebilecektir. Hali hazırda yukarıda da belirtildiğ i gibi süreklilik konusunda yapılan alış malarda en sık kullanılan finansal değ iş ken cari orandır.

alış mada kullanılan bir diğ er finansal değ iş ken ise Kâr/Toplam Varlıklar oranıdır. Bu oran toplam varlıkların kullanımı ile ne kadar kâr elde edildiğ ini gösterir. Diğ er bir deyiş le, iş letme varlıklarını kullanarak sürdürö len faaliyetlerden sağ lanan kârın; varlıkların toplamına nispi büyüklüğ ünü vermekte olup, faaliyetlerin etkinliğ i hakkında fikir verebilir. Bir iş letmenin faaliyetlerinden kâr etmesi en temel iş letme amaçlarından biridir ve faaliyetlerinde kâr eden iş letmelerin bu faaliyetlerine devam edebileceğ i hatta faaliyetlerini büyütebileceğ i oldukça akla uygun düş mektedir. alış ma kapsamında faaliyetlerinden zarar edip sürekliliğ ini kaybetme tehdidi altında kalan firmalarla, faaliyetlerinde kâr eden firmaların istatistikî olarak birbirlerinden ayrılacağı beklenmektedir. Bu değ iş ken de cari oran gibi Bellocary'nin alış masına dâhil ettiğ i araş tırmacıların sıklıkla tercih ettiğ i değ iş kenler arasında yer almaktadır.

Toplam Borç/Toplam Varlıklar değ iş kenini araş tırmaya dâhil edilen bir diğ er değ iş ken olup mantıksal olarak süreklilik riski olan bir iş letmenin faaliyetlerini devam ettirmek adına dış kaynaklara; süreklilik riski taşımayan bir iş letmeye göre, daha fazla bağ ımlı olacağı varsayımıyla alış ma kapsamına alınmış tır. Bu bakımdan bu değ iş kenin değerindeki artışlar süreklilik riskinin artması olarak ö ngörö lebilir. Bu değ iş ken de literatürde bu konuda alış anların sıklıkla kullandığ ı değ iş kenlerden bir diğ eridir.

Satış lar/Toplam Varlıklar değ iş kenini araş tırmaya dâhil edilirken, bir iş letmede süreklilik riski olduğ unda bunun öncelikle yansıtacağı kalemlerden birinin satış lar olması beklentisidir. Krizler gibi olağ anüstü ve istisnai durumlar sayılmazsa, satış lar iş letmenin en temel gelir yaratıcı kalemidir. Bu bakımdan satış lardaki bir sıkıntının iş letmenin geneline sirayet etmesi çok mümkün görö lmektedir. Iř letmenin tüm kaynaklarının kullanılarak yaratılan satış hâsılatının bu kaynaklara nispi

büyüküğünün; işletmenin tedarik, üretim, pazarlama dâhil tüm ilgili faaliyetlerin, etkinliği ve verimliliği konusunda bir fikir verebileceği akla yatkındır. Bu bakımdan aynı konuda araştırma yapan diğer araştırmacılar gibi bu değişkenin süreklilik riskini temsil edebileceği düşünülüp çalışmaya dâhil edilmiştir.

Net çalışma sermayesi dönen varlıklardan kısa vadeli yabancı kaynakların çıkarılması ile bulunmakta olup dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklar tarafından finanse edilmeyen kısmını temsil etmekte kullanılabilir. Net çalışma sermayesi açığı olan bir işletmenin, yani dönen varlıkları kısa vadeli yabancı kaynaklarından daha az olan bir işletmenin, likidite sıkıntısı çektiği söylenebilir. Bu bakımdan net işletme sermayesinin negatif olması istenmez ve negatif net işletme sermayesinin süreklilik riskini arttırdığı söylenebilir. Çalışma kapsamında diğer araştırmacıların da sıklıkla kullandığı son değişken net çalışma sermayesidir.

Diğer araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılsa da finansal oran şeklindeki değişkenlerin de neler olduğu ve hangi nedenle çalışmaya dâhil edildiğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Öncelikle bu çalışmada kullanılan İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları/Toplam Varlıklar değişkeni ile Tablo 1’de süreklilik tahmini konusunda araştırma yapan araştırmacılarca yedi kez kullanılmış olan İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları/Toplam Borçlar değişkeni arasındaki temel fark, görüldüğü üzere diğer araştırmacıların toplam varlıklar yerine toplam borçları kullanmasıdır. Bu bakımdan birbirine benzer oldukları söylenebilir. Bu çalışma kapsamında kullanılan Kredi Sözleşmelerinin Şartlarına Uyulmaması adı verilen değişken, bir oran vasıtasıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu oran; cari yılın bir önceki yıla göre finansman giderindeki artışının, cari yılın bir önceki yıla göre borç tutarındaki artışına bölünmesi suretiyle hesaplamaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle bu oran; bir firma için, 2017 yılının finansman giderinden 2016 yılının finansman giderinin çıkarılması ve bulunan bu sonucun 2017 yılının toplam borç tutarından 2016 yılının toplam borç tutarının farkına bölünmesi yoluyla hesaplanmıştır. Yapılan bu hesaplamada, cari yıldaki finansman gideri artışının cari yılın borç tutarı artışına oranı bulunmaya çalışıldı. Kredi sözleşmelerinin şartlarına uyulmaması durumunda; yeni finansman olanaklarından elde edilecek borçların maliyetinde, bir önceki döneme göre aşırı bir artış olabileceği beklentisinin yanında borçların yenilenememesi durumunda da toplam borçlarda büyük bir değişimin muhtemel olması sebebiyle bu değişken kullanılmıştır. Süreklilik riski olan bir firmanın kredi

sözleşmelerindeki şartları yerine getirememesi ve bu sebeple yeni finansman olanaklarına ulaşamaması mevcut alacaklıların ise vadelerinden önce alacaklarını tahsil etmek istemesi oldukça yaygındır. Tüm bu ifade edilenler sebebiyle yukarıda nasıl hesaplandığı anlatılan bu oran da aynı işletmede yıldan yıla ve süreklilik riski taşıyan işletmelerle süreklilik riski taşımayan işletmeler bakımından farklılıklar arz etmesi beklenmektedir.

İş hacmi ile bu işi yürütmek için kullanması gereken kaynaklar arasında dengesizlik olması durumunda işletmelerin finansman imkânlarını kullanması gerekebilir. Bu veya bunun dışındaki birçok sebeple finansman ihtiyacı içinde olan işletmelerin kredi veren kurumlardan borç temin edebilmek için ipotek, rehin ve teminat olarak varlıklarını göstermesi gerekebilir. Bu değişkenin değerini hesaplarken işletmenin kendi tüzel kişiliği adına vermiş olduğu TRİ'lerin toplam tutarı dikkate alınmıştır. Bunun dışında bir işletme; tam konsolidasyon kapsamına dahil edilen ortaklıklar lehine, olağan ticari faaliyetlerin yürütülmesi için diğer üçüncü kişilerin borcunu temin etmek amacıyla, ve bunlar dışındaki diğer grup şirketleri ve diğer üçüncü kişiler lehine TRİ verebilir. Ancak bu çalışma kapsamında sadece işletmenin kendi tüzel kişiliği adına verdiği TRİ'lerin toplam tutarları kullanılmıştır. Bu tutarın toplam varlıklara göre nispi durumunun bir değişken olarak belirlenmesinin, bu tutarın doğrudan doğruya bir değişken olarak belirlenmesinden daha anlamlı sonuçlar vermesi beklenmektedir.

Araştırma kapsamında finansal olmayan bazı değişkenler de kullanılmıştır. Finansal oran şeklinde olmayan değişkenler arasında diğerlerinden farklı olması sebebiyle öncelikle toplam varlıklardan bahsetmek yerinde olacaktır. Çalışma kapsamında analizler SPSS paket programının 21. Versiyonu ile yapılmaktadır. Bu program kapsamında yapılan lojistik regresyon analizinde toplam varlıklar doğrudan değişken olarak belirlendiğinde program verilerin çok dağınık olmasından dolayı hesaplama yapamamakta ve anlamlı sonuçlar çıkmamaktadır. Bu sebeple değişken olarak toplam aktiflerin logaritması kullanılmıştır. Tablo 1'de kullanılan değişkenler arasında da satışların logaritması yer almaktadır. Bunun dışındaki finansal oran şeklinde olmayan değişkenler aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Finansal başarısızlık ölçümünde literatürde Altman tarafından geliştirilen beş farklı oranın belli katsayılarla çarpımı ile elde edilen ve neticede bulunan sayının firmanın Z skoru olarak anıldığı yöntem kullanılmaktadır. Z skoru belli bir değer

üzerindeyse firma finansal olarak başarılı bu değer altındaysa finansal olarak başarısız olarak görülmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında Z skorunun hesaplanmasında kullanılan Net Çalışma Sermayesi/Toplam Varlıklar ve Satışlar/Toplam Varlıklar ve son olarak Kâr/Toplam Varlıklar zaten birer değişken olarak belirlenmiştir. Kullanılan bu oranlardaki etkinin finansal başarısızlık değişkeni vasıtasıyla dolaylı olarak olsa da mükerrer şekilde analize dâhil edilmesinin sonuçları sağlığı açısından uygun olmayacağı değerlendirilmiştir. Z skorunu Altman 1946-1965 yılları arasındaki işletmelerin finansal başarı durumunu belirlemek için geliştirmiştir. Her ne kadar Altman çalışmasında üretim işletmelerini kullanmış olsa da yaptığı çalışmada değişkenleri çarpmakta kullanmış olduğu katsayılar kendi çalışmış olduğu örnek açısından anlamlıdır. Bu çalışma ve bu çalışma kapsamındaki işletmeler örneğinde sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle finansal başarısızlık ölçütü için üç farklı kıstas belirlenmiştir. Kullanılan bu kıstaslar Vatansever (2014)'de de kullanılan kıstaslar arasından seçilmiştir. Bunlar;

- Üç yıl üst üste zarar etmiş olmak
- Toplam borçların toplam aktifleri aşması
- İşletme sermayesinin yarısını kaybetmek

Yukarıda sayılan 3 kriterden herhangi birinin sağlanması durumunda ilgili firmalar, finansal başarısız olarak belirlenmiştir. İlk iki kriter şüpheye mahal vermeksizin bulunabiliyorken sermayenin yarısını kaybetmek kriteri bazı hesaplamalara muhtaçtır. İşletmenin Ödenmiş Sermayesi ile Kârdan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler toplamından Geçmiş Yıllar Zararları ile Net Dönem Zararının toplamını çıkarttığımızda ilk durumdaki ödenmiş sermaye ile kârdan ayrılmış kısıtlanmış yedekler toplamının yarısından daha fazlası kaybolmuşsa ilgili işletme sermayesinin yarısını kaybetmiştir. Dolayısıyla işletme üçüncü kriteri sağlamakta ve finansal başarısız olarak kabul edilmektedir. Yani aşağıdaki şekilde yapılan hesaplamadan sonra (Ödenmiş sermaye+Kârdan Ayrılmış Kısıtlanmış Yedekler) - (Geçmiş Yıllar Zararları + Net Dönem Zararı) < 0,5 X (Ödenmiş Sermaye + Kısıtlanmış Yedekler) ise o işletme sermayesinin yarısını kaybettiğinden finansal olarak başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Değişkenlerden bir diğeri de işletmenin bağımsız denetimini gerçekleştiren denetim firmasının büyüklüğü kriteridir. Bağımsız denetimin en büyük dört denetim firmasından birine yaptırılmış olmasının süreklilik riskini azaltması beklenmektedir.

Genellikle kârlı ve kurumsallaşmış firmalar denetim şirketi olarak bu dört büyük denetim firmasından birini seçmektedirler. Büyük, kâr eden ve kurumsallaşmış bir şirketin süreklilik riskinin daha az olacağı beklenmektedir. Big four olarak anılan bu denetim firmaları KPMG, Deloitte, PwC ve Ernst & Young denetim şirketleridir.

Denetim firmasının büyüklüğü yanında işletmenin denetim firması değiştirip değiştirmemesi de süreklilik riskini etkileyebilir. Süreklilik riski taşıyan firmanın; söz konusu süreklilik riskinin, işletmeyle ilgili üçüncü kişilere denetim raporu vasıtasıyla bildirilmesi halinde zaten içinden çıkılması zor durum daha da zor bir durum haline gelebilir. En yalın haliyle böyle bir durumun varlığından haberdar olan kredi verenlerin yeni kredi verme isteklerinde azalma görülebileceği gibi henüz vadesi gelmemiş alacaklarının tahsili için girişimlerde de bulunabilirler. Kredi verenler dışında alacaklılar da alacaklarının peşine düşebilirler. Ücretlerini alamayacakları endişesi içerisindeki çalışanlar işi bırakabilir eğer ücret alacakları varsa bunları talep edebilirler. Tedarikçiler kredili çalışmak istemeyeceklerdir. Ortaklar ek sermaye taleplerine cevap vermeyebilirler. Neticede faaliyetlerine normal şartlarda devam eden ve süreklilik riski taşımayan bir işletme için bile bağımsız denetim raporundaki süreklilik riski taşımaktadır şeklindeki bir açıklama; oldukça yıkıcı olabilirken, zaten hali hazırda zor durumdaki bir firmanın hakkındaki bu gibi bir bildirim işletmenin iflasına neden olabilir. Bu ve buna benzer sonuçlarla karşılaşmak istemeyen işletme yönetiminin her yıl denetim firması ve denetçi değiştirmek suretiyle mevcut riskli durumu gizlemeye çalışacağı düşünülmektedir. Bu sebeple 3 yıl üst üste aynı denetim firması ile çalışan işletmeler için süreklilik riskinin daha düşük olduğu öngörülmektedir. Bunu tespit edebilmek için tüm firmaların 2015, 2016 ve 2017 yıllarında çalışmış oldukları denetim firmaları tespit edilmiş ve bu değişken araştırmaya dâhil edilmiştir.

Yukarıda bağımsız denetim firması ile ilgili değişkenler verilmiştir. Bağımsız denetim firmasının asıl önemi ise verdiği denetim görüşünün türünde yatmaktadır. Bu duruma istinaden bu çalışma kapsamında denetim görüşü türü iki gruba ayrılmıştır. Olumlu denetim görüşleri ve olumlu dışı denetim görüşleri⁵ şeklindeki ayırımda şartlı, olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınma şeklindeki denetim görüşleri olumlu dışı denetim görüşü olarak sınıflandırılmış ve aralarında süreklilik riski

⁵ Türkiye bağımsız denetim standardı 705'de "Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi" şeklinde ifade edilir.

bakımından bir fark gözetilmemiştir. İnceleme grubunda yer alan işletmelerin 2017 yılından bir önceki yıl olan 2016 yılına ilişkin denetim görüşlerinden hiçbiri olumsuz denetim görüşü değildir. Benzer şekilde görüş bildirmekten kaçınma şeklinde denetim görüşü türü bulunmamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse araştırma kapsamındaki işletmeler 2016 yılında ya şartlı bir diğer ifade ile sınırlı olumlu görüş ya da olumlu görüş almışlardır. 2016 yılında toplam 69 işletmenin ancak 12 tanesi şartlı görüş almışlardır. Geri kalan 57 işletme ise olumlu görüş almıştır. Bu çalışma kapsamında olumlu dışı denetim görüşü alan işletmelerin süreklilik riskinin daha fazla olduğu kabul edilmiştir.

Denetim raporunun yayınlanmasındaki gecikme değişkeninde KAP'a bildirilen finansal raporların son gönderim tarihinden ne kadar süre önce bu bildirimlerin yapıldığına bakılmıştır. Yılsonu finansal raporların son gönderim tarihleri ilgili işletmelerin olağan genel kurul tarihlerinden en az 3 hafta önce olmalıdır. Olağan genel kurul tarihleri birbirinden farklı olduğu için finansal raporların son gönderim tarihleri de birbirinden farklı olmaktadır. Bu nedenle kesin bir tarih belirleyip belirlenen tarihlerden sonra gönderilen denetim raporları için süreklilik riskini arttırmaktadır şeklinde bir belirleme yapmak söz konusu olmamıştır. Elbette ki finansal raporlar ve bu raporlarla birlikte KAP'a bildirilen denetim raporlarını kamuya bildirmek için son gönderim tarihini de bekleme zorunluluğu yoktur. Bu çalışma kapsamında kurumsallaşmış, faaliyetlerini belli bir düzen içinde yürüten, büyük olmasından dolayı süreklilik riski taşımayan bir işletmenin finansal raporlarını son tarih gelmeden kamuya açıklayacağı varsayımından hareketle bir işletmenin son gönderim tarihinden ne kadar önce açıklarsa o kadar daha az süreklilik riski taşıması beklenmektedir. Diğer taraftan finansal raporlarını son günde açıklamak durumunda kalan bir işletmenin ise bazı sıkıntılı durumları son ana kadar saklamaya çalışacağı düşünülebilir. Süreklilik riski de bu sıkıntılı durumların başında gelmektedir. Araştırmaya dâhil edilen 69 işletmeden 1 tanesi 2017 yılına ilişkin finansal raporlarını teslim etmesi için SPK tarafından ek süre talep etmiş bu talebi uygun bulunmuştur. Bir diğer firma ise faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Her iki firmanın da finansal tablolarını son günde teslim ettiği varsayılmıştır. Bu çalışma kapsamında 27 işletme finansal raporlarını ile bağımsız denetim raporlarını, finansal raporlarını KAP'na bildirmeleri gereken son gün bildirmişleridir. Bunun dışındaki

diğer firmalar son günü beklemeyen firmalardır. Bunlar arasında en önce bildirim yapan firma son bildirim tarihinden 27 gün önce bildirimde bulunmuştur.

İşletmeler zorda kaldıklarında ya da gerekli gördüklerinde bedelli sermaye artırımını yapabilirler. Bir işletmenin böyle bir durumda bulunması finansal sıkıntı içerisinde bulunduğunu gösterebilmektedir. Bu nedenle nakit sermaye artırımının yapılması süreklilik riskini arttıran bir durum olarak görülmüştür. Sermaye artırım türü bedelli, tahsisli ve bedelsiz olarak ayrılmaktadır. Bedelli sermaye artırım ile tahsisli sermaye artırımlarının süreklilik riski ile bağlantılı olduğu kabul edilmiştir. Buna karşılık bedelsiz sermaye artırımlarının ise şirketin hisselerinin daha küçük paylara bölünmek suretiyle hisse senedi sayısının artırılması yoluyla gerçekleştirilmesinden dolayı süreklilik riski ile bir bağlantısı olmadığı varsayılmıştır. Bedelsiz sermaye artırımlarını daha çok kârlı firmalar tercih ederken tahsisli sermaye artırımlarını bir üçüncü kişiye yahut ortağına borcunu ödeyemeyen finansal olarak zayıf işletmelerin tercih ettiği, bedelli sermaye artırımının ise daha çok ivedilikle finansmana ihtiyacı olan işletmelerce tercih edilmek zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın yürütüldüğü dönemde on iki işletme tarafından bedelli ve tahsisli sermaye artırım yapıldığı üç firma tarafından ise bedelsiz sermaye artırımına gidildiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın esas araştırma konusu olan değişken hile riski değişkenidir. Bu değişkenin ölçümü için Varıcı (2011)'nin tezinde kullanılan yöntem benimsenmiştir. Bu yöntem benimsenirken zaten Varıcı (2011)'nin yönteminin konu ile yapılan daha önceki çalışmalarla uyumlu olması dikkate alınmıştır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda hileli finansal raporlama yapan işletmeler kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır. Ancak Türkiyede'ki durum bu şekilde olmadığından hile riski taşıyan firmaların belirlenmesi için KAP'ta yayımlanan bilgilerden ve bağımsız denetim raporlarından yararlanılmıştır. Varıcı (2011)'dan alınıp benimsenen bu yöntemde aşağıdaki bilgiler gerek SPK bültenlerinden gerek KAP bildirimlerinden gerekse de bağımsız denetim raporlarından elde edilmiştir (Varıcı, 2011: 178);

- Hesapların doğruluğunu şüpheli duruma düşüren durumların var olması
- Özellikle önemli olarak kabul edilebilecek vergi davalarının ve hileli finansal raporlama sebebiyle ortaya çıkan ihtilaflardan kaynaklanan davaların var olması

- Şirketin bağımsız denetim raporunda şüpheli durumların raporlanmış olması
- Özel denetim yapılmışsa bu denetimler esnasında şirketin beyan ettiği bilgilerin gerçek durumu yansıtmaktan uzak olduğunun tespiti
- İlişkili taraflarla yapılan işlemlerde şüpheli durumların varlığını gösteren deliller

Yukarıda bahsedilen her bir durum, hile riski için birer sebep olarak kabul edilmiş ve araştırma kapsamına alınan her bir şirket için bu sorgulamalar yapılmıştır. Yirmi beş işletmenin hile riski taşıdığı tespit edilmiş ve kırk dört işletme için ise hile riski tespit edilememiştir. 18 işletme için hesapların doğruluğunu şüpheli duruma düşüren durumların varlığı tespit edilmiştir. 10 firma için ise ilişkili taraflarla yapılan işlemlerdeki sıkıntılı durumlar tespit edilmiştir. Bu iki durum işletmelerin hileli işlemler olarak nitelendirilen işlemlerden sıklıkla başvuru alanlardır. Bir işletme bu hileli işlemlerden sadece birini gerçekleştirebilecekken elbette ki birden fazla sayıda hileli işlemi gerçekleştiren firmalar da bulunmaktadır.

Konunun daha rahat kavranması açısından aşağıda tüm değişkenler Tablo 2’de verilmiş ve açıklamaları da yapılmıştır.

Tablo 2: Değişkenler Tablosu

Bağımsız Değişken	Açıklama
Cari Oran	Dönen Varlıklar/KVYK
Kâr/Toplam Varlıklar	Net Dönem kârı/Aktif Toplamı (Aktif kârlılık)
Toplam Borç/Toplam Varlıklar	Finansal Kaldıraç oranı
Satışlar/Toplam Varlıklar	
Net Çalışma Sermayesi/Toplam Varlıklar	$N\dot{C}S = \text{Dönen Varlıklar} - KVYK$
İFNA/Toplam Varlıklar	İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akışları
Kredi Sözleşmelerinin Şartlarına Uymamak	$\text{Faizartışı/BorçArtışı} = (\text{Faiz}_{2017} - \text{Faiz}_{2016}) / (\text{Borç}_{2017} - \text{Borç}_{2016})$ Faiz= Finansman Gideri Borç=Toplam Borçlar
Varlıklar Üzerindeki TRİK tutarı	TRİK/Toplam Varlıklar (T= Teminat, R=Rehin İ=İpotek, K=Kefaret) (Kendi Tüzel Kişiliği Adına)
Toplam Varlıklar	Toplam varlıkların logaritması alınarak kullanıldı
Finansal Başarısızlık	-Toplam borçların toplam aktifleri aşması -Üç yıl üst üste zarar etmiş olmak -Sermayenin en az yarısını kaybetmek (Üç durumdan en az biri varsa finansal başarısız)
Denetim Firması Büyüklüğü	En büyük dört denetim firması tarafından denetlenmesi durumuna bakıldı
Denetim Firması Değişirme	Son üç yılda denetim firması değiştirilip değiştirilmediğine bakıldı
Önceki Denetim Görüşü Türü	Olumlu Denetim Görüşü ve Olumlu Dışı Denetim Görüşü Olarak sınıflandırmaya tabi tutuldu
Denetim Raporunun Gönderimi	Denetim raporunun Finansal Raporların son gönderim tarihinden kaç gün önce gönderildiğine bakıldı
Nakit Sermaye Artırımı	Bedelli ve Tahsisli Nakit Sermaye Artırımına bakıldı
Hile Riski	Beş farklı risk unsuru incelendi

3.4. Araştırma Bulguları

Bu bölümde öncelikle süreklilik riski taşıyan ve süreklilik riski taşımayan işletmeler varlık, kâr, borç, satış, ipotek ve gider büyüklükleri bakımından karşılaştırılacak ve bunlara ilişkin dikkat çekici hususlar üzerinde durulacaktır. Araştırma neticesinde beklenen ilişkilerin dışında dikkate değer sıra dışı bir durum belirlenmesi halinde bunun nedenleri üzerinde gereken açıklamalar yapılacaktır. Korelasyon analizleri neticesinde araştırma kapsamı dışında bırakılan değişkenler belirlenecek ve varyans şişkinlik katsayılarına bakılarak çoklu bağlantı probleminin aşılması sağlanacaktır. İlgili açıklamalar alt başlıklarda verilmiştir.

3.4.1 Tanımlayıcı İstatistikler Korelasyon Sonuçları ve Çoklu Bağlantı Problemi

Çalışmanın bu bölümünde henüz herhangi bir analiz uygulanmadan dahi süreklilik riski taşıyan işletmelerle süreklilik riski taşımayan işletmeler bakımından bazı verilerin karşılaştırılması yapılmıştır. İlgili tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3: 2017 Yılı Ortalama Değerler

	Süreklilik riski olan	Süreklilik riski olmayan
Toplam Varlıklar	306.131.655	293.931.179
Toplam Borçlar	238.166.101	161.917.437
Net Satışlar	280.703.159	278.590.816
Net Kâr	3.514.900	20.878.026
TRİK	205.338.344	36.272.506
Finansman Gideri	17.644.439	20.143.136

Tablo 3’den süreklilik riski taşıyan firmaların süreklilik riski taşımayan firmalara kıyasla daha borçlu oldukları görülebilir. Net satışların her iki grup içinde birbirine çok yakın olmasına rağmen; süreklilik riski olan firmaların ortalama kârı, süreklilik riski taşımayan firmaların ortalama kârının ancak 6’da biri olarak gerçekleşmiştir. Bu veriden hareketle süreklilik riskinin belirlenmesinde kârın önemli olduğu söylenebilir. Bir diğer çarpıcı veri ise işletmelerin kendi tüzel kişilikleri adına vermiş oldukları teminat, rehin, ipotek ve kefalet tutarlarının toplamını ifade eden TRİK tutarının süreklilik riski olan firmalarda süreklilik riski olmayan firmalara göre neredeyse 6 kat fazla olmasıdır. Toplam varlıkların ortalaması bakımından her iki grubun birbirine yakın olmasına rağmen süreklilik riski olan firmaların varlıklarının %70’e yakınının TRİK olarak gösterildiğini bu sebeple bu firmaların borçlarının temerrüde düşmesi halinde varlıklarına el konulabileceği buna bağlı olarak içinde bulunulan zor durumdan kurtulmanın daha da zorlaşabileceği sonucuna ulaşılabilir. Süreklilik riski olmayan firmalardaki TRİK tutarının çok daha az olması bu firmalara olası kötü senaryolarda esneklik kazandırabilir.

Tablo 3’de süreklilik riski olan işletmelerin ortalama olarak daha fazla borçlu olmasına rağmen daha az finansman gideri yaptığı görülmektedir. Süreklilik riski olan işletmelerin borçlanmada sıkıntı yaşamalarının beklendiği ve borçlanabilmeleri durumunda ise daha yüksek maliyetlerle borçlanmalarının öngörüldüğü bu çalışmada, bu durumun izah edilmesi gerekmektedir. Beklenilmeyen bu durum

irdelendiğinde, araştırma kapsamına alınan şirketlerden 3 milyar liranın üzerinde toplam varlığa sahip olan işletmelerin bu duruma sebep olduğu anlaşılmıştır. Daha detaylı şekilde izah etmek gerekirse; süreklilik riski olmayan iki işletmenin toplam borcu 3.996.034.000 lira olup, bu işletmelerin toplam finansman gideri 628.432.000 lira düzeyindedir. Diğer taraftan süreklilik riski olan tek bir işletme için ise toplam borç 2.490.476.077 lira olmasına rağmen finansman gideri 86.109.641 liradır. Bu verilerden hareketle süreklilik riski olan tek bir işletmenin daha fazla toplam borca karşılık daha az finansman giderine sahip olmasının böyle bir sonuca neden olduğu söylenilebilir. Konuyu başka bir şekilde ifade etmek gerekirse tek bir işletmenin verilerindeki sıra dışı durum; süreklilik riski olan işletmelerin toplam borçlarının ortalamasını 108.281.562 lira arttırmış, buna karşılık ise finansman gideri ancak 3.743.897 lira artmıştır. Süreklilik riski olan bu şirketi kıyaslamak amacı ile toplam varlık tutarı kıstasına uygun olarak çalışmaya dâhil edilen iki işletmenin ise toplam borçlara katkısı ortalama olarak 86.870.304 lira olup bu işletmeler finansman giderini ortalama olarak 13.661.565 lira kadar arttırmışlardır. Sonuç olarak tek bir işletmenin verilerindeki bu sıra dışı durum süreklilik riski olan işletmelerin daha borçlu gözükmesine karşın daha az finansman gideri yaptıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır. İlgili üç işletmenin ortalamalar dışında bırakılarak yapılan ortalama hesabı ise süreklilik riski olmayan işletmeler için toplam borçların ortalaması 78.458.366 lira olmuştur. Ortalama finansman gideri ise 6.776.188 çıkarak borçların ortalama maliyeti %8,63 düzeyinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık süreklilik riski olan işletmelerin toplam borçlarının ortalaması 135.788.375 lira olup ortalama finansman gideri 14.532.384 lira düzeyinde gerçekleştiğinden borçların ortalama maliyeti %10,70 düzeyinde hesaplanmıştır.

Bu araştırma kapsamında kullanılan tüm değişkenlere ilişkin en yüksek, en düşük, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4: Verilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	SÜREKLİLİK RİSKİ OLAN				SÜREKLİLİK RİSKİ OLMAYAN			
	Max	Min	Ortalama	Standart Sapma	Max	Min	Ortalama	Standart Sapma
FİNBAS	1	0	.26	.449	1	0	.78	.417
TB/TV	4.401	.135	.82961	.818339	.767	.052	.45993	.187681
İFNA/TV	.208	- .336	-.00499	.119944	.805	- .356	.05506	.153849
CARIORAN	9.009	.085	1.38555	1.81307	8.024	.372	2.00940	1.61567
KSŞU	.797	- 1.14	.04077	.399544	5.129	- .158	.23949	.786331
BDKB	1	0	.17	.388	1	0	.37	.488
ÖDGT	1	0	.52	.511	0	0	.00	.000
DRYG	24	0	4.09	7.342	27	0	4.96	7.752
K/TV	.158	- .336	-.02070	.101766	.403	- .061	.05756	.082894
S/TV	4.050	.000	.81445	.819896	2.024	.010	.84170	.455152
TRİK/TV	2.712	.001	.75756	.786123	1.250	.000	.19071	.245860
NSA	1	0	.30	.470	1	0	.11	.315
DFD	1	0	.61	.499	1	0	.52	.505
HİLERİSKİ	1	0	.83	.388	1	0	.13	.341
SÜREKLİLİK RİSK	1	1	1.00	.000	0	0	.00	.000
LOGTV	9.57	7.25	7.9538	.58615	9.53	7.16	8.0355	.52111
NCS/TV	.81	- 1.89	-.0539	.49949	.65	-.17	.1818	.20695

Tablo 4’den süreklilik riski olan işletmelerde ortalama olarak 1,4 seviyelerinde olan cari oranın süreklilik riski olmayan işletmelerde üretim işletmeleri için kabul edilebilir değer olan 2’ye çıktığı görülebilir. Bu veriden hareketle süreklilik riski olan işletmeler ve olmayan işletmeler bakımından farklı olduğu söylenilebilir. Tablo 4’den de anlaşılacağı üzere süreklilik riski olan firmaların %83’ünde hile riski olduğu hile riskinin ortalamasına bakılıp basit bir matematik çıkarımıyla söylenebilir. Yine aynı şekilde süreklilik riski olmayan işletmeler içinse bu değer ancak %13 düzeyinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu bakımdan hile riskinin süreklilik riski üzerinde önemli olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. K/TV değişkeninin ortalama değerlerine bakarak süreklilik riski olan işletmelerin ortalama olarak zarar ettiklerini buna karşın süreklilik riski olmayan işletmelerinse ortalama olarak kârda olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırma yöntemi, değişkenlerin özellikleri de dikkate alınarak lojistik regresyon olarak belirlenmiştir. Lojistik regresyon modelinde sonuçların anlamlı olması için çoklu bağlantı probleminin test edilmesi gerekmektedir. Çoklu bağlantı problemi test edilip aralarında yüksek derecede ilişki olan değişkenlerden bazıları modelin dışında bırakılıp lojistik regresyon yönteminin kullanımına uygun veri seti elde edilecektir. Araştırma kapsamında kategorik ve kategorik olmayan veriler üzerinde çalışılmıştır. Bundan dolayı kategorik veriler için kendi aralarında korelasyon analizi yapılacak ve anlamlı bulunan korelasyonlar belirlenecektir. Daha sonra aynı işlem kategorik olmayan veriler için tekrarlanacak ve anlamlı korelasyonlar belirlenecektir. Bağımsız değişkenler arasında 0,70 veya daha yüksek korelasyonların olması durumunda hangi değişkenin modele ne kadar katkısı olduğunu belirlemek mümkün olmamaktadır. Neticede bu araştırmada; benimsenen yöntem olan lojistik regresyon yöntemine, dahil edilecek değişkenlerin hangileri olduğunu bulmak ve çoklu bağlantı problemini aşmak için korelasyon katsayıları dikkate alınmıştır. Korelasyon analizinde iki değişkenin birlikte hareket etme derecesine doğrusal olarak bakılmaktadır. Bir değişken artarken onunla birlikte artan ya da o artarken onunla birlikte azalan bir diğer değişken arasındaki bu artış ve azalışların birlikte hareket etme derecesine bakılır. Değişkenler arasındaki böyle bir birliktelik değişkenlerin aynı ya da benzer ilişkileri gösterdiği anlamına gelir. Bu nedenden dolayı aynı ilişkinin farklı değişkenler vasıtasıyla analize dâhil edilmesinin bir anlamı yoktur. Bunun yanı sıra analizde kullanılan SPSS paket programı çok fazla sayıdaki aynı ilişkileri ifade eden, benzer bağımsız değişkenlerin yer aldığı denklemlerde hata vermekte hesaplama yapamamaktadır. Çoklu bağlantı problemi göz ardı edildiğinde SPSS paket programında yapılan analizin sonucunda modelin genel anlamlılığı anlamlı çıkmasına karşın değişkenler anlamlı çıkmamaktadır. Bu noktada araştırmada; çoklu bağlantı problemini aşarken modele dâhil edilmeyecek değişkenlerin seçiminde modelin genel anlamlılığını ve anlamlı değişken sayısını arttırmak adına, araştırmacıya inisiyatif tanınmış ve modeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Kategorik değişkenlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir;

Tablo 5: Kategorik Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

		FİNBAS	BDKB	HİLERİSKİ	DFD	NSA	ÖDGT
Spearman's rho	Korelasyon	1.000	.208	.199	.067	.494**	.259*
	FİNBAS						
	Önemlilik	.	.087	.102	.582	.000	.032
	N	69	69	69	69	69	69
	Korelasyon	.208	1.000	.236	-.154	.054	.137
	BDKB						
	Önemlilik	.087	.	.050	.206	.658	.261
	N	69	69	69	69	69	69
	Korelasyon	.199	.236	1.000	.014	.052	.609**
	HİLERİSKİ						
	Önemlilik	.102	.050	.	.909	.672	.000
	N	69	69	69	69	69	69
	Korelasyon	.067	-.154	.014	1.000	.107	.107
	DFD						
	Önemlilik	.582	.206	.909	.	.382	.382
	N	69	69	69	69	69	69
	Korelasyon	.494**	.054	.052	.107	1.000	-.009
	NSA						
Önemlilik	.000	.658	.672	.382	.	.943	
N	69	69	69	69	69	69	
Korelasyon	.259*	.137	.609**	.107	-.009	1.000	
ÖDGT							
Önemlilik	.032	.261	.000	.382	.943	.	
N	69	69	69	69	69	69	

** 0.01 düzeyinde anlamlı * 0.05 düzeyinde anlamlı

Bu araştırmanın konusu bakımından en önemli bağımsız değişken hile riskidir. Tablo 5'ten de anlaşılacağı üzere ÖDGT (Önceki Denetim Görüşü Türü) bağımsız değişkeni ile Hile riski bağımsız değişkeni arasında anlamlı bir korelasyon bulunduğu ve hile riski bağımsız değişkeni analize dahil edilmek mecburiyetinde olduğundan ÖDGT değişkeni analiz dışı bırakılmıştır. Finansal başarı değişkeni ile NSA (Nakit Sermaye Artırımı) değişkenlerinin hangisinin analiz dışı bırakılacağına karar verirken bunların Hile riski değişkeni ile olan ilişki derecesine bakılmıştır. Finansal başarı değişkeninin hile riski ile olan ilişki düzeyi NSA değişkeninin hile riski değişkeni ile olan ilişki düzeyine göre daha yüksek olduğundan finansal başarı değişkeni analiz dışı bırakılmışken NSA değişkeni analize dâhil edilmiştir. Son durumda analize dâhil edilecek kategorik değişkenler bağımsız denetim kuruluşu büyüklüğü (BDKB), hile riski, denetim firması değiştirme (DFD), nakit sermaye artırımı (NSA) olarak belirlenmiştir. Kategorik olmayan değişkenlere ilişkin korelasyonlar Tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6: Kategorik Olmayan Değişkenlerin Korelasyon Tablosu ve Önemlilik Düzeyleri

	CARIORAN	KŞŞU	DRYG	K/TV	S/TV	TRIK/TV	LOGTV	NÇS/TV	TB/TV	IFNA/TV
CARIORAN	1.000	-.052	.198	.625**	.131	-.560**	-.178	.964**	-.658**	.189
ÖNEMLİLİK		.671	.103	.000	.283	.000	.143	.000	.000	.120
KŞŞU	-.052	1.000	.037	-.118	-.142	.077	-.034	-.058	-.009	.060
DRYG	.198	.037	1.000	.143	.123	-.043	.047	.226	-.108	.261*
ÖNEMLİLİK	.103	.761		.241	.316	.723	.700	.062	.378	.028
KORELASYON	.625**	-.118	.143	1.000	.391**	-.387**	.150	.608**	-.368**	.439*
ÖNEMLİLİK	.000	.336	.241		.001	.001	.219	.000	.002	.000
KORELASYON	.131	-.142	.123	.391**	1.000	-.108	.165	.122	.271*	.415**
ÖNEMLİLİK	.283	.244	.316	.001		.378	.114	.318	.024	.000
KORELASYON	.560**	.077	.043	.387**	.108	1.000	.021	.547**	.524**	.239*
ÖNEMLİLİK	.000	.529	.723	.001	.378		.864	.000	.000	.048
KORELASYON	-.178	-.034	.047	.150	.165	-.021	1.000	-.172	.282*	.178
ÖNEMLİLİK	.143	.782	.700	.219	.174	.864		.159	.019	.144
KORELASYON	.964**	-.058	.226	.608**	.122	-.547**	-.172	1.000	-.587**	.198
ÖNEMLİLİK	.000	.635	.062	.000	.318	.000	.159		.000	.104
KORELASYON	-.658**	-.009	-.100	-.360**	.271*	.524**	.202*	-.507**	1.000	-.049
ÖNEMLİLİK	.000	.938	.378	.002	.024	.000	.019	.000		.687
KORELASYON	.189	.060	.264*	.439**	.415**	-.239*	.178	.198	-.049	1.000
ÖNEMLİLİK	.120	.626	.028	.000	.000	.048	.144	.104	.687	

** 0.01 düzeyinde anlamlı

* 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere kredi sözleşmelerinin şartlarına uymama (KSSU) değişkeni ile diğer değişkenlerin hiç birisinin arasında anlamlı bir korelasyon olmadığından bu değişken analize dahil edilmiştir. Diğer değişkenlerin elemeye tabi tutulması esnasında dikkate alınan husus değişkenlerin diğer değişkenlerle anlamlı olan korelasyon sayıları olup bu sayılar aşağıdaki tabloda görülebilir;

Tablo 7: Anlamlı Korelasyon Sayıları

Değişkenler	Anlamlı korelasyon sayıları
CARİ ORAN	4
DRYG	1
K/TV	6
S/TV	3
TRİK/TV	5
LOGTV	1
NÇS/TV	4
TB/TV	6
İFNA/TV	4

Tablo 7'ye göre diğer değişkenlerle aralarında en fazla anlamlı korelasyon olan Kâr/Toplam Varlıklar (K/TV), Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar (TB/TV) ile işletmenin kendi tüzel kişiliği adına vermiş olduğu teminatların, rehinlerin, ipoteklerin ve kefaletlerin toplam tutarının toplam varlıklara oranı olan TRİK/TV değişkenleri analiz dışı bırakılmıştır. Analize dahil edilecek değişkenlerin aralarında hiçbir anlamlı korelasyon olmaması ve çoklu bağlantı probleminin ortaya çıkmamasını garanti altına almak için her biri 4 farklı değişkenle anlamlı korelasyona sahip olan cari oran, net çalışma sermayesi (NÇS), işletme faaliyetlerinden nakit akışlarının toplam varlıklara oranı olan İFNA/TV değişkenlerinin ikisinin analiz dışı bırakılması gerekmiştir. Daha önce belirtildiği gibi üzere cari oran değişkeni süreklilik konusunda araştırma yapan araştırmacılarca analizlere dâhil edilen değişkenler arasında en çok tercih edilen değişkendir. Bu sebeple diğer iki değişkenin analiz dışı bırakılması tercih edilmiştir ve kategorik olmayan değişkenler arasındaki çoklu bağlantı problemi böylelikle giderilmiştir. Son durumda analize dâhil edilecek tüm bağımsız değişkenler şöyledir: Hile Riski, BDKB, DFD, NSA, KSSU, DRYG, S/TV, LOGTV ve Cari Orandır. Son olarak değişkenlere ilişkin varyans şişkinlik katsayılarına bakılmış ve bu katsayılardan hiçbirinin 10 değerinin üzerinde olmadığı teyit edilmiştir. İlgili tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 8: Varyans Şişkinlik Katsayıları

Model	Doğrusallık istatistikleri	
	Tolerans	VIF
FİNBAS	.454	2.201
TB/TV	.110	9.082
İFNA/TV	.432	2.314
CARİORAN	.404	2.474
KŞŞU	.902	1.108
BDKB	.540	1.852
ÖDGT	.493	2.029
DRYG	.776	1.288
1 K/TV	.186	5.373
S/TV	.240	4.161
TRİK/TV	.378	2.642
NSA	.631	1.585
DFD	.820	1.220
HİLERİSKİ	.491	2.037
LOGTV	.463	2.160
NCS/TV	.112	8.962

Bağımlı değişken: SÜREKLİLİK RİSKİ

Çalışma kapsamında iki model oluşturulmuş ve modellerin birincisinde araştırmacıya hiçbir inisiyatif tanınmamıştır. Korelasyon analizleri neticesinde gücüne bakılmaksızın anlamlı olan tüm korelasyonlar giderilinceye kadar değişken eliminasyonuna devam edilmiş ve analize dâhil edilmesi mümkün olan tüm değişkenler kullanılarak bir analiz yapılmış nihayetinde model 1 oluşturulmuştur. Bu modelin sonucunda ulaşılan genel başarı yüzdesi ve anlamlı değişken sayısını arttırmak adına literatür desteği de alınarak 0.70'in altındaki korelasyonların modeli çoklu bağlantı problemine taşımayabileceği ve anlamlı sonuçlara ulaşılabileceği beklentisinden hareketle model 2 oluşturulmuştur. Modellere ilişkin sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

3.4.2. Model 1 İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Çoklu bağlantı problemi aşıldıktan sonra analize dâhil edilebilecek tüm değişkenler ile bir model oluşturulmuş ve analiz gerçekleştirilmiştir. Bu modelin sonuçlarına ilişkin tablolar aşağıda sunulmuştur;

Tablo 9: Başlangıç Model Sınıflandırma Tablosu

Gözlemlenen	Tahmin Edilen				
	SÜREKLİLİK RİSKİ		Doğru Tahmin Yüzdesi		
	RİSKYOK	RİSKVAR			
SÜREKLİLİK RİSK	RİSKYOK	46	0	100.0	
Adım 0	RİSKVAR	23	0	.0	
Genel Başarı Yüzdesi					66.7

Tablo 9'dan; SPSS programının en fazla frekansa sahip kategoriye seçerek bütün birimleri bu kategoriye attığı ve herhangi bir bağımsız değişkenin modele dâhil edilmediği durumda, doğru sınıflandırma oranının ne olacağı hakkında fikir sahibi olunabilir. Bu tablodan en fazla frekansa sahip kategorinin “süreklilik riski yok” kategorisi olduğu görülmektedir. Eğer tüm işletmelerin süreklilik riski olmadığı kabul edilirse modelin genel başarı yüzdesi %66,7 olacaktır. Bu tablo ve bu açıklamalar model 2 için de aynı şekilde geçerliliğini devam ettirmektedir.

Tablo 10: Model 1'in Katsayılarının Genel Testi

	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	
Adımsal	44.443	9	.000	
Adım 1	Blok	44.443	9	.000
	Model	44.443	9	.000

Lojistik regresyonda modelin genel anlamlılığını bulabilmek için, anlamlılık değerinin yüzde 5'ten daha düşük olup olmadığına bakılır. Bu modelde bu değer yüzde “0.000” olarak bulunmuştur. Bu veriden hareketle modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuca ulaşırken enter metodu kullanılmıştır. Dolayısıyla değişkenler toplu olarak analize dâhil edilmiştir. Sonuca ulaşılırken altı iterasyon yapılmış parametre tahminleri artık 0,001'den daha az bir miktarda değiştiğinden iterasyonlara son verilmiştir.

Tablo 11: Model 1'in Uyum İyiliği

Adım	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	43.396	.475	.660

Tablo 11'den modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklamakta ne kadar etkili olduğu görülebilir. Buna göre 0,475 olan Cox & Snell R

Square değeri ile 0,660 olan Nagelkerke R Square değerine bakılarak modelin açıklayıcılığının kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Model 1'in Hosmer and Lemeshow Testi

Adım	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
1	7.844	8	.449

Ayrıca yukarıdaki Tablo 12'de de görüleceği üzere modelin uygunluğu Hosmer ve Lemeshow testi ile sınanabilir. Bu test sonucunda elde edilen 0,449'luk anlamlılık düzeyi 0,050 ve 0,10'dan daha büyük olduğundan model verileri iyi temsil etmektedir denilebilir.

Tablo 13: Model 1'e Ait Sınıflandırma Tablosu

Sınıflandırma Tablosu					
	Gözlemlenen		Tahmin Edilen		
			SÜREKLİLİK RİSKİ		Doğru Tahmin Yüzdesi
			RİSK YOK	RİSK VAR	
ADIM1	SÜREKLİLİK RİSKİ	YOK	41	5	89.1
		VAR	6	17	73.9
	Genel Başarı Yüzdesi				84.1

Tablo 13'de görüleceği üzere oluşturulan model süreklilik riski taşımayan toplam 46 firmadan 41 tanesinin süreklilik riski taşımadığını doğru tahmin ederken süreklilik riski taşımasına rağmen 5 işletmenin süreklilik riski taşıdığını öngörmüştür. Model süreklilik riski olmayan firmaları %89,1 oranında doğru sınıflayabilmiştir. Model süreklilik riski olan toplam 23 firmanın 17'sinde süreklilik riski olduğunu tespit etmiş ancak 6 tane firmanın süreklilik riski olmasına karşın bu riski tespit edememiştir. Modelin süreklilik riski olan firmaları doğru sınıflandırma başarısı %73,9 olarak hesaplanmıştır. Böylece modelin toplam başarı yüzdesinin tablodan da anlaşılacağı üzere %84,1 olduğu söylenebilir. Bu oranın ise iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 14: Model 1’de Denklemdaki Değişkenlerin Anlamlılıkları

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Adım 1						
BDKB(1)	.305	1.232	.061	1	.805	1.356
DFD(1)	-.708	.899	.620	1	.431	.493
HİLERİSKİ(1)	4.292	1.050	16.714	1	.000	73.128
NSA(1)	-1.858	1.220	2.319	1	.128	.156
CARİORAN	-.438	.265	2.728	1	.099	.645
KSSU	-1.136	1.288	.777	1	.378	.321
DRYG	.022	.072	.092	1	.761	1.022
S/TV	.007	.621	.000	1	.991	1.007
LOGTV	-.937	1.084	.747	1	.387	.392
Sabit	7.215	8.430	0.737	1	.391	1360.008

Modelin genel anlamlılığına değindikten sonra hangi değişkenlerin anlamlı olduğunu açıklamak yerinde olacaktır. Bunu açıklamak üzere tablo 14’deki değişkenlerin anlamlılık (sig.) değerlerine bakmak gereklidir. Sosyal bilimlerde genel olarak kabul edilen anlamlılık düzeyleri %5 ve %10’dur. Analiz kapsamında %90 güven aralığı ve %10’luk anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir. Bu bakımdan 0,05 değerinin altındaki significance (sig.) anlamlılık değerleri yüzde 95 güven aralığı için anlamlı iken 0,10 significance (sig.) anlamlılık değerleri yüzde 90 güven aralığı için anlamlıdır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde hile riski değişkeninin sig. değerinin 0.000 olduğu görülmektedir. Yani hile riski değişkeni %5 anlamlılık düzeyi için anlamlı bir değişkendir. Cari oran değişkeni için ise sig. değeri 0.099 olup ancak %10 anlamlılık düzeyi için anlamlı çıkmaktadır. Tablo 14’den yararlanarak modelin denklemini ise aşağıdaki şekilde yazabilmek mümkündür:

$$\ln \frac{pi}{1-pi} = 4,292 \text{ HİLERİSKİ} - 0,438 \text{ CARİ ORAN}$$

Tablo 14’de değişkenlerin anlamlılığının yanında beta değerinin mutlak değerine bakılarak değişkenlerin model üzerinde ne kadar etkili olduğunun derecesine de ulaşmak mümkündür. Model 1’e göre hile riski değişkeninin beta katsayısı 4.292 iken anlamlı diğer değişken olan cari oranın beta katsayısının mutlak değeri 0.438’dir. Bu verilerden modelde anlamlı çıkan değişkenlerden baskın olan değişkenin hile riski değişkeni olduğu söylenilebilir. Bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin yönünün tayininde beta katsayısının işaretine yani pozitif mi negatif mi olduğuna bakılır. Bu modelde hile riski değişkeni için beta katsayısının işareti pozitifdir yani hile riski artarsa süreklilik riskinin artacağı anlamı

çıkartılır. Bir işletmede hile riskinin olması o işletmede bazı şeylerin ters gittiğine işaretler. Hileler failleri tarafından bir süre için bile olsa gizlenmeye çalışılacaktır. Eğer failler hileyi gizleme konusunda başarı sağlarsa hile devam ettirilebilecek ve işletmeye bir maliyet getirmeye devam edecektir. Bu maliyet eğer hilenin önüne geçilmezse işletmenin sürekliliğini tehlikeye düşürebilecek boyutlara ulaşabilecektir. Bu nedenle bir işletmede hile riskinin arttıkça süreklilik riskinin artmasının beklenmesi oldukça makul bir beklentidir. Cari oran değişkeninin beta katsayısının işareti negatiftir. Bunun anlamı ise cari oran arttığı zaman süreklilik riski azalacak olmasıdır. Bu ise dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklardan ne kadar fazla olursa süreklilik riskinin azalacağı anlamına gelmektedir. Cari oranın yüksek olması bir işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme hususunda her hangi bir zorluk yaşamadığı anlamına gelecektir. Konu finansal yönetim kapsamında ele alındığında altın kural tabir edilen kural, dönen varlıkların kısa vadeli kaynaklarla duran varlıkların ise uzun vadeli yabancı kaynaklar ve öz kaynaklarla finanse edilmesi, geçerli olmaya devam etmektedir. Risk ve getiri arasındaki optimum dengenin korunması gibi bir amaç işletmenin sürekliliğinin devam ettirmesinin gereklerinden biri olabilir. Ancak bu çalışma kapsamında işletmenin likidite durumu, kaynakların etkin kullanımından ziyade süreklilik riskine olan etkisi bakımından incelenmektedir. Bu noktada işletmenin likiditesinin artmasının, süreklilik riskini azaltması oldukça anlamlıdır.

3.4.3. Model 2 İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Model 1'in anlamlı olan sonuçlarının daha da geliştirilebileceği varsayımından hareketle sezgisel olarak belirlenen değişkenler yardımıyla model 2 oluşturulmaya çalışılmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki model 1'in sonuçlarından daha iyi sonuçlar elde etmek için birçok deneme yapılarak model 2 oluşturulmuştur. Model 2 oluşturulurken hile riski değişkeni ile ÖDGT değişkeni arasında 0.609 oranında anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiş ancak bu korelasyonun 0,70'den daha düşük olması sebebiyle çoklu bağlantı problemine yol açacak kadar güçlü olmadığına karar verilmiştir. Skousen'de hile riski üzerine yapmış olduğu çalışmasında %70 üzerinde olan korelasyonları dikkate almıştır (Skousen, 2004: 49). Model 2'ye ilişkin katsayıların genel testi tablosu aşağıdadır;

Tablo 15: Model 2'nin Katsayılarının Genel Testi

		Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Adım 1	Adımsal	65.128	7	.000
	Blok	65.128	7	.000
	Model	65.128	7	.000

Tablo 15'ten anlaşılacağı üzere model 2'nin anlamlılık düzeyi 0.000 olup model genel olarak anlamlıdır. Enter metoduyla yapılan analizde sonuç 46 iterasyon sonunda bulunabilmiş ve parametre tahminlerinin 0.001'den daha az değişmesinden dolayı hesaplamalara son verilmiştir. Aşağıdaki tabloda da modelin uyum iyiliğine değinilmektedir;

Tablo 16: Model 2'nin Uyum İyiliği

Adım	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	22.711	.611	.848

Model 2'de; model 1'e göre, Cox & Snell R Square değeri ile Nagelkerke R Square değerinin oldukça yükseldiği görülebilir. Bunun anlamı model 2'nin model 1'e göre açıklayıcılığının daha iyi olmasıdır. Model 1'deki Cox & Snell R Square değeri 0,475 iken bu değer 0,611'e kadar çıktığından aynı şekilde 0,660 olan Nagelkerke R Square değerinin de 0,848'e çıkmış olmasından dolayı model 2'nin açıklayıcılığının kabul edilebilir olmasının ötesinde iyi olduğu da söylenebilir. Aynı durum tablo 17'de görüleceği üzere Hosmer ve Lemeshow testi içinde geçerlidir. Bu testte anlamlılık düzeyinin artması verilerin temsil etme yeteneğinin arttığı anlamına gelir. Bu testteki anlamlılık düzeyi model 1'de 0,449 iken model 2'de bu değer 0,857'ye çıkmıştır. Anlamlılık düzeyindeki bu artış model 2'nin daha bir model olduğunu göstermektedir.

Tablo 17: Model 2'nin Hosmer and Lemeshow Testi

Adım	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
1	4.001	8	.857

Model 2'nin sınıflandırma başarısının ne düzeyde olduğunu tespit etmek için sınıflandırma tablosunun sonuçlarına bakmak gereklidir. Yukarıdaki katsayıların

genel testi ve uyum iyiliği testlerinin daha iyi olmasından dolayı model 2'nin model 1'e göre daha iyi bir sınıflandırma performansı sağlaması akla uygun düşmektedir. İlgili tablo aşağıdadır;

Tablo 18: Model 2'ye Ait Sınıflandırma Tablosu

Sınıflandırma Tablosu					
	Gözlemlenen		Tahmin Edilen		
			SÜREKLİLİK RİSKİ		Doğru Tahmin Yüzdesi
			RİSK YOK	RİSK VAR	
ADIM1	SÜREKLİLİK RİSKİ	YOK	44	2	95.7
		VAR	3	20	87.0
	Genel Başarı Yüzdesi				

Tablo 18'den anlaşılacağı üzere Model 2 süreklilik riski olmayan 44 firmayı doğru sadece 2 firmayı yanlış sınıflandırmıştır. Modelin süreklilik riski olmayan firmaları doğru sınıflandırma yüzdesi %95,7 dir. Bu değer model 1'in sonuçlarından %6,6 daha iyidir. Model 2 süreklilik riski taşıyan toplam 23 firmanın 20'sini doğru sınıflandırmış ve doğru sınıflandırma yüzdesi %87 olmuştur. Bu sonuç model 2'nin model 1'den %13,1 oranında daha iyi sınıflandırma sağladığını göstermektedir. Model 2'nin toplam doğru sınıflandırma yüzdesi ise %92,8 ile model 1'e göre hayli yüksektir. Son olarak model 2 denklemindeki değişkenler tablosu aşağıda raporlanmıştır;

Tablo 19: Model 2'de Denklemindeki Değişkenlerin Anlamlılıkları

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
K/TV	-42.705	19.715	4.692	1	.030	.000
İ/TV	.605	1.326	.208	1	.648	1.832
HİLERİSKİ(1)	4.336	1.875	5.350	1	.021	76.423
BDKB(1)	.633	1.430	.196	1	.658	1.883
ÖDGT(1)	-23.624	9232.824	.000	1	.998	.000
DFD(1)	-1.063	1.348	.623	1	.430	.345
NSA(1)	-.799	1.534	.271	1	.608	.450
Sabit	21.124	9232.824	.000	1	.998	1492653072

Tablo 19’da değişkenler için sig. değerlerine bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde ve %95 güven aralığında Kâr/Toplam Varlıklar (K/TV) ve hile riski değişkenlerinin anlamlı olduğu söylenebilir. Model 1’in % 5 anlamlılık düzeyinde bir adet bağımlı değişken için anlamlı sonuçlar çıkarmasına karşın model 2’de anlamlı değişken sayısı ikiye çıkmıştır. Yine beta değerlerinin işaretine bakarak bağımsız değişkenlerden hile riskinin arttığında bu artışla beraber süreklilik riskinin de arttığı söylenilebilir. K/TV değişkeninin beta katsayısının işareti ise cari oran değişkenin deki gibi negatiftir. Bu nedenle ilişki zıt yönlüdür. K/TV değeri arttıkça yani işletmenin aktif kârlılığı arttıkça süreklilik riski azalmaktadır. K/TV oranının artması işletmenin faaliyetlerinden elde ettiği kârın arttığı anlamına gelmektedir. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi kâr işletmenin en temel amaçlarından birisidir ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetleri üreten işletmeler satış yapabilecek ve buradan elde ettikleri kaynaklarla faaliyetlerine devam edebileceklerdir. Kâr bir işletmenin sigortası pozisyonundaki kritik öneme sahip bir veridir. Belli bir toplam varlık düzeyinde elde edilen daha yüksek kâr işletmenin kredibilitasını arttıracak ve acil finansman ihtiyacına düşüldüğü bir durumda borç alma imkânlarını genişletecektir. Böyle bir kriz durumunda borç alabilmek işletmenin sürekliliğinin devamında kritik önemde olabilir. Kâr işletme faaliyetlerinin etkin ve verimli yürütüldüğüne ilişkin bir gösterge olabilmektedir. Yüksek düzeydeki kâr faaliyetlerin düzgün yürütüldüğünü gösterebilir. Faaliyetlerini düzgün yürüten bir firmanın ise süreklilik riski daha düşük olacaktır. Anlamlı değişkenlerin katsayılarından yararlanarak model 2’nin denklemi şu şekilde yazılabilir:

$$\ln \frac{pi}{1-pi} = - 42,705 \text{ K/TV} + 4,336 \text{ HİLE RİSKİ}$$

Model 2’de model 1’den farklı olarak hile riski değişkeni baskın değişken değildir. Beta katsayısının mutlak değeri bakımından K/TV değişkeni hile riski değişkeninden daha yüksektir.

Kurulan her iki modelde de anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Her iki modelde de anlamlı değişkenler arasında, hile riskinin olması hile riskinin süreklilik değerlendirmesinde mutlaka dikkate alınması gereken bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. Bunun dışında ticari hayatın gerçekleriyle paralel şekilde bir işletmenin kârının işletmenin faaliyetlerini devam ettirme gayesine hizmet eden bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır. Son olarak bir işletmenin varlıklarının hızlı şekilde

nakite çevirebilmesinin diğler bir deyişle sürekliliğı tehlikeye düşürebilecek sıkıntılı bir süreç yaşanması ihtimaline karşı işletmenin likit kalabilmesinin sürekliliğinin sürdürülebilmesi hususunda ne kadar önemli olduğı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İşletmeler ekonomik sistemin vazgeçilmez unsurlarıdır. İşletmeler çok çeşitli faaliyetleri yürüterek fayda yaratırlar. Yaratılan bu faydalar ve bu faydalardan sağlanan ekonomik çıktılar çeşitli menfaat gruplarınınca bölüşülmektedir. Bu menfaat grupları işletmeden elde ettikleri faydaların devam etmesini isterler. Bir işletmenin sürekliliğinin sona ermesi ise devlet, ortaklar, çalışanlar, yöneticiler, tedarikçiler, müşteriler gibi menfaat gruplarının elde ettikleri faydaların artık sona ereceği anlamına gelir.

Günümüzde finansal piyasaların gelişmesi, halka arz seferberliklerinin yapılması gibi durumların varlığı hisse senedi sahipliğini kolaylaştırmış ve işletmelerin sürekliliklerinin kaybedilmesi durumunda bundan etkilenecek olan kişilerin sayısını arttırmıştır. Artık bir işletmeye hisse senedi satın alarak ortak olmak daha kolay hale gelmiştir. Mütevazı birikimleri ile borsaya kote olan bir işletmenin hisse senetlerini alıp şirket ortağı olmak isteyen yatırımcıların bunu sağlamaları daha kolaydır. Ancak hisse senedi alım satımının kolaylaşması bir kazanç imkânı getirmekle birlikte yanlış verilen kararlar neticesinde kazanç imkânlarından çok daha büyük riskleri barındırmaktadır. Bu risklerin en büyüğü ise işletmenin borca batık hale gelmesi, sürekliliğini kaybetmesi ve iflas etmesidir. Bu gibi durumların gerçekleşmesi halinde hisse senedi almak yoluyla yatırım yapmış olan ortakların mütevazı sayılabilecek birikimleri bir anda yok olmaktadır. Böyle bir durumdan birey etkilendiği gibi bu bir kaynak israfı anlamı taşımakta olup ekonomi de olumsuz etkilenir.

Hile; yolsuzluk, varlıkların kötüye kullanılması, hileli finansal raporlama şeklinde gruplandırılabilir. Her bir hile çeşidi işletmeleri iflasa sürükleyecek boyutlara ulaşabilmesine rağmen özellikle hileli finansal raporlamaların işletme yönetimince yapılması ve işletme yönetiminin hileyi gerçekleştirmek, sürdürmek ve gizlemek için gerekli yetki, bilgi ve donanıma sahip olmasından dolayı hileli finansal raporlamalar işletmeleri iflasa kadar götürme potansiyeline daha fazla sahiptirler. Hile işletmelere çok büyük zararlar veren hatta onları iflasa kadar götürebilen boyutlara ulaşabildiğinden hafife alınabilecek bir konu değildir.

Bu çalışma kapsamında süreklilik riski ile hile riski arasında bir ilişkinin olup olmadığı BIST'e kote olup hisse senetlerini halka arz etmiş toplam 69 işletme

üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır. İşletmelerden 23 tanesi süreklilik riski olan işletme olarak belirlenmiş ve süreklilik riski olan her bir işletmeye karşılık iki adet süreklilik riski olmayan işletme belirlenmiştir. Böylece 23 süreklilik riski olan işletmeye karşılık bu işletmelerin toplam varlıklarının $\pm\%50$ kadar toplam varlığa sahip süreklilik riski olmayan 46 işletme analize dâhil edilmiştir.

Literatürden yola çıkılarak süreklilik riski ile ilişkili olduğu düşünülen 16 bağımsız değişken tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden 6 tanesi kategorik 10 tanesi ise sürekli değişkenlerden oluşmaktadır. Kategorik değişkenler kendi aralarında, sürekli değişkenler de kendi aralarında korelasyon analizine tabi tutulmuş ve çoklu bağlantı problemini ortadan kaldırmak için bazı değişkenler analiz dışı bırakılmıştır.

Kalan değişkenlerle Model 1 kurulmuş ve analiz gerçekleştirilmiştir. Model 1'in sonuçlarının iyileştirilmesi adına deneme yanılma yoluyla sezgisel olarak modeller oluşturulmuş ve Model 1'den daha başarılı bir model olan Model 2'ye ulaşılmıştır. Bu modellere ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Kurulan her iki modelin de sonuçları istatistikî olarak anlamlıdır. Model 2'nin açıklayıcı gücünün Model 1'den daha iyi olduğu söylenebilir. Her iki modelinde genel olarak anlamlı olması modellerin kurulurken literatüre uygun ve mantıklı seçimler yapıldığının göstergesi olarak kabul edilebilir.
- Her iki modelde de iki bağımsız değişken anlamlı olup hile riski değişkeni her iki modelin sonuçlarında da anlamlı çıkmıştır. Her iki modelde de %5 anlamlılık düzeyi için hile riski değişkeninin anlamlı olması hile riski ile süreklilik riski arasındaki bağlantının kuvvetli olduğunu göstermektedir.
- Model 1'e göre hile riski dışında anlamlı çıkan diğer değişken cari oran iken Model 2'ye göre anlamlı çıkan diğer değişken K/TV'dir.

Kurulan modeller neticesinde sadece finansal oranlar vasıtasıyla işletmenin sürekliliğinin değerlendirilmesinin yanlış olabileceği sonucu çıkmıştır. Finansal oranlara temel teşkil eden finansal tablolardaki verilerin güvenilirliği bir noktaya kadardır. Hile riski değerlendirmesinin yapılması bu güvenilirliği arttıracak unsurlar arasında sayılabilir. Bu nedenle araştırma kapsamında oluşturulan her iki modelde de

anlamli değişkenler arasında yer alan hile riski, süreklilik değerlendirmesi yaparken dikkate alınması gereken bir risk unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmadan sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılara akademik çalışmalarında dikkate almak üzere bazı öneriler sunulabilir;

- Bu çalışmanın sonucunda anlamli çıkan değişkenler başka araştırmalarda daha derinlemesine incelenebilir.
- Hileli finansal raporlama yapan işletmelerin ortak karakteristikleri literatür desteği de verilerek süreklilik riski ile ilişkilendirilebilir.
- Gelecek dönem çalışmaları ile ilgili veri sayısının artırılarak incelemenin yapılabilir ve sektörel farklılıklarının olup olmadığı ele alınabilir.
- Hile riski ile süreklilik riski farklı temsilciler vasıtasıyla ölçülmesi, eğer temsilciler uygunsa farklı yöntemlerle analizlerin yapılması elde edilen bulguların güvenilirliğini artırabilir.
- Sürekliliği tehlikeye düşen işletmelerin bu durumlarından dolayı maruz kalacakları baskı nedeniyle hile riskinin artabileceği varsayımı altında süreklilik riskinin hile riskine neden olabilmesi araştırılabilir.

Akademik araştırma yapacaklar dışında işletmelerde yönetici ve iç denetimden görevli olanlara ve bağımsız deneticiler gibi konuyla yargısal kararlar vermek zorunda olan sorumlulara yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- İşletmelerin süreklilik riskini değerlendirmesi gereken kişi ve kurumlar verecekleri kararlarda anlamli çıkan değişkenlerin değerlerine yoğunlaşarak karar alabilirler.
- İşletmelerin sürekliliğinden sorumlu olan kişiler bu konudaki çalışmalarında hile risklerine karşı daha duyarlı olabilirler.
- İşletmelerin sürekliliklerinde sıkıntılar baş göstermeden yöneticiler daha proaktif davranabilirler.
- İşletmelerin sürekliliklerinin devam ettirilmesi konusundaki asıl sorumluluk işletme yönetimine ait olduğundan süreklilik konusundaki sıkıntılarda işletmede hile riski olup olmadığı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) (1995), *Introduction to Fraud Examination*
- ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) 2006 *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*
- ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) (2018) *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*
- Bellovary, J. L., Giacominio, D. E., & Akers, M. D. (2007). “A review of going concern prediction studies: 1976 to present.” *Journal of Business & Economics Research*, 5(5), 9-28.
- Bozkurt, N. (2000). “İşletmede Hile Yapan Çalışanların Karakteristik Özellikleri.” *Yaklaşım Dergisi*, 9/9, 57-62.
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin Kara Deliği: Hile: Çalışan Hileleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Can, A. V. (2010). ‘Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi’. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, (97), 21-47
- Coenen, T. L. (2008). *Essentials of Corporate Fraud (Vol. 37)*. John Wiley & Sons.
- Constantinides, S. (2002). Auditors’, Bankers’ and Insolvency Practitioners’ “Going-Concern” Opinion Logit Model. *Managerial Auditing Journal*, 17(8), 487-501
- Çalgan, E., Menteşe, E., Işıloğlu, F., Toroslu, M. V., Özcan, M., Kanpak, N., Ağca, Z. (2008). *Muhasebe Denetimi*. İstanbul: İSMMMO Yayınları.
- Çetin, A., ve Öğüz, A. A. (2010). “Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıkların İncelenmesi”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 407-430.
- Dönmez, A., ve Ersoy, A. (2011). Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanlığı Bilig Kış, (56).
- Demir, V., ve Bahadır, O. (2007). “Muhasebe Manipülasyonu”. *Mali Çözüm Dergisi*, 17(84), 103-119.
- Erdoğan, N. (2006). “Muhasebe Denetiminde Niteliksel Önemliliğin Gerekliliği”. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (31), 112-119.
- Ertürk, M. (2006). *İşletme Biliminin Temel İlkeleri*. Beta Basım Yayım.
- Fındık, H., ve Öztürk, E. (2016). “Finansal Bilgi Manipülasyonunun Beneish Modeli Yardımıyla Ölçülmesi: Bıst İmalat Sanayi Üzerine Bir Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 483-499
- FRC (Financial Reporting Council) (2009), *Going Concern and Financial Reporting Guidance for Directors of Listed Companies Registered in the UK Issued in 1994*
- Fraud Risk Management , A Guide To Good Practise (2008). Chartered Institute Of Management Accountants (CIMA).

- Golden, T. W. (2011). *A Guide To Forensic Accounting Investigation*. John Wiley & Sons.
- Goldmann, P., Kaufman, H. (2009). *Anti-Fraud Risk And Control Workbook*. John Wiley & Sons
- Jain, A. K. (2001). "Corruption: A review". *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 71-121.
- Jones, M. (Ed.). (2011). *Creative Accounting, Fraud And International Accounting Scandals*. John Wiley & Sons
- Kalaycı, Ş. (2006). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (Vol. 2)*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kandemir, C., ve Kandemir, Ş. (2012). "Muhasebe Hilelerini Önlemede Çözüm Yolu Olarak Kullanılacak Stratejilerin Bileşenleri". *Mali Çözüm Dergisi*, 111, 15-41.
- Kaval, H. (2005). *Muhasebe Denetimi (2. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Karaarslan, E. (2002). "Kamu Mali Yönetimi Ve Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesi". *Maliye Dergisi*, 140, 58-75.
- Kıymık, H., Bekçi, İ., ve Acar, D. (2015). *Örgütsel Kültür ve Örgütsel Muhasebe Kültürü ile Hileli Finansal Raporlama Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul (BIST) Hizmetler Endeksinde Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Isparta.
- Kıracı, M. (2004). *Hile Riski Değerlemesinin Ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Eskişehir.
- Küçük, E., ve Şaban, Uzay (2009). "Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 239-258.
- Küçüksözen, C., ve Küçükkocaoğlu, G. (2005). "Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Tabloların Rolü". *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16, 1-25.
- Lai, G., Debo, L. & Nan, L. (2011). "Channel Stuffing With Short-Term Interest In Market Value". *Management science*, 57(2), 332-346.
- Mulford, C. W. & Comiskey, E. E. (2005). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. John Wiley & Sons.
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, (1992) Ankara
- Oral, B. G. (2011). "Yolsuzlukla Uluslararası Alanda Mücadele ve Türkiye'de Yolsuzlukla Mücadelenin Kurumsal Yapısı". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 163-192.
- Örten, R., Kaval, H., ve Karapınar, A. (2009). *Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları: Uygulama ve Yorumları*. Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Ankara
- Özkul, F. U. (2011). *İşletmelerde Hile Riski Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Ravisankar, P., Ravi, V., Rao, G. R. & Bose, I. (2011). "Detection of financial statement fraud and feature selection using data mining techniques". *Decision Support Systems*, 50(2), 491-500.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud: Prevention And Detection*. John Wiley & Sons.
- Rezaee, Zabihollah ve Riley, Richard (2019), *Financial Statement Fraud-Prevention and Detection*, Hoboken, New Jersey: John&Wiley Sons,
- Richards, David A. ve digerleri (2008), *Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*, Institute of Internal Auditors, American Institute of Certified Public Accountants and Association of Certified Fraud Examiners
- Ryerson, F. E., & Stephens, M. E. (2000). "SEC Enforcement Actions in the Area of Bill and Hold Transactions. Business And Behavioral Sciences Track Section Of Accounting". 7(1), 320.
- Sağlam, N. ve Yolcu, M. (2014). *Türkiye Denetim Standartlarına Göre Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi ve Raporlanması* Ankara: Yaklaşım
- Saksena, Pankaj (2001), "The Relationship Between Environmental Factors and Management Fraud: An Empirical Analysis", *International Journal of Commerce&Management*,11, 120-138
- Sauer, R. C. (2001). "Financial Statement Fraud: The Boundaries of Liability under the Federal Securities Laws". *Bus. Law.*,57, 955.
- Schilit, H. (2010). *Financial shenanigans*. Tata McGraw-Hill Education.
- Selimoğlu, S. K., ve Uzay, Ş. (2009). *Muhasebe Denetimi*. Gazi Kitabevi.
- Sevilengül, O. (2014). *Genel muhasebe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). "Corruption". *The quarterly journal of economics*, 108(3), 599-617.
- Silverstone, H., & Davia, H. R. (2005). *Fraud 101: Techniques And Strategies For Detection*. John Wiley & Sons.
- Silverstone, H., Sheetz, M., Pedneault, S., & Rudewicz, F. (2012). *Forensic Accounting And Fraud Investigation For Non-Experts (Vol. 2)*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Singleton, T. W., Singleton, A. J., Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (2006). *Fraud Auditing And Forensic Accounting*. John Wiley & Sons.
- Singleton, T. W., & Singleton, A. J. (2010). *Fraud Auditing And Forensic Accounting (Vol. 11)*. John Wiley & Sons.
- Tepegöz, Ş. M., ve Türedi, H. (2015). "İşletmenin Sürekliliği Varsayımı Ve Denetçinin Sorumluluğu". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 43-52.
- Thorton, G. (2012). *Managing Fraud Risk: The Audit Committee Perspective*
- Tung, S., Lan-Fen, W., Chen-Chang, L., Ching-Hui, L., & Hsu, A. (2008). "The Use Of Extended Credit (Channel Stuffing) To Avoid Reporting Losses". *Asia-Pacific Journal Of Accounting & Economics*, 15(2), 161-181.
- Türedi, H. (2007). *Denetim. (1. Baskı)*. Trabzon: Celepler Matbaacılık

- Türkiye Denetim Standartları Bağımsız Denetim Standardı 570: İşletmenin Sürekliliği* (2017). Ankara: Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)
- Türkiye Denetim Standartları Bağımsız Denetim Standardı 315: BDS 315 İşletme ve Çevresini Tanımak Suretiyle 'Önemli Yanlılık' Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi* (2017). Ankara: Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)
- Türkiye Muhasebe Standartları 1: Finansal Tabloların Sunuluşu* (2005). Ankara: Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)
- Türkiye Muhasebe Standartları 10: Raporlama Döneminden (Bilanço Tarihinden) Sonraki Olaylar* (2005). Ankara: Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)
- Usul, H., ve Bekçi, İ. (2001). "Bireysel Yatırımcılar Açısından Finansal Bilgi Sisteminin Sermaye Piyasasında Etkinliğinin Analizi". *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 67-79.
- Varıcı, İ. (2011). *Hile Riski ve Denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama.*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Programı, Trabzon
- Vatansever, K. (2014). "Finansal başarısızlığın öngörülmesinde çok kriterli karar verme analizine dayalı bir araştırma". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41).
- Wells, J. T. (2014). *Principles Of Fraud Examination*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Williams, J. R., Haka, S. F., Bettner, M. S., & Carcello, J. V. (2016). *Financial and managerial accounting: the basis for business decisions*. McGraw-Hill Companies
- Yılmaz, Z., ve Yaşar, A. (2018). "Bağımsız Denetim Raporlarının İşletmenin Sürekliliği Denetim Standardı 570 Çerçevesinde İncelenmesi: BİST İmalat Sanayi Şirketleri Üzerine Bir Araştırma". *Mali Çözüm Dergisi/ Financial Analysis*, (145).

ÖZGEÇMİŞ

Burak PUL 15 Ocak 1988 tarihinde Giresun'un Yağıldere ilçesinde doğdu. 2004 yılında 75. Yıl Lisesi'nden mezun oldu. 2006 yılında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin İşletme bölümünü kazandı. 2011 yılında bu bölümden fakülte birincisi olarak mezun oldu. 2013 yılında Gümrük ve Ticaret denetmen yardımcılığı unvanıyla işe başladı. 2016 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı.

Halen araştırma görevlisi olan PUL, evli ve bir çocuk babası olup orta düzeyde İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri:

E-Mail: burakpul@hotmail.com

Tel: 0362 312 06 06 **Dahili:** 6290